МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВІСНИК

УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Заснований у 2007 році. Виходить тричі на рік.

№ 2 (38)

2020

КИЇВ 2020

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21815-11715 від 31.12.2015.

Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук
і ступеня доктора філософії, та включено до категорії «Б» з питань економіки:
Наказ МОН України № 866 від 02.07.2020.

Рекомендовано до друку вченою радою
ДВНЗ «Університет банківської справи»
(Протокол № 1 від 1 вересня 2020 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

доктор економічних наук, професор **А. Я. КУЗНЄЦОВА**
(***головний редактор***);

доктор економічних наук, професор **Г. М. АЗАРЕНКОВА**
доктор економічних наук, професор **О. І. БАРАНОВСЬКИЙ**
доктор економічних наук, професор **О. Д. ВОВЧАК**
доктор економічних наук, професор **О. О. ДРУГОВ**
доктор технічних наук, професор **А. А. ЗАСЯДЬКО**
доктор економічних наук, професор **І. С. КРАВЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **О. О. ЛАПКО**
доктор економічних наук, професор **Б. І. ПШИК**
доктор економічних наук, професор **В. С. РУДНИЦЬКИЙ**
доктор філософських наук, професор **З. Е. СКРИННИК**
доктор економічних наук, професор **Р. А. СЛАВ'ЮК**
доктор економічних наук, професор **Н. В. ТКАЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **Б. В. САМОРОДОВ**
доктор технічних наук, професор **В. М. ЧАПЛИГА**
доктор наук, професор **Еріх КЕЛЛЕР**
доктор економічних наук, професор **Арвідас ПАШКЕВІЧУС**

доктор економічних наук, доцент **М. Е. ХУТОРНА**
(***відповідальний секретар***)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Державний вищий навчальний заклад
«Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Тел.: (044) 425-96-13, факс: (044) 462-53-41.

E-mail: visnuk@ubs.edu.ua (відповідальний секретар),
сайт видання: visnuk.ubs.edu.ua.

***При передруку матеріалів, опублікованих у збірнику,
посилання на «Вісник Університету банківської справи» обов'язкове.***

© ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020

УДК 338

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК ОСНОВА ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Жеребило Ірина Владиславівна,
кандидат філософських наук, доцент,
директор Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: zherebilo@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3147-9590

Анотація. Розкрито економічну сутність поняття «соціальна економіка». Обґрунтовано місце і роль соціальної економіки в розвитку соціальної сфери у країнах Європи. Акцентовано на посиленні уваги до питання розвитку соціальних підприємств як основних суб'єктів соціальної економіки на рівні Європейського Союзу та інших наднаціональних формувань, міжнародних організацій і держав. Визначено характерні особливості та сфери функціонування соціальних підприємств у країнах Європи. Виявлено проблемні аспекти у сфері державного забезпечення і підтримки функціонування соціальних підприємств, які негативно впливають на поширення суб'єктів і стримують їхній розвиток. Досліджено джерела фінансового забезпечення розвитку соціальних підприємств у країнах Європи, серед яких виділено роль держави як основного споживача товарів і послуг, вироблених соціальними підприємствами. Обґрунтовано напрями стимулювання розвитку і поширення соціальних підприємств в Україні. Аргументовано основні переваги впровадження концепції соціальної економіки і соціальних підприємств у забезпеченні соціально-економічного розвитку та розвитку соціальної сфери в державі. Доведено, що для України питання розвитку соціальної економіки є ефективною основою диверсифікації та підвищення якості надання соціальних послуг населенню.

Ключові слова: соціальна економіка, соціальне підприємство, соціальна сфера, публічні фінанси, фінансове забезпечення соціального підприємництва.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 6.

SOCIAL ECONOMY AS THE BASIS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL SPHERE

Zherebylo Iryna,
Ph. D. in Philosophy, Associate Professor,
Director of Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»

e-mail: zherebilo@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3147-9590

Abstract. The article reveals the economic essence of the concept of «social economy». The place and role of the social economy in the development of the social sphere in European countries are substantiated. Emphasis is placed on strengthening the issue of development of social enterprises as the main subjects of the social economy at the level of the European Union and other supranational formations, international organizations and states. Characteristic features and spheres of functioning of social enterprises in European countries are determined. It is shown that the composition of social enterprises in Europe includes: enterprises for which the provision of social services and the achievement of the common good is the goal of commercial activity, often in the form of social innovation; enterprises that reinvest profits in order to achieve social goals; enterprises, the system of ownership or management of which is formed on the basis of democratic participatory principles. The list of subjects of social economy is given; identified the main areas of their operation: industry, agriculture, energy, housing, construction, digital economy, innovative development, education, health, culture, sports, social security, banking, insurance. Typification of social enterprises is substantiated. Problematic aspects in the field of state support and support of social enterprises, which negatively affect the distribution of entities and hinder their development, have been identified. The sources of financial support for the development of social enterprises in European countries are studied, among which the role of the state as the main consumer of goods and services produced by social enterprises is highlighted. The classification of sources of financing of social enterprises into public and private finances is substantiated. The directions of stimulating the development and spread of social enterprises in Ukraine and the main advantages of implementing the concept of social economy and social enterprises in ensuring socio-economic development and development of the social sphere in the

country are substantiated. It is proved that for Ukraine the issue of social economy development is an effective basis for diversification and improving the quality of social services to the population.

Keywords: social economy, social enterprise, social sphere, public finances, financial support of social entrepreneurship.

JEL Classification E21, I0, J3, J45

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 6.

СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА КАК ОСНОВА ИНКЛЮЗИВНОГО РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Жеребило Ирина Владиславовна,
кандидат философских наук, доцент,
директор Львовского учебно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: zherebilo@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3147-9590

Аннотация. Раскрыта экономическая сущность понятия «социальная экономика». Обоснованы место и роль социальной экономики в развитии социальной сферы в странах Европы. Акцентировано на усилении внимания к вопросу развития социальных предприятий как основных субъектов социальной экономики на уровне Европейского Союза и других наднациональных формирований, международных организаций и государств. Определены характерные особенности и сферы функционирования социальных предприятий в странах Европы. Выявлены проблемные аспекты в сфере государственного обеспечения и поддержки функционирования социальных предприятий, которые негативно влияют на распространение субъектов и сдерживают их развитие. Исследованы источники финансового обеспечения развития социальных предприятий в странах Европы, среди которых выделено роль государства как основного потребителя товаров и услуг, произведенных социальными предприятиями. Обоснованы направления стимулирования развития и распространения социальных предприятий в Украине. Аргументированы основные преимущества внедрения концепции социальной экономики и социальных предприятий в обеспечении социально-экономического развития и развития социальной сферы в государстве. Доказано, что для Украины вопрос развития социальной экономики является эффективной основой диверсификации и повышения качества предоставления социальных услуг населению.

Ключевые слова: социальная экономика, социальное предприятие, социальная сфера, публичные финансы, финансовое обеспечение социального предпринимательства.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библ.: 6.

Вступ. В умовах соціально-економічної нестабільності у світі, попри тенденції підвищення рівня життя в більшості країн, спостерігається і посилення соціальної поляризації за рівнем доходів населення, відбувається чітке окреслення наявності прошарків бідних і багатих, значні капітали яких практично не використовуються на соціальні цілі. Результати дослідження світового досвіду розвитку системи публічного управління свідчать про загострення багатьох соціальних проблем попри значне зростання витрат із суспільних фондів споживання, суттєве підвищення соціальної відповідальності підприємництва, активізацію діяльності благодійних організацій і представників третього сектору економіки, що вказує на потребу розвитку нових форм організації надання соціальних послуг населенню у сферах, які не охоплені або непривабливі для інших суб'єктів ринку соціальних послуг. У цьому контексті усе більше країн світу, наднаціональних формувань і міжнародних організацій акцентують увагу на перевагах соціальної економіки.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Поняття «соціальна економіка» уперше трапляється 1830 року у праці французького економіста-ліберала Ч. Дюноєра «Трактат про соціальну економіку», у якій автор пропагував моральний підхід до розвитку економіки. Упродовж 1820—1860 рр. у Франції з'явилася економічна школа, представників якої можна вважати соціальними економістами; серед таких учених: Т. Мальтус, Ш. де Сісмонді, Ф. Ле Плей, Б. де Карбон, Л. Вальрас та інші. Загалом, розвиток концепції соціальної економіки у світі пов'язаний зі становленням і поширенням кооперативів, асоціацій та співтовариств взаємодопомоги. На сьогодні питання розвитку соціальної економіки та її впливу на соціально орієнтоване зростання активно дискутується як у працях західних науковців, так і вітчизняних. Серед таких: Н. Гусак, Дж. Кампос, С. Кейс, А. Корнецький, Х. Монзон, А. Свинчук, С. Станеску, Р. Шевес та інші. Водночас нові виклики та умови функціонування соціальної сфери, обумовлені низкою започаткованих реформ,

зумовлюють необхідність подальших наукових пошуків.

Метою статті є з'ясування економічної сутності поняття «соціальна економіка», вивчення кращих практик реалізації концепту соціальної економіки у країнах ЄС та обґрунтування можливостей їх адаптації до вітчизняних реалій.

Результати дослідження. З початком кризи держави загального добробуту наприкінці XX — на початку XXI століття у країнах Європи спостерігалося підвищення інтересу до питання соціальних підприємств як альтернативи традиційним підходам до розвитку економіки, причиною чого стала неспроможність країн із ринковою економікою забезпечити розв'язання низки соціальних проблем, зокрема масового довготривалого безробіття, соціального відчуження окремих категорій населення, низького рівня добробуту населення сільських та окремих міських територій, освіти, охорони здоров'я та якості життя уразливих категорій населення тощо.

Сьогодні концепція набула широкої популярності у світі, зокрема у країнах Європи, про що, серед іншого, свідчить і зростаюча увага урядів багатьох країн та організацій до питання впровадження соціальної економіки на власній території [1, с. 119].

У контексті її реалізації як вектора розвитку економіки відбувається і оновлення концептуального визначення поняття, його адаптація до умов окремих держав через інтерес і напрацювання приватних організацій, міжнародних установ та органів державної влади.

У Висновку Ради ЄС «Сприяння соціальній економіці як ключовому рушію економічного та соціального розвитку у Європі», сформованого як результат проведених досліджень ролі та особливостей втілення концепції у практичній діяльності, зазначається, що соціальна економіка об'єднує велику кількість організаційних форм, які характеризуються поєднанням стійкої економічної діяльності з позитивним соціальним впливом на суспільство, що сприяє економічному, соціальному і людському розвиткові та доповнює наявні режими добробуту у країнах Європи. Окрім того, у документі зроблено вагомий висновок: «Соціальна економіка — це сектор, який витримав економічну кризу набагато краще, ніж інші, і набуває все більшого визнання на європейському рівні» [2]; це вказує на можливості використання її переваг в умовах сучасної нестабільної економічної ситуації.

У Доповіді Валлонської ради з питань соціальної економіки (CWES) у Бельгії соціальна економіка розглядається як сектор економіки, що включає приватні організації, серед яких кооперативи, товариства взаємодопомоги, асоціації, фонди, соціальні підприємства, яким притаманні спільні характеристики: 1) превалювання особистості та соціальної мети над капіталом та отриманням прибутку; 2) автономне управління; 3) демократичний процес ухвалення рішень; 4) орієнтування на людей і працю при перерозподілі доходу.

Водночас соціальне підприємство як ключовий суб'єкт соціальної економіки, відповідно до визначення Європейської комісії, — це оператор соціальної економіки, головною метою якого є досягнення соціального впливу, а не отримання прибутку для своїх власників чи акціонерів, який функціонує, надаючи товари і послуги на ринку підприємницьким та інноваційним способом, і використовує свої прибутки насамперед для досягнення соціальних цілей; управління таким підприємством здійснюється відкритим способом із залученням працівників, споживачів і зацікавлених сторін, котрі впливають на його комерційну діяльність [3, с. 21—32].

До складу соціальних підприємств Європейська Комісія відносить: 1) підприємства, для яких надання соціальних послуг і досягнення загального блага є метою комерційної діяльності, часто у формі соціальних інновацій; 2) підприємства, які реінвестують прибутки з метою досягнення соціальної мети; 3) підприємства, система власності чи управління якими сформована на засадах демократичних партисипативних принципів.

Таким чином, наведене визначення і характеристики чітко акцентують на розвиткові соціальних підприємств за умови поєднання трьох вимірів: підприємницького (такі підприємства здійснюють постійну економічну діяльність, що відрізняє їх від традиційних некомерційних організацій, метою яких також є надання соціальних послуг та які також використовують форму самофінансування, проте не обов'язково здійснюють регулярну економічну діяльність); соціального (ці підприємства характеризуються чітко вираженим соціальним призначенням); управлінського (ключовими характеристиками організації управління соціальними підприємствами є автономність, інклюзивне управління на партисипативних засадах та обмежений розподіл прибутків та активів).

Європейська постійна конференція про кооперативи, товариства взаємодопомоги, асоціації та фонди (CEP-CMAF) сформувала Статут принципів соціальної економіки [4], у якому обґрунтовано принципи функціонування соціальних підприємств: примат особистості та соціальної мети над капіталом; добровільне і відкрите членство; демократичний членський контроль; спільний інтерес членів; солідарність, відповідальність і захист; автономне управління і незалежність від органів державної влади; реінвестування великої частини прибутків від діяльності на надання послуг для членів громади і досягнення цілей сталого розвитку.

Щодо впровадження концепції соціальної економіки та розвитку соціальних підприємств у Європі, у шести державах концепція широко використовується для забезпечення соціально-економічного розвитку

територій, в інших — відбувається поступове введення засадничих принципів у державну політику розвитку.

Утім, попри тенденції до конвергенції в питанні визначення соціальної економіки і соціальних підприємств, підходи держав різняться. Розбіжності проявляються в таких аспектах:

1) в установленні на рівні національного законодавства порогової частки доходу, отриманого соціальним підприємством як результат підприємницької діяльності, у загальному обсязі доходу (для прикладу, у Чехії мінімальний поріг становить 10 % загального обсягу доходів, у Великобританії — 25 %, в Італії — 70 %);
2) законодавчому трактуванні соціальної мети (у Литві, Польщі, Словаччині, Фінляндії соціальною метою таких підприємств є трудова інтеграція, у Великобританії та Греції — широкий спектр суспільних та екологічних цілей);
3) визначенні пріоритетності соціального виміру над підприємницьким визнано в більшості країн, за винятком Латвії, Литви і Чехії; аналогічно й обов'язковість розвитку підприємства на засадах інклюзивного управління (окрім Великобританії, Ірландії, Фінляндії);
4) різних підходах до розподілу прибутків та активів (для прикладу, у Італії та Польщі передбачене загальне обмеження розподілу прибутку, у Великобританії та Фінляндії — часткове, натомість у Литві реінвестування прибутку не визначене як обов'язкова характеристика соціальних підприємств);
5) різних підходах до звітності щодо діяльності соціальних підприємств (для прикладу, у Бельгії та Італії чітко сформульована законодавча вимога фінансової звітності та звітності щодо соціальних наслідків діяльності) [5, с. 51—78].

Суб'єктами соціальної економіки є підприємства та організації з різним масштабом діяльності, від малих суб'єктів підприємництва до великих компаній та груп, які функціонують у різних галузях економіки. Водночас чіткої класифікації суб'єктів соціальної економіки немає, причиною чого є практично повна відсутність статистичної інформації щодо їх поширення та діяльності в більшості країн. Тому типізація соціальних підприємств є дещо умовною і здійснена в контексті проведених досліджень Генеральним директоратом з питань зайнятості, соціальних послуг та інклюзії Європейської Комісії і містить групи суб'єктів за секторами їхньої діяльності:

- надання соціальних послуг загального характеру (наприклад, догляд за людьми похилого віку і людьми з обмеженими можливостями; освіта і догляд за дітьми; послуги з працевлаштування і навчання; соціальне житло; охорона здоров'я і медичне обслуговування);
- соціальна та економічна інтеграція знедолених і соціально відчужених осіб;
- інші соціальні та житлово-комунальні послуги (наприклад, надання консультацій, охорона молоді, мікрофінансування, тимчасове житло для безхатьків тощо);
- публічні послуги (обслуговування громадських просторів, надання транспортних послуг, збирання ТПВ, реабілітація колишніх правопорушників тощо);
- промисловість, сільське господарства та охорона навколишнього природного середовища (зокрема, скорочення викидів і відходів, переробка ТПВ, відновлювальна енергетика тощо);
- культурні, туристичні, спортивні та рекреаційні заходи;
- практика солідарності з країнами, що розвиваються (наприклад, сприяння справедливій торгівлі) [5, с. 62—84].

Запропонована класифікація сформована на основі стандартних статистичних класифікаторів ЄС і дозволяє зрозуміти широкий спектр діяльності, охоплений суб'єктами соціальної економіки.

Водночас офіційна статистика щодо розвитку соціальних підприємств у більшості країн є неповною і не дозволяє визначити рівень охоплення сфер економіки. Статистичні дані формуються на основі визначення соціальних підприємств відповідно до національного законодавства (яке на сьогодні перебуває на стадії формування, а тому в більшості держав є неповним і потребує доопрацювання), тому у звітах у більшості країн відображено юридично визнані соціальні підприємства, натомість неврахованими залишаються суб'єкти різних організаційно-правових форм, які за усіма критеріями відповідають визначенню соціального підприємства на рівні ЄС, проте не на рівні окремих держав. Така ситуація результується відсутністю точних даних, їхньою невизначеністю і суттєвими розбіжностями в результатах оцінок, проведених з використанням різних підходів (*табл.*).

Таблиця

Орієнтовна кількість соціальних підприємств у країнах Європи

Країна	Період проведення оцінки	Кількість соціальних підприємств, які відповідають визначенню на рівні ЄС, од.	Кількість соціальних підприємств згідно з національним оцінюванням, од.
Австрія	*2013*	близько 750	273
Бельгія	*2012—2013*	-	737—2 000
Болгарія	*2014*	200—430	46—5 000

Закінчення табл.

Країна	Період проведення оцінки	Кількість соціальних підприємств, які відповідають визначенню на рівні ЄС, од.	Кількість соціальних підприємств згідно з національним оцінюванням, од.
Великобританія	*2012—2014*	9 500—71 000	284 000
Греція	*2012—2014*	225—325	57 800
Данія	*2012*	292	292
Естонія	*2013*	300	400—450
Ірландія	*2009*	520	1 420
Іспанія	*2012—2013*	8 500	44 500
Італія	*2013*	40 000	774—11 264
Кіпр	-	-	-
Латвія	-	-	-
Литва	*2014*	-	133
Люксембург	*2014*	200—300	200—3 000
Мальта	*2012—2013*	25—50	750
Нідерланди	*2010*	-	750
Німеччина	*2007—2013*	4 000—70 000	Значні розбіжності за результатами різних оцінок
Польща	*2012*	5 200	-
Португалія	*2013—2014*	5 000	55 000
Румунія	*2012*	5 600	39 347
Словаччина	*2014*	900	94
Словенія	*2014*	900	46
Угорщина	*2013*	3000	-
Фінляндія	*2009—2011*	2 500	5 000—13 000
Франція	*2013*	6 000—2 8000	315
Хорватія	2013	100—200	40
Чехія	*2013*	250—300	283
Швейцарія	-	-	-
Швеція	-	-	271

Примітка. Складено за [5].

Розвиток соціальної економіки в більшості країн Європи пов'язаний із поширенням інклюзивних ринків праці, характерною особливістю яких є «захищена» зайнятість як можливість забезпечення робочими місцями осіб, що перебувають у неблагополучних обставинах, а також наданням соціальних послуг населенню, тобто розвитком соціальної сфери. Водночас у контексті свого розвитку соціальні підприємства займають й інші ніші. У Румунії та Чехії поширеними сферами функціонування соціальних підприємств є сільське господарство, садівництво, охорона навколишнього природного середовища і харчова промисловість; у Греції, Естонії, Угорщині, Фінляндії, Швеції — туризм, промисли і ремесла, культурні заходи; у Бельгії, Великобританії, Німеччині та Нідерландах розвитку набувають соціальні інновації, цифрові та ІТ-послуги.

Отож, можна зауважити, що в умовах сьогодення відбувається розширення кола соціальних питань, які можуть бути вирішені завдяки розвитку соціальної економіки. На національному рівні визначення сфери присутності та діяльності соціальних підприємств відбувається під впливом історичного розвитку та умов функціонування держави. Водночас сьогодні спостерігається недостатність представництва соціальних підприємств у будівництві, комунальному господарстві та виробництві у країнах Європи.

Досліджуючи розвиток соціальних підприємств, варто зауважити спільність цільових груп, охоплених їхньою діяльністю в різних країнах; зокрема в цьому питанні слід акцентувати, що визначення таких груп чітко відображає «поле» функціонування соціальної економіки:

– соціальні підприємства у сфері працевлаштування орієнтовані на такі цільові групи: жінки, представники етнічних меншин, особи з особливими потребами, мігранти, колишні злочинці; таким групам частіше притаманні ризики довготривалого безробіття, низької кваліфікації, соціальної уразливості та нерівності;

– соціальні підприємства, утворені з метою задоволення потреб соціального, економічного, екологічного характеру населення певної території, орієнтовані на представників певної місцевості чи громади;

– діяльність соціальних підприємств, орієнтованих на розв'язання соціальних проблем шляхом надання соціальних послуг загального характеру, спрямована не лише на уразливі категорії населення (дітей, молодь, людей похилого віку, осіб з особливими потребами, осіб за станом здоров'я, мігрантів, малозабезпечених і соціально відчужених), а на всі категорії населення.

Водночас, зважаючи на підвищену ринкову орієнтацію соціальних підприємств і розширення сфер

їхньої діяльності на промисловість, сільське господарство, інновації, енергетику та інші сфери, можна зауважити і поступове формування нових цільових груп. Зважаючи на те, що комерційні цілі не є основним рушієм розвитку соціального підприємництва, можна зауважити зниження ролі прибутковості в його функціонуванні. У цьому контексті вагомості набуває визначення джерел фінансування діяльності таких підприємств (*рис.*), які слід розділити на дві категорії:

– публічні фінанси: державний бюджет — доходи від виконання договорів з органами державної влади — такі платежі можуть надходити соціальним підприємствам у різних формах, від прямої оплати з боку органів державної влади до використання системи соціального захисту, ваучерних систем і непрямих платежів; місцеві бюджети — доходи від виконання договорів з органами місцевого самоврядування; гранти і субсидії — таке фінансування надається соціальному підприємству органами державної влади на конкретну проєктну діяльність; у країнах Європи також надаються субсидії на зайнятість як певна компенсація за працевлаштування людей з обмеженою працездатністю;

– приватні фінанси: дохід від ведення соціальним підприємством комерційної діяльності шляхом реалізації товарів і послуг; членські внески, пожертвування та спонсорські внески; доходи з інших джерел — включають доходи від оренди активів, штрафні санкції, негрошові форми доходів.

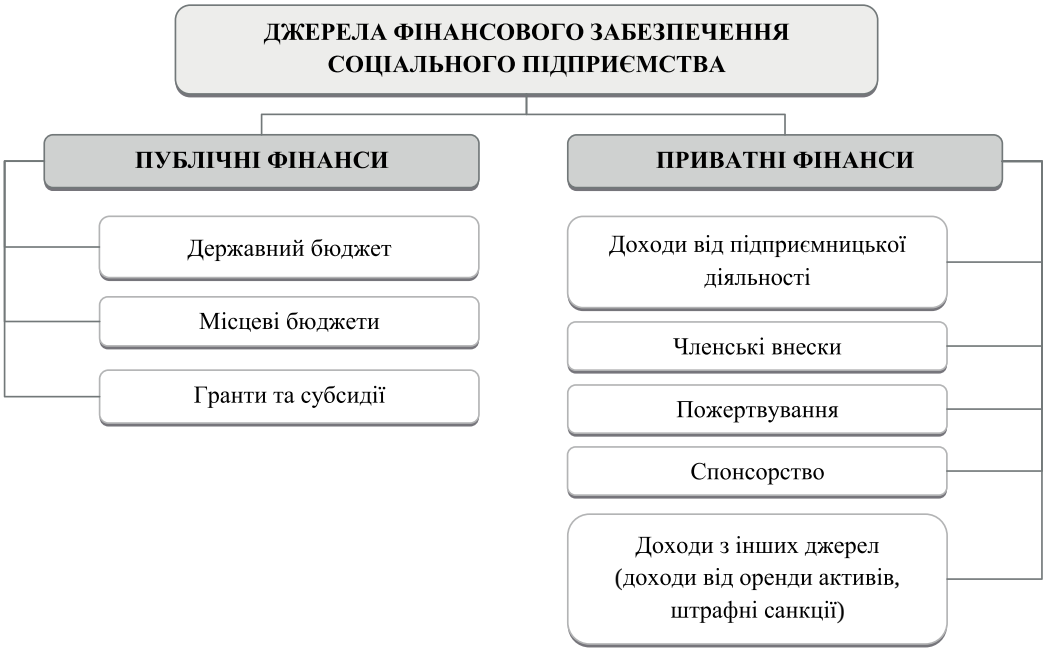

Рис. **Джерела фінансового забезпечення соціального підприємства**

Примітка. Авторська розробка.

У різних країнах у складі фінансового забезпечення соціальних підприємств превалюють різні джерела. Це пов'язано, по-перше, з організаційно-правовою формою суб'єкта соціальної економіки і, по-друге, із законодавчими рамками функціонування соціальних підприємств у межах країни. Так, у Великобританії, Італії, Чехії, Фінляндії та Франції основним джерелом доходів соціальних підприємств є доходи від підприємницької діяльності, проте, що важливо, ключовим безпосереднім замовником і споживачем таких товарів і послуг є держава та місцеве самоврядування (в Італії 45 % соціальних підприємств називають основним замовником державу; у Великобританії — 23 %, водночас 52 % серед джерел доходів називають державний і місцеві бюджети) [5, с. 115—169].

Загалом, комплексні дослідження у країнах Європи засвідчують дві помітні тенденції розвитку соціальної економіки:

1) зростання залежності соціальних підприємств від державного сектору через посилення взаємодії та збільшення кількості договорів з органами державної влади та органами місцевого самоврядування щодо надання послуг у сфері соціального обслуговування, охорони здоров'я, освіти, дозвілля тощо;
2) зростання ролі публічних фінансів у фінансовому забезпеченні соціальних підприємств, що, зокрема, пов'язано з місією та спрямованістю діяльності таких суб'єктів.

Попри позитивний аспект зміцнення взаємодії держави і соціальних підприємств, який полягає в диверсифікації джерел надання соціальних послуг населенню, відбувається одночасне посилення ризику фінансової залежності підприємств від державного бюджету, що негативно впливає на їхню довгострокову фінансову стійкість. В умовах посилення заходів

суворої економії бюджетних ресурсів у період фінансової кризи зростає ризик фінансової неспроможності таких підприємств. Наприклад, в Італії в період кризи спостерігалося скорочення кількості соціальних кооперативів. Загалом, у контексті дослідження розвитку соціальної економіки та поширення соціальних підприємств як її ключових суб'єктів варто зауважити порівняно недавнє зацікавлення держав цією концепцією для розвитку соціальної сфери, про що свідчить як відсутність спільного підходу до їх визначення та обліку, так і нормативно-правового обґрунтування їхньої діяльності та ролі в розвитку економіки.

Для України питання розвитку соціальної економіки є зовсім новим, проте може стати ефективною основою диверсифікації та підвищення якості надання соціальних послуг населенню. Актуальність розвитку соціальної економіки для нашої країни в умовах сьогодення пов'язана з трьома аспектами:

– по-перше, рівень розвитку соціальної сфери та якість надаваних соціальних послуг населенню не відповідає стандартам розвинених країн;

– по-друге, на даний час у нашій державі проходить реформа адміністративно-територіального устрою та децентралізації, яка призвела до формування самостійних і фінансово спроможних територіальних громад, що дає їм можливості додаткового забезпечення населення на своїй території якісними та всеохопними соціальними послугами (догляд за людьми похилого віку, трудова інтеграція, підтримка молоді, культурні заходи, надання медичних і соціальних послуг на дому тощо);

– по-третє, сьогодні в Україні тривають воєнні дії, унаслідок чого сформувалися нові цільові групи, які потребують додаткової уваги і надання специфічних соціальних, освітніх, консультаційних і медичних послуг, — внутрішньо переміщені особи та учасники бойових дій.

Зважаючи на ці аспекти, у нашій державі важливо стимулювати розвиток і поширення соціальних підприємств саме на рівні держави через реалізацію таких кроків:

– формування сприятливого правового середовища для розвитку соціальних підприємств, що передбачає: інституціоналізацію соціального підприємництва шляхом визначення його правового статусу; державну підтримку діяльності соціальних підприємств і стимулювання попиту на їхні послуги; формування стандартизованої системи обліку і звітності таких суб'єктів;

– пропагування концепції серед населення, суб'єктів господарювання і на рівні органів місцевого самоврядування — передбачається запровадження схем підтримки діяльності соціальних підприємств на рівні органів державної влади та органів місцевого самоврядування, консультування, коучинг, популяризація концепції;

– включення системи публічних фінансів до процесу фінансового забезпечення розвитку соціальних підприємств через: фінансування їхньої діяльності з державного і місцевих бюджетів за рахунок укладення договорів на отримання відповідних товарів та послуг; фінансування їхньої діяльності з державного і місцевих бюджетів через субсидування та надання грантів у результаті проведення конкурсів проєктів із цільових державних та обласних програм соціального розвитку територій; використання фіскальних стимулів розвитку соціальних підприємств; стимулювання інвестицій у розвиток соціального підприємництва в Україні.

Окрім того, зважаючи на євроінтеграційний вектор розвитку Української держави і суттєве посилення ролі соціальної економіки в розвитку країн Європи і на рівні ЄС, це вимагає і посиленої уваги України до цього питання.

Так, згідно з доповіддю Генерального секретаря ООН, 2017 року соціальна економіка вносила близько 7 % у світовий ВВП і глобальну зайнятість [6]. А в доповіді ЄС «Стала Європа до 2030 року» зазначено, що соціальна економіка виступає рушієм для реалізації Порядку денного розвитку ЄС до 2030 року та Цілей сталого розвитку у Європі і на глобальному рівні, особливо в частині Цілі «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» [6].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження поширення кращих європейських практик існування соціальної економіки засвідчило здатність і можливість впливати на соціально орієнтоване зростання, позаяк основними перевагами впровадження концепції соціальної економіки в забезпеченні соціально-економічного розвитку та розвитку соціальної сфери у державі є: створення якісних робочих місць через розвиток колективного підприємництва і забезпечення соціальної інтеграції людей у неблагополучних обставинах; розвиток технологічних і соціальних інновацій у контексті задоволення соціальних потреб, формування нового типу соціальних відносин; посилення територіальної згуртованості населення громад і регіонів через місцевий характер ведення соціального підприємництва; стимулювання переходу до відновлюваних джерел енергії та збереження навколишнього природного середовища, просування сталого сільського господарства і розвитку сільських територій; розвиток демократичних цінностей у результаті нового методу управління соціальними підприємствами, який сприяє громадській участі та відкритості управління, демократизації ухвалення рішень та примату людей і праці над капіталом; поліпшення місцевих соціальних послуг, таких як доступ до житла, охорона здоров'я, допомога людям похилого віку та інвалідам, догляд за дітьми тощо.

В Україні тривають реформи децентралізації влади і ресурсів в Україні, кінцевою метою яких є створення спроможних громад та забезпечення якісних послуг і суспільних благ для населення. У цьому контексті вільний розвиток людини і поліпшення якості життя можливий у тому числі й за умови зміцнення соціальної економіки, ідеологія якої визначається правом людини на працю як єдиного джерела багатства, а рівень розподілу матеріальних і культурних благ за працею визначає справедливість соціально-економічної системи.

Інакше кажучи, формуючи стратегічне бачення розвитку вітчизняної економіки, доречно запозичувати кращі практики реалізації соціальної економіки, яка сповідує свободу підприємництва, здорову конкуренцію, сильну соціальну політику, яка гарантує гідний рівень життя і соціальний захист населення, опираючись на економічне зростання.

Список використаної літератури

1. Case S. Role of the Social Economy to Increase Social Inclusion / S. Case, S. M. Stanescu // Procedia-Social and Behavioral Sciences. — 2013. — № 92. — P. 117—121.
2. Council of the European Union. The promotion of the social economy as a key driver of economic and social development in Europe. — Brussels, 2015.
3. The Future of EU policies for the Social Economy: Towards a European Action Plan. Social Economy Europe [Electronic resource]. — 2018. — Available at : https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/313344/SEE-Action+Plan+for+Social+Economy.pdf/f81115cc-527e-4e3b-bafe-a8b06ab4372a (Date of access: 2020, August).
4. Déclaration finale commune des organisations européennes de l´Économie Sociale, CEP-CMAF. 20 Juin 2002 [Electronic resource]. — Available at : https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-30-12-790-fr-c.pdf (Date of access: 2020, August).
5. A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Synthesis Report / European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. — 2015. — 169 p.
6. The social economy — a global movement. Social Economy Europe [Electronic resource]. — Available at : https://www.socialeconomy.eu.org/socialeconomy (Date of access: 2020, August).

References

1. Case, S., & Stanescu, S. M. (2013). Role of the Social Economy to Increase Social Inclusion. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 92*, 117—121 [in English].
2. Council of the European Union. (2015). The promotion of the social economy as a key driver of economic and social development in Europe. Brussels [in English].
3. The Future of EU policies for the Social Economy: Towards a European Action Plan. (2018). Social Economy Europe. Retrieved August, 2020, from https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/313344/SEE-Action+Plan+for+Social+Economy.pdf/f81115cc-527e-4e3b-bafe-a8b06ab4372a (Date of access: 2020, August) [in English].
4. Déclaration finale commune des organisations européennes de l´Économie Sociale, CEP-CMAF, 20 Juin 2002. Retrieved August, 2020, from https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-30-12-790-fr-c.pdf [in French].
5. A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Synthesis Report. (2015). *European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion* [in English].
6. The social economy — a global movement. *Social Economy Europe.* Retrieved August, 2020, from https://www.socialeconomy.eu.org/socialeconomy [in English].

УДК 336.71

УРАХУВАННЯ РИЗИКУ КОНЦЕНТРАЦІЇ У РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ПРОЦЕДУРИ ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

Вовчак Ольга Дмитрівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи та фінансових технологій
Навчально-наукового інституту банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Дмитренко Ірина Болеславівна,
головний економіст Департаменту банківського нагляду
Національного банку України
e-mail: Dmytrenko_i@icloud.com; ORCID ID: 0000-0002-6437-500X

Анотація. Метою статті є розвиток методологічних і прикладних аспектів урахування ризику концентрації діяльності банків у рамках концепції внутрішньої процедури оцінки достатності капіталу банку. Узагальнено відмінності оцінки достатності капіталу банку в розрізі концепцій регулятивного та економічного капіталів. У рамках розвитку методологічних засад оцінки економічного капіталу під неочікувані ризики конкретизовано таке: 1) перелік факторів, які треба брати до уваги при визначенні дефолту за певним борговим інструментом; 2) прикладні особливості урахування ефекту концентрації відповідних різновидів боргових інструментів для забезпечення ефективної алокації капіталу. Запропоновано технологію врахування ризику концентрації та оцінки його впливу на планування прибутку банку, у тому числі шляхом застосування інструменту RAROC. Останнє дозволяє розрахувати таку норму прибутку на капітал, яка відображатиме ризик-апетит банку і в подальшому визначати пріоритети в розвитку певних бізнес-ліній для забезпечення взаємовідповідності показників прибутковості, обсягу і спектра ризиків та розміру капіталу на покриття ймовірних втрат за ним. Загалом, найбільш ефективними моделями оцінки кредитних ризиків є ті, що базуються на теорії дефолтів, дієвість яких суттєво залежить від якості статистичних даних за дефолтами різних типів боржників за різними борговими інструментами. Оцінка параметрів кредитного ризику (PD і LGD) повинна базуватися на історичному досвіді та емпіричних дослідженнях і не повинна базуватися переважно на професійному судженні.
Ключові слова: банк, економічний капітал, очікувані і неочікувані втрати, ризик концентрації, ефект диверсифікації, параметри кредитного ризику.

Формул: 8; рис.: 2; табл.: 1; бібл.: 8.

RISK OF CONCENTRATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE INTERNAL CAPITAL ADEQUACY ASSESSMENT PROCESS IN A BANK: METHODOLOGICAL AND APPLIED METHODS

Vovchak Olha,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Banking and Financial Technologies
Educational-Scientific Institute of Banking Technologies and Business
of Banking University
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Dmytrenko Iryna,
Chief economist of Department of the banking supervision
of the National bank of Ukraine
e-mail: Dmytrenko_i@icloud.com; ORCID ID: 0000-0002-6437-500X

Abstract. The purpose of the paper is to develop methodological and applied aspects of taking into account the risk of concentration of banks' activities within the concept of internal procedure for assessing the capital

adequacy of the bank. The paper summarizes the differences in assessing the bank's capital adequacy in terms of the concepts of regulatory and economic capital by highlighting the following criteria: target priority; types of risks considered; taking into account the relationship between different types of risks; disadvantages and advantages. As part of the development of methodological principles for assessing economic capital for unexpected risks, the following is specified: 1) a list of factors that should be considered when determining default on a particular debt instrument; 2) applied features of taking into account the effect of the concentration of the relevant types of debt instruments to ensure efficient capital allocation. It is substantiated that the risk of concentration on debt instruments is such that, first of all, it affects the amount of credit risk and does not affect market and operational risks.

It is proved that the methodology of considering the risk of concentration should be reflected in the peculiarities of the distribution of economic capital in terms of individual business lines. The technology of considering the risk of concentration and assessing its impact on the planning of the bank's profits, including through the use of the RAROC tool. The latter allows calculating the rate of return on capital, which will reflect the risk appetite of the bank and further determine priorities in the development of certain business lines to ensure consistency of profitability, volume and range of risks and the amount of capital to cover probable losses. In general, the most effective models of credit risk assessment are those based on default theory, the effectiveness of which significantly depends on the quality of default statistics on different types of debtors on different debt instruments. The assessment of credit risk parameters (PD and LGD) should be based on historical experience and empirical research and should not be based primarily on professional judgment.

Keywords: bank, economic capital, expected and unexpected losses, concentration risk, diversification effect, credit risk parameters.

JEL Classification G32, G28, H81

Formulas: 8; fig.: 2; tabl.: 1; bibl.: 8.

УЧЕТ РИСКА КОНЦЕНТРАЦИИ В РАМКАХ КОНЦЕПЦИИ ВНУТРЕННЕЙ ПРОЦЕДУРЫ ОЦЕНКИ ДОСТАТОЧНОСТИ КАПИТАЛА БАНКА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ

Вовчак Ольга Дмитриевна,
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой банковского дела и финансовых технологий
Образовательно-научного института банковских технологий и бизнеса
Университета банковского дела
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Дмитренко Ирина Болеславовна,
главный экономист Департамента банковского надзора
Национального банка Украины
e-mail: Dmytrenko_i@icloud.com; ORCID ID: 0000-0002-6437-500X

Аннотация. Целью написания статьи является развитие методологических и прикладных аспектов учета риска концентрации деятельности банков в рамках концепции внутренней процедуры оценки достаточности капитала банка. Обобщены различия оценки достаточности капитала банка в разрезе концепций регулятивного и экономического капиталов. В рамках развития методологических основ оценки экономического капитала под неожиданные риски конкретизированы следующее: 1) перечень факторов, которые надо учитывать при определении дефолта по определенным долговым инструментам; 2) прикладные особенности учета эффекта концентрации соответствующих разновидностей долговых инструментов для обеспечения эффективной аллокации капитала. Предложена технология учета риска концентрации и оценки его влияния на планирование прибыли банка, в том числе путем применения инструмента RAROC. Последнее позволяет рассчитать такую норму прибыли на капитал, которая будет отражать риск-аппетит банка и в дальнейшем определять приоритеты в развитии определенных бизнес-линий для обеспечения взаимно соответствия показателей прибыльности, объема и спектра рисков и размера капитала на покрытие возможных потерь по ним. В общем, наиболее эффективными моделями оценки кредитных рисков являются те, которые базируются на теории дефолтов, действенность которых существенно зависит от качества статистических данных по дефолтами различных типов должников по разным долговым инструментам. Оценка параметров кредитного риска (PD и LGD) должна базироваться на историческом опыте и эмпирических исследованиях и не должна основываться преимущественно на профессиональном суждении.

Ключевые слова: банк, экономический капитал, ожидаемые и неожиданные потери, риск концентрации, эффект диверсификации, параметры кредитного риска.

Формул: 8; рис.: 2; табл.: 1; библ.: 8.

Вступ. Нині відбуваються фундаментальні зміни в методології регулювання діяльності банків, дедалі більше посилення відповідальності власників за результати діяльність їхніх банків, як суто фінансові, так і соціально-економічні. При цьому увага регуляторів зосереджується не лише на життєздатності бізнес-моделей окремих банків та стабільності їхніх поточних фінансових результатів, а й на їх здатності адекватно оцінювати ризики своєї діяльності, своєчасно планувати потреби в капіталі, щоб постійно залишатися фінансово стійкими і спроможними до перспективного фінансового розвитку.

У перспективі нагляд за діяльністю банків буде зводитися до перевірки регулятором якості функціонування внутрішніх процедур оцінки достатності капіталу, які потрібно розглядати як фундаментальну основу процесу управління і культури ухвалювання рішень банком. Як результат, нині забезпечення високої ефективності управління капіталом банку вийшло за межі виключно дотримання ним установлених регулятором нормативів капіталу і передбачає формування комплексної системи заходів щодо виявлення, оцінки та управління усіма суттєвими ризиками банку.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Події, які мали місце в банківському секторі України, починаючи з 2014 року, зумовили суттєве підвищення його концентрованості за всіма основними фінансовими показниками, що, зокрема, розкрито у працях [1; 2, с. 321—324, с. 338—339]. Окрім цього, в умовах рестрикційної монетарної політики Національного банку України, яка тривала до середини 2020 року, і загалом несприятливого стану економічного середовища, які стримували диверсифікацію діяльності банків, вважаємо важливим акцентувати увагу на особливостях управління саме ризиком концентрації банківських установ.

Метою цієї праці є розвиток методологічних і прикладних аспектів урахування ризику концентрації діяльності банків у рамках концепції внутрішньої процедури оцінки достатності капіталу банку.

Результати дослідження. Проблематику врахування ризику концентрації розглядаємо з позиції концепції внутрішніх процедур оцінки достатності капіталу, а тому, насамперед, важливо уточнити природу капіталу, обсягу якого повинно бути достатньо, щоб покривати всі суттєві ризики банку, у тому числі ризик концентрації, який обрано предметом дослідження в цій науковій праці. Зауважимо, що в документах Європейського центрального банку внутрішній капітал банку розкривається через поняття «економічний капітал».

Існують різні наукові підходи до визначення економічної сутності поняття «економічний капітал», які, на нашу думку, доречно звузити до таких трьох підходів:

1) економічний капітал — це обсяг капіталу, достатній для покриття потенційних негативних грошових потоків через зменшення вартості активів або збільшення вартості зобов'язань банку за заданого рівня ризик-апетиту протягом визначеного періоду часу;

2) економічний капітал — це перевищення ринкової вартості активів над справедливою вартістю зобов'язань для забезпечення виконання вимог кредиторів, вкладників та інвесторів банку за заданого рівня ризик-апетиту протягом визначеного періоду часу;

3) економічний капітал — це обсяг капіталу, достатній для забезпечення платоспроможності банку за заданого рівня ризик-апетиту протягом визначеного періоду часу.

Кожне з визначень акцентує увагу на різних об'єктах впливу економічного капіталу, що обґрунтовує необхідність урахування оцінки всіх суттєвих ризиків банку, які здатні призводити до «негативних грошових потоків», «нездатності забезпечення фінансових зобов'язань банку», «зниження платоспроможності банку». Своєю чергою, згідно з Базельськими рекомендаціями при розрахунку платоспроможності банку з позиції достатності регулятивного капіталу беруться до уваги кредитний, ринковий та операційний ризики.

На наше переконання, передумовою високої якості оцінки адекватності внутрішнього капіталу є її базування на принципах обачності та проактивності для недопущення недооцінки ризиків діяльності, при цьому як в аспекті очікуваних, так і неочікуваних втрат. Зазначимо, що згідно з методологією О. Васічек (Oldrich Vasicek), яка покладена Базельським комітетом в основу методології оцінки кредитного ризику банків, очікувані втрати за ним оцінюються на основі середньорічної ймовірності дефолту боржника, що репрезентативне для роздрібного, але не корпоративного кредитування. Саме для корпоративного кредитування важливим є врахування їхньої терміновості при оцінці як очікуваних, так і неочікуваних втрат, оскільки для довгострокових кредитів (та й загалом для довгострокових боргових інструментів) характерна вища чутливість їхньої вартості до погіршення якості кредитного рейтингу. Так, якщо початково довгостроковій і короткостроковій позичці присвоєно однаковий рейтинг, наприклад Ba2, навіть їхнє зниження на рівну кількість позицій (наприклад, до рейтингу Ba3)

матиме суттєво різний вплив на фінансові показники банку, що потребує урахування банками при розробленні внутрішніх процедур оцінки достатності капіталу.

Узагальнення відмінностей оцінки достатності капіталу банку, використовуючи концепції регулятивного та економічного капіталів, наведено в *табл.*

Таблиця

Компаративний аналіз концепцій оцінки адекватності капіталу банку

Критерій	Концепція регулятивного капіталу	Концепція економічного капіталу
Цільовий пріоритет	Оцінка відповідності діяльності банку мінімальним вимогам щодо покриття капіталом найбільш суттєвих для банківського сектору ризиків	Оцінка здатності банку покривати капіталом негативні наслідки всіх суттєвих ризиків установи
Різновиди ризиків, що враховуються	Кредитний, ринковий (в Україні обмежується валютним) та операційний ризики	Усі суттєві ризики діяльності банку (як мінімум: кредитний, процентний, ринковий, операційний, комплаєнс і ризик ліквідності)
Урахування взаємозв'язку між різними типами ризиків	Ні	Так
Недоліки	Не враховується якість менеджменту в банку, у тому числі не береться до уваги глибина концентрації / диверсифікації певних портфелів фінансових інструментів. Передбачає конструювання вимог для попередження настання загальнобанківських загроз, що не гарантує довгострокової фінансової стійкості окремих банків. Не дозволяє врахувати індивідуальні особливості банків	Потребує додаткових витрат ресурсів банку для формування якісної системи оцінки адекватності економічного капіталу (акумулювання і систематизація даних для формування власної статистичної бази; залучення професійних кадрів; удосконалення IT-систем; трансформація системи управління згідно із цільовими пріоритетами концепції економічного капіталу)
Переваги	Забезпечує порівнюваність і можливість рейтингування банків за критерієм адекватності капіталу	Дозволяє кількісно оцінити загальний обсяг усіх суттєвих ризиків банку та адекватності капіталу в аспекті їх повного покриття. Ураховує індивідуальні особливості банків, а також бере до уваги можливі наслідки ризиків на часовому горизонті більше ніж один рік. Суттєво підвищує рівень відповідальності окремого банку за власну фінансову стійкість відносно внутрішніх і зовнішніх шоків і загроз. Стимулює розвиток підходів внутрішнього рейтингування дефолтів за фінансовими інструментами, що, зокрема, очікувано призведе до скорочення резервів за низькодефолтними позичальниками

Примітка. Авторська розробка.

Загалом, на нашу думку, імплементація концепції економічного капіталу в діяльність банків України сприятиме одночасному вирішенню кількох викликів, що зараз стоять перед вітчизняним банківським сектором. По-перше, підготовить банки України до повноцінного застосування Національним банком України Базельських угод як основного методологічного базису наглядового процесу. По-друге, у перспективі дозволить банкам знизити витрати на забезпечення регуляторної відповідності завдяки застосуванню внутрішніх моделей оцінки ризиків. По-третє, створить передумови до ризик-орієнтованого ухвалення рішень на всіх рівнях управління, у тому числі стратегічному, тактичному та операційному, завдяки світоглядній трансформації банку, системній імплементації культури управління ризиками, забезпеченню розуміння всіх працівників банку їхньої ролі та відповідальності за якість управління ризиками. Усе це в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню здатності банку стабільно забезпечувати безперервне функціонування і високий рівень фінансової стійкості в умовах динамічного середовища.

Зауважимо, що для оцінки економічного капіталу під кредитний ризик потрібно враховувати його взаємозалежність із терміном до погашення такого фінансового інструменту. При цьому імплементація концепції економічного капіталу вимагатиме від банку розвитку підходу внутрішнього рейтингування дефолтів за відповідними фінансовими інструментами.

Зазначимо, що згідно з базовим підходом на основі внутрішніх рейтингів (FIRB) обсяг економічного капіталу банку під кредитні ризики, а саме непередбачувані втрати за ним, у спрощеному варіанті можна представити формулою (1):

$$EC_{credrisk} = EAD \cdot (E(PD) \cdot LGD - \overline{PD} \cdot LGD), \quad (1)$$

де $EC_{cridrisk}$ — обсяг економічного капіталу під кредитний ризик; *E(PD)* — умовно очікувана ймовірність дефолту; *EAD* — обсяг експозиції під кредитним ризиком; *LGD* — рівень втрат при дефолті, скоригований на період економічного спаду; $\overline{PD}$ — середня фактична ймовірність дефолту (розраховується на основі історичних даних). При цьому величина умовно очікуваних втрат [*E(PD) · LGD*] повинна покриватися загальним обсягом економічних ресурсів банку, під якими розуміємо суму сформованих резервів під знецінення кредитів та обсяг капіталу. Своєю чергою, очікувані втрати ($\overline{PD} \cdot LGD$) повинні повністю покриватися відповідними резервами, а також компенсувати шляхом збільшення процентної ставки. При цьому той обсяг очікуваних втрат за кредитним ризиком, покриття якого реалізується через механізм ціноутворення, повинен бути розрахований із загального обсягу очікуваних втрат, інакше матиме місце подвійне страхування одного й того самого ризику.

Поряд з цим, ураховуючи, що у вітчизняному банківському секторі лише розпочинається комплексне впровадження внутрішніх процедур оцінки достатності капіталу, вважаємо, що наразі при розрахунку економічного капіталу під кредитний ризик також варто врахувати обсяг непокритого кредитного ризику, тобто переносити цей обсяг кредитного ризику з категорії «очікувані» до обсягу ймовірних неочікуваних втрат. Тоді удосконалена формула (1) буде такою:

$$EC_{credrisk} = EAD \cdot (E(PD) \cdot LGD - \overline{PD} \cdot LGD) + UCR, \quad (2)$$

де *UCR* (*Uncovered credit risk*) — обсяг непокритого кредитного ризику.

Вважаємо, що в перспективі, коли в усіх банках України будуть функціонувати внутрішні процедури оцінки достатності капіталу, показник *UCR* доцільно застосовувати як один з індикаторів оцінки якості внутрішньої системи управління ризиками в банку.

З огляду на чинну вітчизняну практику для оцінки адекватності регулятивного капіталу використовується стандартизований підхід, згідно з яким активи за ступенем кредитного ризику поділяють на вісім груп. Утім, вважаємо, що використання стандартизованого підходу до оцінки неочікуваних кредитних ризиків не дозволяє забезпечити високу якість оцінки достатності капіталу. У цьому контексті вважаємо доцільним розвивати методологію побудови внутрішніх рейтингів для оцінки як очікуваних, так і неочікуваних кредитних ризиків, застосовуючи цю методологію і до оцінки достатності регулятивного капіталу. Розглянемо це питання щодо оцінки економічного капіталу під неочікувані ризики, застосовуючи методологію внутрішнього рейтингування. Це потребує наукового розгляду таких питань: по-перше, які саме фактори треба брати до уваги при визначенні дефолту за певним борговим інструментом; по-друге, особливості врахування ефекту концентрації відповідних різновидів боргових інструментів для забезпечення ефективної алокації капіталу.

Стосовно першого питання, то нам видається важливим при оцінці достатності капіталу під кредитний ризик ураховувати термін до погашення боргового інструменту через об'єктивне існування прямого зв'язку між строковістю і ймовірністю дефолту. З огляду на це капітальні вимоги повинні зростати зі збільшенням терміну до погашення боргового інструменту. Для формалізації такої залежності скористаємося рекомендаціями «Базелю II», згідно з якими обсяг економічного капіталу під кредитний ризик з урахуванням терміну до погашення боргового інструменту буде таким:

$$EC_{credrisk} = EAD \cdot (E(PD) \cdot LGD - PD \cdot LGD) \cdot MA;$$
$$MA = \frac{1 + (M - 2{,}5) \cdot b(PD)}{1 - 1{,}5 \cdot b(PD)};$$
$$b(PD) = (0{,}11852 - 0{,}05478 \cdot \ln(PD))^2; \quad (3)$$
$$E(PD) = N\left(\frac{N^{-1}(PD)}{\sqrt{1-R}} + \sqrt{\frac{R}{1-R}} \cdot N^{-1}(0{,}999)\right),$$

де *MA* — множник на капітал, який відображає залежність між строком до погашення боргового інструменту і його ймовірністю дефолту на часовому горизонті один рік; *M* — строк до погашення боргового інструменту, при цьому *M* — це дискретна величина, яка змінюється від одного до п'яти років; *N* — функція нормального розділу ймовірностей дефолту боргових інструментів; N^{-1}(...) — обернена функція нормального розділу ймовірностей дефолту боргових інструментів; *R* — фактор кореляції дефолтів у розрізі визначених груп боргових інструментів, наприклад у групі кредитів, наданих великим позичальникам, що формалізується через показник «обсяг річного грошового обороту», тощо.

З огляду на зазначене оцінку достатності капіталу розраховуватимемо за формулою:

$$H2 = \frac{РК}{К \cdot (EC_{credrisk} + EC_{currisk} + EC_{operrisk}) - UCR}, \quad (4)$$

де $EC_{cridrisk}$, $EC_{currisk}$, $EC_{operrisk}$ — економічний капітал під кредитний, валютний та операційний ризики відповідно; *К* — норма мінімального розміру нормативу капіталу, що висувається до окремого банку або певної групи банків за результатами наглядових процедур.

Вважаємо, що з розвитком внутрішніх процедур оцінки достатності капіталу і накопиченням репрезентативної бази таких історичних даних щодо дефолтів за різними видами і характеристиками боргових фінансових інструментів коефіцієнт *MA* може бути замінений шляхом урахування кумулятивної ймовірності дефолту, тобто тієї, що ураховує часовий горизонт ризику. Стосовно особливостей урахування ризику концентрації відповідних боргових інструментів та їхнього впливу на обсяг неочікуваних витрат,

зазначимо, що цей ризик, насамперед, впливає на обсяг кредитного ризику і вважаємо його таким, що не впливає на ринковий та операційний ризики. Тому якщо економічний капітал обмежити лише кредитним, ринковим та операційним ризиками, то його відмінність від обсягу активів, зважених на ризики, буде визначатися саме обсягом експозиції під ризиком концентрації.

Зокрема, у наукових працях під концентрацією, насамперед, розуміється характеристика кредитного портфеля, яка в кількісному вимірі відображається як частка кредитів, наданих певній групі боржників у сукупному обсязі кредитної заборгованості. Здебільшого, ризик концентрації пов'язують із кредитною діяльністю банку і більшою мірою з корпоративним кредитуванням.

Водночас це також може стосуватися таких класифікаційних критеріїв кредитів, наприклад, як їхнє географічне, продуктове сегментування, що актуально для банків, які спеціалізуються на роздрібному кредитуванні.

У науковій літературі описані різні способи врахування ризику концентрації для оцінки достатності капіталу. Р. Скрідулите і Е. Фреітакас (*R. Skridulytė*, *E. Freitakas*) досліджують ризик концентрації через призму його впливу на кредитний портфель [3]. Експерти МВФ 2016 року оприлюднили методологічний підхід оцінки ризику концентрації на основі портфельного підходу [4]. І. В. Бєлова розкриває особливості ризику концентрації з позиції системного ризику банківського сектору [5].

На увагу заслуговує методичний підхід регулятора фінансового сектору Кіпру, представлений у праці В. Бітюцького і Г. Пенікаса [6, с. 88] і який полягає у використанні підвищених ризик-ваг, які визначаються у взаємозв'язку зі значенням співвідношення між обсягом наданого кредиту або обсягом угоди за певним різновидом боргового інструменту і капіталом (*рис. 1*).

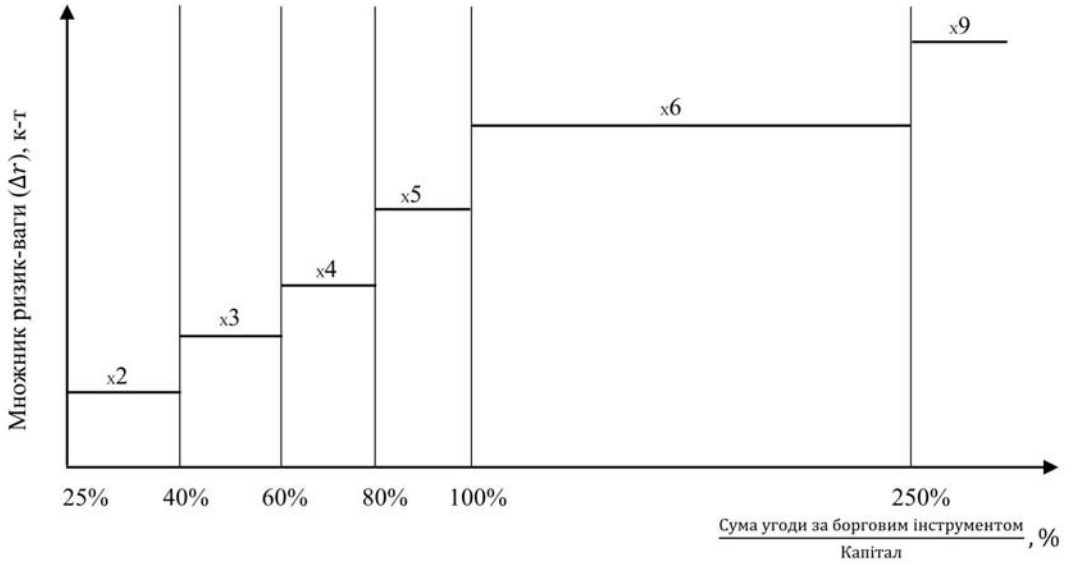

Рис. 1. **Шкалування множника ризику-ваг для відображення ризику концентрації**

Джерело: [6, с. 88].

Перевагами цього підходу є простота його використання, а також можливість його імплементації в поточне вітчизняне регуляторне середовище, а саме застосовувати при оцінці достатності регулятивного капіталу в рамках стандартизованого підходу до визначення величини активів, зважених на кредитний ризик. У такому разі формула для розрахунку зазначеного показника з урахуванням ризику концентрації буде такою:

$$RWA_{credrisk} = \sum_{i=1}^{8} \sum_{l=1}^{m} \sum_{j=1}^{n} r_i \cdot \Delta r_j \cdot (FI_i^l - Res_i^l), \quad (5)$$

де $RWA_{credrisk}$ — обсяг активів, зважених на кредитний ризик; r_i — ступінь ризику за *i*-тою групою активів; Δr_j — ваговий коефіцієнт-множник, який відображає ризик концентрації активів; FI_i^l — сукупна заборгованість за *l*-тим фінансовим інструментом *i*-тої групи активів; Res_i^l — обсяг сформованих резервів під заборгованість за *l*-тим фінансовим інструментом *i*-тої групи активів.

На нашу думку, для шкалування множника ризику-ваг як показник-ідентифікатор ризику концентрації доречно використати відношення суми всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів до регулятивного капіталу банку. При цьому вважаємо доцільним використати диференційований підхід до шкалування цього показника, а саме як мінімальне значення показника-ідентифікатора для системно важливих та спеціалізованих банків прийняти на рівні 20 %. Для всіх інших банків мінімальне значення встановити на рівні 25 %.

На нашу думку, впровадження врахування ризику концентрації при оцінці кредитного ризику для визначення адекватності регулятивного капіталу доречно здійснити на перших етапах відновлення кредитування банківським сектором України, що слугуватиме інструментом непрямого регулювання кредитно-інвестиційної політики банку. Поряд з цим, на наше переконання, банкам у рамках внутрішнього процесу оцінки достатності капіталу доцільно ураховувати ризик концентрації при розрахунку економічного (внутрішнього) капіталу під кредитний ризик. При цьому рівень концентрації активів доречно розглядати в розрізі галузевого, географічного і продуктового різновидів. У такому разі для розрахунку економічного капіталу під кредитний ризик з урахування глибини концентрації кредитної діяльності доцільно брати максимальне значення в розрізі застосовуваних класифікаційних груп. Цей підхід доречно застосовувати на перших етапах упровадження внутрішніх процедур оцінки достатності внутрішнього капіталу банку.

Водночас у перспективі, коли банки забезпечать організаційну, методичну і професійну спроможність, здійснюватимуть внутрішню оцінку економічного капіталу за суттєвими ризиками діяльності на основі ймовірнісного і сценарного підходів, важливо обрати таку методологію врахування ризику концентрації, яка б дозволяла одночасно також ураховувати позитивний ефект диверсифікації. У цьому контексті на увагу заслуговує праця Р. Мартіна (*R. Martin*), К. Томпсона (*K. Thompson*) і К. Брауна (*Ch. Browne*) [7].

Науковці для оцінки ризику концентрації ввели показник «штраф за концентрацію» і довели, що його залежність від обсягу певного боргового інструменту або угоди має експоненціальний характер, тобто описується функцією

$$f(x) = e^{pf \cdot \frac{\sum_{G=1}^{n} EAD}{\sum_p EAD}} \quad (6)$$

де *pf* — коефіцієнт «штрафу за концентрацію» за ефект концентрації; $\sum_{G=1}^{n} EAD$ — сукупна сума під кредитним ризиком у розрізі різновидів боргових інструментів; $\sum_p EAD$ — сукупна експозиція під кредитним ризиком. За умови глибокої диверсифікації активів їхній сукупний кредитний ризик буде знижуватися і — навпаки.

Тоді формулу для розрахунку обсягу економічного капіталу під неочікувані втрати від кредитного ризику, ураховуючи рівень концентрації фінансових інструментів, запишемо так:

$$EC_{credrisk} = \sum_p EAD \cdot LGD \cdot \left(E(PD) \cdot e^{pf \cdot \frac{\sum_{G=1}^{n} EAD}{\sum_p EAD}} - \overline{PD} \right) + UCR. \quad (7)$$

При цьому для розрахунку показника *pf* доречно скористатися підходом П. Разумовського і М. Помазанова, які, використовуючи інструментарій кореляційно-регресійного аналізу, запропонували розраховувати коефіцієнт «штрафу за концентрацію» на основі регресійної моделі, при побудові якої науковці враховували прості інтегральні характеристики портфеля активів банків, зокрема ефективну кількість кредитів та очікувані втрати за портфелем активів [8]. Загалом, формула для розрахунку показника *pf* буде такою:

$$pf = \exp\left(3{,}39 - 0{,}98EL - 0{,}76\left(EL - EL_{large}\right) - 0{,}015EN + 1{,}822form\right), \quad (8)$$

де *EN* — ефективна кількість кредитів, яка відображає загальну абсолютну концентрацію кредитного портфеля; *EL* — очікувані втрати за портфелем (у відсотках до обсягу портфеля); EL_{large} — очікувані втрати за великими кредитами, які становлять 25 % загального обсягу портфеля (у відсотках до обсягу великих кредитів); *form* — показник відносної концентрації, який розраховується як співвідношення між обсягами найбільших кредитів, які покривають, відповідно, 25 і 50 % сукупного обсягу кредитного портфеля (*EN*). Зауважимо, що під ефективною кількістю кредитів розуміємо кількість великих кредитів, які, по суті, визначають параметри всього кредитного портфеля. Алгоритм для розрахунку показника *EN* такий:

1) проранжувати кредити за спаданням за обсягом показника *EAD*;

2) визначити кількість найбільших кредитів, загальний обсяг *EAD* яких становить 25 % сукупного кредитного портфеля;

3) визначити умовну кількість великих кредитів, які формують сукупний портфель (далі — *EN* 25) шляхом множення *EN* 25 на 4;

4) за аналогічним алгоритмом (етапи 1—3) розрахувати показник *EN* 50 (однак на третьому етапі множник береться не 4, а 2), який відображає умовну кількість кредитів, які формують сукупний портфель, беручи за основу ті, що становлять 50 % сукупного кредитного портфеля;

5) значення показника *EN* розраховується як середнє показників *EN* 25 і *EN* 50. У результаті що більше значення показника *EN*, то менший рівень концентрації кредитного портфеля. Зауважимо, що такий підхід до оцінки глибини концентрації може бути застосований до будь-яких груп активів.

Подальше застосування методології урахування ризику концентрації повинно відобразитися на особливостях розподілу економічного капіталу в розрізі окремих бізнес-ліній.

Тобто якщо корпоративне кредитування характеризується суттєво вищим рівнем концентрації, то на покриття негативних наслідків неочікуваних втрат за цією бізнес-лінією повинно бути зарезервовано більший обсяг капіталу.

Схематично це подано на *рис. 2*.

1. Оцінка обсягу неочікуваних втрат за кредитним (КР), ринковим (РР) та операційним (ОР) ризиками банку за бізнес-лініями (БЛ$_i$)

1.1. регуляторний підхід

Тип ризику	БЛ1	БЛ2	БЛ3…
ОР	o_1	o_2	o_3
РР	m_1	m_2	m_3
КР	c_1	c_2	c_3
Σ RWA	α_1	α_2	α_3

1.2. внутрішній підхід (розрахунок економічного капіталу (ЕС) з урахуванням ризику концентрації)

Тип ризику	БЛ1	БЛ2	БЛ3…
ОР	o_1	o_2	o_3
РР	m_1	m_2	m_3
КР	c_1'	c_2'	c_3'
Σ ЕС	α_1'	α_2'	α_3'

2. Порівняння результатів етапів (1.1) та (1.2)

Якщо $\alpha_i' > \alpha_i$ → кількісний вплив ризику концентрації. Якщо $\alpha_i' < \alpha_i$ → кількісний вплив ефекту диверсифікації. Якщо $\alpha_i' = \alpha_i$ → відсутність впливу ефекту диверсифікації / ризику концентрації

3. Розрахунок фінансових параметрів діяльності банку

3.1. на підставі показника регулятивного капіталу

Фінпоказники	БЛ1	БЛ2	БЛ3…
Min capital (при нормі 10%), гр. од.	0,1 α_1	0,1 α_2	0,1 α_3
Очікуване ROE, %	10%	10%	10%
Очікуваний обсяг прибутку, гр. од.	0,01 α_1	0,01 α_2	0,01 α_3

3.2. на підставі показника економічного капіталу

Фінпоказники	БЛ1	БЛ2	БЛ3…
Min capital (при нормі 10%), гр. од.	0,1 α_1'	0,1α_2'	0,1α_3'
RAROC, %	$\frac{0{,}01\alpha_1}{0{,}1\alpha_1'}$	$\frac{0{,}01\alpha_2}{0{,}1\alpha_2'}$	$\frac{0{,}01\alpha_3}{0{,}1\alpha_3'}$
Обсяг прибутку, гр. од.	не відповідає очікуваному обсягу, якщо $RWA \neq EC$		

4. Коригування потрібного обсягу капіталу в розрізі бізнес-ліній — для забезпечення ефективної алокації капіталу

$Min\ Capital_{БЛi} = 10\% \cdot \max\{\alpha_i, \alpha_i'\}, i = \overline{1,n}$, де n — загальна кількість виокремлених бізнес-ліній банку

5. Коригування цільового обсягу прибутку, ураховуючи обсяг економічного капіталу в розрізі бізнес-ліній

$$Return_{БЛi}^{plan} = ROE_{БЛi}^{plan} \cdot Min\ Capital_{БЛi}$$

Рис. 2. **Технологія врахування ризику концентрації та оцінка його впливу на планування прибутку банку**

Примітка. Авторська розробка.

Повністю розділяємо позицію П. Разумовського і М. Помазанова, що можливість структурування (алокації) сукупного економічного капіталу на складові, що відповідають окремим бізнес-лініям банку, дозволяє побудувати економічно обґрунтовану систему внутрішніх лімітів. Водночас процес ухвалення рішень щодо впровадження нових продуктів у розрізі бізнес-ліній ґрунтується не лише на індивідуальних показниках ризику окремого продукту чи його споживача, а й на розумінні того, як новий продукт вплине на агреговані показники ризику.

Також важливо відмітити, що імплементація концепції економічного капіталу в систему ризик-менеджменту банку також потребує застосування інструменту RAROC. Це пов'язано з тим, що кількісні параметри алокації капіталу в розрізі бізнес-ліній банку можуть суттєво різнитися в рамках застосування концепції регуляторного та економічного капіталу з огляду на різні методологічні підходи до оцінки неочікуваних втрат через настання відповідних ризиків. Як результат, для планування прибутку банку (або сукупного, або в розрізі бізнес-ліній чи загалом окремих продуктів) і норми прибутку на капітал важливо враховувати обсяг того капіталу, який здатний покрити всі суттєві ризики діяльності банку, тобто брати до уваги економічний капітал. Саме застосування показника RAROC дозволяє розрахувати таку норму прибутку на капітал, яка буде відображати ризик-апетит банку і в подальшому визначати пріоритети в розвитку певних бізнес-ліній для забезпечення взаємовідповідності показників прибутковості, обсягу й спектра ризиків і розміру капіталу на покриття ймовірних втрат за ним.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищезазначене, відмітимо, що наразі банкам вельми важливо приділити увагу розвитку внутрішніх підходів до оцінки достатності капіталу відносно всіх суттєвих ризиків. Стосовно оцінки кредитних ризиків, то, на нашу думку, найбільш ефективними є моделі, що базуються на теорії дефолтів, ефективність яких суттєво залежить від якості статистичних даних за дефолтами різних типів боржників за різними борговими інструментами. Так, оцінка параметрів ризику (*PD* і *LGD*) повинна базуватися на історичному досвіді та емпіричних дослідженнях і не повинна базуватися переважно на професійному судженні.

Більше того, що меншою кількістю інформації володіє банк, то більш консервативними повинні бути оцінки параметрів ризику. Окрім цього, не менш важливими є організаційні зміни в системі ухвалення рішень у банку, функціонування якої повинно базуватися виключно на ризик-орієнтованих підходах. Саме цим аспектам будуть присвячені подальші наукові дослідження.

Список використаної літератури

1. Rashkovan V. Concentration of Ukraine's banking system: myths and facts / V. Rashkovan, R. Kornyliuk // Visnyk of the National Bank of Ukraine. — 2015. — № 234. — P. 6—38.
2. Хуторна М. Е. Забезпечення фінансової стабільності кредитних установ : дис… д-ра екон. наук : 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / М. Е. Хуторна. — Київ : Університет банківської справи, 2020. — 614 с.
3. Skridulytė R. The Measurement of concentration risk in loan portfolios / R. Skridulytė, E. Freitakas // Economics & Sociology. — 2012. — Vol. 5. — № 1. — С. 51—61.
4. Grippa P. Measuring Concentration Risk — A Partial Portfolio Approach / P. Grippa, L. Gornicka // IMF Working Paper. — 2016. — WP/16/158. — 32 p.
5. Битюцкий В. Внедрение внутренних процедур оценки достаточности капитала в российских банках / В. Битюцкий, Г. Пеникас // БанкНадзор. — 2015. — № 2 (4). — С. 80—88.
6. Martin R. VAR: who contributes and how much? / R. Martin, K. Thompson, Ch. Browne // Risk. — 2001. — № 14 (8).
7. Бєлова І. В. Концентрація кредитів банків України як системний ризик / І. В. Бєлова // Вісник Української академії банківської справи. — 2013. — № 1 (34). — С. 106—112.
8. Разумовский П. А. Штраф на капитал за концентрацию кредитного риска / П. А. Разумовский, М. В. Помазанов // Банковское дело. — 2010. — № 2. — С. 110—117.

References

1. Rashkovan, V., & Kornyliuk, R. (2015). Concentration of Ukraine's banking system: myths and facts. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, *234*, 6—38.
2. Khutorna, M. E. (2020). Zabezpechennia finansovoi stabilnosti kredytnykh ustanov [Ensuring financial stability of credit institutions]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Universytet bankivskoi spravy [in Ukrainian].
3. Skridulytė, R., & Freitakas, E. (2012). The Measurement of concentration risk in loan portfolios. *Economics & Sociology*, *Vol. 5*, 1, 51—61.
4. Grippa, P., & Gornicka, L. (2016). Measuring Concentration Risk — A Partial Portfolio Approach. *IMF Working Paper*, WP/16/158.

5. Bityuckij, V., & Penikas, G. (2015). Vnedrenie vnutrennih procedur ocenki dostatochnosti kapitala v rossijskih bankah [Implementation of internal procedures for assessing capital adequacy in Russian banks]. *BankNadzor*, *2* (4), 80—88 [in Russian].
6. Martin, R., Thompson, K., & Browne, Ch. (2001). VAR: who contributes and how much? *Risk*, *14* (8).
7. Bielova, I. V. (2013). Kontsentratsiia kredytiv bankiv Ukrainy yak systemnyi ryzyk [Concentration of loans of banks of Ukraine as a systemic risk]. *Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy — Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking, 1* (34), 106—112 [in Ukrainian].
8. Razumovskij, P. A., & Pomazanov, M. V. (2010). Shtraf na kapital za koncentraciyu kreditnogo riska [Capital penalty for concentration of credit risk]. *Bankovskoe delo — Banking*, *2*, 110—117 [in Russian].

УДК 336.717

ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ REGTECH

Запорожець Світлана Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
e-mail: zaporozhets11svitlana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8378-5549

Анотація. Досліджено необхідність упровадження і поширення практики функціонування RegTech в Україні, обґрунтовано роль технологічних розробок і цифрової трансформації ринку фінансових послуг. Визначено основні складові елементи предметної області застосування RegTech. Представлено авторське бачення основних передумов упровадження і поширення практики функціонування RegTeh в Україні, наведено основні переваги його діяльності для банків. Досліджено сучасні тенденції започаткування процесу впровадження практики RegTeh в Україні з ініціативи вітчизняного регулятора. Обґрунтовано напрями інноваційного започаткування RegTeh у діяльності банків згідно з положеннями розробленої стратегії розвитку FinTech в Україні. Охарактеризовано основні інноваційні заходи регулятора, націлені на використання інструментів RegTeh. Обґрунтовано наслідки впровадження регуляторної «пісочниці», узагальнено ряд індикаторів успішної реалізації стратегії з огляду на розвиток RegTech. Охарактеризовано напрями впливу функціонування RegTech на регуляторне навантаження вітчизняних банків. Виявлено основні перешкоди впровадження RegTech і доведено необхідність застосування скоординованого підходу, що передбачає зміни парадигми функціонування банків від підходу KYC до підходу KYD.

Ключові слова: RegTech, FinTech, цифрові технології, регулювання діяльності банків, регуляторні установи, регуляторна «пісочниця».

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 3; бібл.: 7.

ACTIVITY OF BANKS IN THE CONDITIONS OF REGTECH FUNCTIONING

Zaporozhets Svitlana,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Finance and Banking Department
Cherkasy Educational-Scientific Institute
of Banking University
e mail: zaporozhets11svitlana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8378-5549

Abstract. The necessity of introduction and dissemination of the practice of RegTech functioning in Ukraine is investigated; the role of technological developments and digital transformation of the financial services market is substantiated. The essence of the concept of RegTech is described from the point of view of the Basel Committee on Banking Supervision. The main components of the subject area of application of RegTech are identified, along with already started projects. The author's vision of the main prerequisites for the introduction and dissemination of the practice of RegTeh in Ukraine is presented. The group of subjects-recipients of effects from technological results of activity of the companies in the field of RegTech is generalized; the basic advantages of its introduction for banks are resulted. The modern tendencies of initiating the process of introduction of RegTeh practice in Ukraine at the initiative of the domestic regulator are investigated. The directions of innovative initiation of RegTeh in the activity of banks in accordance with the provisions of the developed strategy of Fin Tech development in Ukraine are substantiated. The main regulatory measures of the regulator aimed at the use of RegTeh tools are clarified. The consequences of the introduction of the regulatory «sandbox» are substantiated, among which: acceleration of market entry of new innovative solutions; dissemination of the use of innovative technologies in supervisory and regulatory processes; entry of the regulator into the global «sandbox». A number of indicators of successful implementation of the strategy for the development of RegTech are summarized: monitoring of financial innovations; timely updating of regulatory acts and policies; strengthening collection, analysis and regulatory oversight in the context of anti-money laundering; introduction of open bank standards and distributed registry technology; strengthening big data management and analytics; introduction of a framework for sustainable cyber security; promoting the formation of sustainable business models of financial institutions; improving financial literacy and protecting the rights of consumers of digital financial services.

The directions of influence of RegTech functioning on the regulator of loading of domestic banks are characterized. The main preliminary transitions of RegTech implementation are presented and the necessity of application of the coordinated approach which consists in evolution of development of both Fin Tech, and RegTech representing early stages of deep change of parameters from the KYC approach to the KYD approach is provided.
Keywords: RegTech, FinTech, digital technologies, regulation of banks, regulatory agencies, regulatory «sandbox».

JEL Classification G21, O33

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 3; bibl.: 7.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКОВ В УСЛОВИЯХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ REGTECH

Запорожец Светлана Владимировна,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и банковского дела
Черкасского образовательно-научного института
Университета банковского дела
e-mail: zaporozhets11svitlana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8378-5549

Аннотация. Исследована необходимость внедрения и распространения практики функционирования RegTech в Украине, обоснована роль технологических разработок и цифровой трансформации рынка финансовых услуг. Определены основные составляющие элементы предметной области применения RegTech. Представлено авторское видение основных предпосылок внедрения и распространения практики функционирования RegTeh в Украине. Определено группу субъектов-получателей эффектов от технологических результатов деятельности компаний в области RegTech, приведены основные преимущества его внедрения для банков. Исследованы современные тенденции внедрения практики RegTeh в Украине по инициативе отечественного регулятора. Обоснованы направления инновационного развития RegTeh в деятельности банков согласно положениям разработанной стратегии развития FinTech в Украине. Обоснованно последствия внедрения регуляторной «песочницы», обобщенно ряд индикаторов успешной реализации стратегии, учитывающей развитие RegTech. Охарактеризованы направления влияния функционирования RegTech на регуляторную нагрузку отечественных банков. Выявлены основные препятствия внедрения RegTech и доказана необходимость применения скоординированного подхода, предусматривающего изменения парадигмы функционирования банков от подхода KYC до подхода KYD.
Ключевые слова: RegTech, FinTech, цифровые технологии, регулирование деятельности банков, регуляторные учреждения, регуляторная «песочница».

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 3; библ.: 7.

Вступ. Розвиток ринку фінансових послуг характеризується динамічним продукуванням якісно нових посилених регуляторних норм та обмежень, які впроваджуються в умовах систематичного наповнення ринку сучасними технологічними розробками та інноваціями. Пандемія Covid-19 значно прискорила тенденції розвитку цифрових інновацій у банках. Наприклад, поточні події посилено активізують цифрові платежі і підкреслюють важливість стійких і доступних платіжних інфраструктур, керованих центральним банком, які повинні витримувати широкий спектр потрясінь, включаючи пандемії і кібератаки.

Інноваційні технологічні процеси супроводжують увесь комплекс комунікаційних зв'язків між учасниками ринку фінансових послуг, сприяють створенню нових інноваційних фінансових продуктів, формують якісно нове наповнення їхніх параметрів і провокують значні концептуальні зміни формату функціонування фінансових інститутів у цілому та їхньої регуляторної дисципліни зокрема. На межі цих позицій функціонує RegTech як платформа, що забезпечує використання інформаційних технологій у контексті нормативного і регуляторного моніторингу, звітності та дотримання встановлених вимог.

Процес регулювання ринку фінансових послуг, що функціонує в режимі швидкого трансформування, об'єктивно вимагає досить широкого застосування RegTech. Хоча основні цілі регулювання (фінансова стабільність, пруденційна безпека і надійність, захист інтересів споживачів і цілісність ринку, ринкова конкуренція та розвиток) забезпечуються, проте способи їх досягнення стають усе менш раціональними з міркувань технологічної підтримки та обслуговування, що базується на принципах прозорості, масштабованості, уніфікації та стандартизації.

У міру посилення цифрової трансформації бізнес-моделей вітчизняних банків напрям RegTech активно розвиватиметься. Подальше поширення RegTech сприятиме якісній зміні усталеної регуляторної парадигми, що вимагає переусвідомлення як змістового

наповнення процесу регулювання фінансових відносин, так і методів його здійснення.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідження сучасних тенденцій та оцінка інституційно-методологічних передумов започаткування системи RegTech в Україні лежать в основі багатьох наукових доробок вітчизняних науковців, зокрема: А. В. Василенко [4], С. В. Волосович [4], В. Курцева [6], М. Е. Прохорової [3]. Однак питання щодо особливостей становлення і перспектив розвитку вітчизняного ринку RegTech потребують подальшого науково-технологічного обґрунтування та усвідомлення основних напрямів його поширення.

Метою статті є дослідження сучасних передумов упровадження RegTech і його впливу на регуляторний процес діяльності банків.

Результати дослідження. Сучасний етап розвитку ринку фінансових відносин характеризується високим рівнем розвитку і впровадження цифрових технологій, які докорінно змінюють бізнес-моделі та бізнес-процеси в банках. Світова пандемія Covid-19 також внесла свої корективи у процес розроблення і впровадження регуляторних інструментів різних сфер господарювання. Так, центральні банки, наглядові органи та міжнародні фінансові установи прагнуть негайно пом'якшити ситуацію негативного впливу на стан реальної економіки країн за допомогою апробації оновлених надзвичайних фіскальних, монетарних і макропруденційних заходів [1].

Очевидним є той факт, що цифровий формат підтримки та обслуговування потреб споживачів фінансових послуг стосується не лише діяльності самих банків, а й процесів регулювання і нагляду. Забезпечення належного рівня прозорості з боку регуляторних організацій та фінансової безпеки кредиторів і вкладників банків потребує збору та обробки великої кількості первинних звітних даних з різних джерел із використанням інноваційних технологій, запропонованих RegTech.

Одне з перших характеристик RegTech було сформульоване Базельським комітетом з банківського нагляду (BCBS), який визначив RegTech як будь-який перелік FinTech-додатків, призначених для регуляторної звітності і цілей комплаєнсу, що застосовуються регульованими (піднаглядними) фінансовими установами [2]. RegTech має досить потужний потенціал, спроможний надавати якісну економічну підтримку індустрії фінансових послуг і регулятивним органам. Він забезпечує пропорційний режим регулювання в реальному часі, націлений на ідентифікацію та усунення ризиків, що одночасно робить більш ефективним процес дотримання нормативних вимог. Щодо предметної області застосування RegTech, крім уже започаткованих проєктів з протидії «відмиванню» коштів (AML), дотримання політики KYC (Знай свого клієнта) і цифрової ідентифікації клієнтів, важливими напрямами поширення практики RegTech є регуляторна звітність, комплаєнс, корпоративне управління, ризик-менеджмент, управління даними, контроль і моніторинг шахрайства.

Безпрецедентна динаміка розвитку інноваційних технологій у різних сферах діяльності фінансових установ також повною мірою пов'язана зі значно активізованими сучасними процесами в галузі законодавства, спрямованими на регулювання діяльності суб'єктів фінансових відносин, особливо банків. Такі регуляторні явища включають: надмірне регулювання основних напрямів діяльності банків; високий рівень витрат на організацію процесу адаптації до адміністративних вимог, що виникають унаслідок імплементації норм чинного законодавства; недосконалість системи управління регуляторними ризиками.

Усе це зумовлює розвиток нового напряму інновацій у формі нових технологій, що сприяють пристосуванню фінансових установ до чинних норм чинного законодавства.

RegTech являє собою унікальний і нерозвинутий в Україні напрям інновацій, що дозволяє швидко та автоматизовано адаптувати бізнес до змін законодавства та умов ринку. Окремі його елементи є складовими напряму LegalTeh, інші — дотичними до InsureTeh. Йому ще тільки належить знайти своє місце у фінансовій сфері, але стартапи цього напряму вже збирають мільйони доларів [3]. Основні передумови впровадження і поширення практики функціонування RegTeh в Україні представлено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Передумови поширення практики функціонування RegTeh в Україні

Передумова	Обґрунтування доцільності впровадження інноваційних регуляторних ініціатив з боку банків
Посилення нормативних вимог (Базель III, удосконалені стандарти боротьби з відмивання грошей)	Доцільність використання нових технологій для підвищення ефективності моніторингу і зниження витрат на дотримання встановлених вимог
Стрімкі темпи зростання баз даних та кількості виконуваних банками операцій	Об'єктивна необхідність використання інноваційних технологій при обслуговуванні електронних розрахунків на умовах оптимального рівня ідентифікації та управління ризиками
Розроблення і впровадження доступних комерційних рішень RegTeh	Наявність розроблених рішень, доступність даних і застосування нових технологій сприяють посиленій комерціалізації доступних для банків рішень RegTech

Примітка. Авторська розробка.

Сфера RegTech охоплює діяльність спеціалізованих установ, що продукують і пропонують технології, призначені для адаптивного впровадження нових нормативно-правових вимог до організації діяльності фінансових установ, а також беззаперечного забезпечення ними процесів відповідності та посилення ефективності діяльності регулятивних і наглядових інститутів. Основними суб'єктами-одержувачами ефектів від технологічних результатів діяльності компаній у цій галузі, здебільшого, є: фінансові установи, які функціонують у сфері нормативно-правового регулювання та обмеження; регуляторні установи та інститути; конкуренти, контрагенти (за межами банківського сектору); установи, зацікавлені у якості регулювання (консалтингові компанії, неурядові організації).

При цьому великі технологічні компанії, такі, як Google, Alibaba, Apple, або роздрібні конгломерати, з найбільшою кількістю позичальників, а не традиційні фінансові посередники, найкраще задовольнять вимоги для застосування оцінки кредитного ризику і надання кредитів [4]. Еволюція саме нетрадиційних посередників вимагатиме подальшої еволюції RegTech, оскільки сьогодні спостерігається поступове зміщення акценту з інформації типу KYC (Знай свого клієнта) до парадигми KYD (Знай свого розробника).

Відповідно до функціональної наповненості, на сьогодні відрізняють RegTech-рішення, що забезпечують: відповідність нормативним вимогам; управління ризиками, коли поряд із виявленням ринкових ризиків рішення дозволяють протистояти кіберризикам та інсайдерської поведінки співробітників; оперативний, у режимі реального часу, моніторинг трансакцій для попередження шахрайства, зловживань, відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом; управління ідентифікацією. Але успіх таких рішень залежить від співробітництва між регуляторами, фінансовими посередниками, експертами та високотехнологічними IT-компаніями і стартапами [5].

Функціонування RegTech націлене на співпрацю з фінансовими установами і регулятивними органами, використовуючи при цьому Artificial Intelligence (AI) і Big Date для обміну інформацією.

Базові переваги RegTech охарактеризовано в *табл. 2*.

Таблиця 2

Переваги RegTech та їхня характеристика

Перевага	Характеристика прояву
Автоматизація	Автоматизована підготовка звітності відповідно до чинних норм та вимог
Простота і зручність використання	Відсутність системного моніторингу змін у силу застосування автоматизованого підходу
Оперативність і швидкість реагування	Автоматичне врахування дотримання нових вимог шляхом внесення технологічних коректив та уточнень
Уникнення ризику недотримання вимог	Застосування стандартизованої та уніфікованої форми фінансової звітності, спрямоване на забезпечення принципів чіткості, прозорості, періодичності, системності, оновлення, передбачуваності тощо

Примітка. Авторська розробка.

У найновіших рішеннях RegTech використовуються такі технології, як передова аналітика, Robotic Process Automation (RPA), Artificial Intelligence (AI). Це дозволяє створити дієздатну, еволюційну модель адаптивного регулювання і повноцінного дотримання регуляторних норм, яка є легкомасштабованою та швидкотрансформованою. Посилення нормативних вимог створюють передумови для застосування банками інноваційних регуляторних технологій. Адже витрати на здійснення комплаєнсу за рахунок традиційних ресурсів стають надмірно необґрунтованими. Цифровізація регуляторних і контрольованих процесів відіграє ключову роль у створенні прозорого та конкурентного ринку фінансових послуг. В умовах, коли виконання регуляторних вимог є обов'язковим, банкам потрібно посилювати рівень своєї конкурентоспроможності за допомогою RegTech.

Практика функціонування програм RegTech не є достатньо поширеною у світі, про що свідчать результати спільного опитування Кембриджського центру альтернативних фінансів (CCAF) і Світового банку за підсумками 2019 року. Так, серед вибірки із 111-ти фінансових інститутів лише 38 задекларували ініціативи щодо впровадження регуляторних інновацій у формі започаткування інноваційних бюро або регуляторних «пісочниць». Програми RegTech також виявилися найменш поширеними серед регуляторних інститутів (14 %). За даними Інституту міжнародних фінансів, лише 60 світових банків, опитаних 2019 року, активно використовують техніки Machine Learning (ML) у кредитних моделях і при розрахунках обсягів регулятивного капіталу банків [1].

Одним із найуспішніших на сьогодні рішень у галузі RegTech вважається комерційна платформа AuRep, яка об'єднує 90 % банків Австрії. Це рішення існує на платформі згаданого Abacus. Принцип її роботи полягає в тому, що регулятор і банки мають спільний інтерфейс звітності, який накопичує не таблиці, а саме дані.

Вітчизняний ринок фінансових послуг потребує розроблення і впровадження ефективних рішень одразу в декількох напрямах функціонування RegTech:

ідентифікація ризик-факторів і комплаєнс-сценаріїв; калібрування критеріїв для присвоєння рівня комплаєнс-ризиків; комплаєнс-скоринг, співвідносний із потребами банків [6]. На сьогодні відсутніми, на жаль, є світові комплексні універсальні рішення щодо регуляторної стратегії для центральних банків.

Data-Centric-підхід застосовується Національним банком України ще з 1999 року внаслідок концептуального переосмислення системи банківської статистики і звітування. Таким чином, на базі вітчизняного фінансового регулятора реалізуються ініціативи, які підпадають під визначення RegTech. Крім того, з 2018 року Національним банком України започатковано проєкт із упровадження наглядових технологій і реалізовано його пілотну частину.

Окремі питання, що стосуються створення, наповнення і функціонування інноваційної платформи RegTech в Україні, висвітлені в положеннях затвердженої Національним банком України Стратегії розвитку FinTech в Україні до 2025 року. Основні завдання, для виконання яких створена Стратегія, — це забезпечення стійкого впровадження інновацій на ринку фінансових послуг, розвиток безготівкової економіки країни, підвищення рівня фінансової грамотності учасників фінансових відносин. Окрім задекларованих Стратегією рушійних сил цифровізації ринку фінансових послуг, вирішальним сьогодні вбачається врахування впливу фактору коронавірусу Covid-19 на фінансовий сектор і глобальне регулювання. Таким чином, виокремлено світовий регуляторний тренд — розбудова швидковідновних (циркулярних) економік і стійких фінансових екосистем. Серед регуляторних пріоритетів визначено: гнучкість; швидкість реакції на зміни на ринку; проінноваційність (директива ЄС PSD2, кешлес-інфраструктура, дистанційні інструменти ідентифікації, авторизації, моніторингу, оцінки, ухвалення рішень, здійснення бізнес-процесів тощо).

Основні положення Стратегії містять деталізацію головних трендів і напрямів розвитку фінансових інновацій в Україні. Так, серед інших визначено ряд індикаторів успішної реалізації Стратегії, націлених на розвиток регуляторної діяльності: моніторинг фінансових інновацій та оцінка впливу цифрових змін на бізнес-моделі і регуляторний периметр; розвиток RegTech; своєчасне оновлення регуляторних актів і політик; посилення збору, аналізу та регуляторного нагляду в розрізі AML; запровадження стандартів відкритого банкінгу та технології розподіленого реєстру; посилення менеджменту і Big Data-аналітики; розбудова інноваційних фасилітаторів, включно з віртуальними «пісочницями»; запровадження фреймворку зі стійкого забезпечення кібербезпеки; сприяння створенню «зелених» фінансових продуктів і сервісів та становленню стійких бізнес-моделей фінансових інституцій; підвищення фінансової грамотності та захисту прав споживачів цифрових фінансових послуг [7].

Реалізація Стратегії в контексті розвитку RegTech в Україні передбачає впровадження з 2021 року регуляторної «пісочниці» та зростання кількості інноваційних продуктів, протестованих на ній (до 16—20 на рік), що дозволить скоротити час виходу на ринок інноваційних рішень і створити сприятливе середовище для перевірки стартапів; поширення використання інноваційних технологій у наглядових і регуляторних процесах; входження Національного банку України у глобальну «пісочницю» — Глобальну мережу фінансових інновацій (GFIN).

Реалізація основних концептуальних підходів Стратегії внесе значні регуляторні корективи в організацію діяльності банків. Головні напрями впливу функціонування RegTech на регуляторне навантаження вітчизняних банків представлено в *табл. 3*.

Таблиця 3

Напрями впливу RegTech на регуляторне навантаження банків

Напрями впливу RegTech	Характеристика можливостей
Застосування локалізованого підходу до вилучення типової інформації з великого інформаційного масиву	Продукування технологічних рішень (технології вилучення та передавання навантаження), здатних виокремити цінну інформацію з великого обсягу структурованої та неструктурованої бази даних фактично в режимі реального часу на умовах спрощення загальної нормативної звітності та прискорення ідентифікації процесів відповідності
Забезпечення спрощеної та прискореної ідентифікації відповідності нормативним вимогам у рамках процедури фінансового моніторингу	Забезпечення відповідності нормативним вимогам, що також дозволяє доповнювати та прискорювати виконання нормативних вимог під час реалізації процедури фінансового моніторингу в банку, а також забезпечує удосконалення та розширення механізмів ідентифікації
Автоматизована інтерпретація нормативних вимог	Інноваційне суттєве підвищення рівня ефективності та результативності регуляторних заходів шляхом автоматизованої інтерпретації нормативних вимог, що, у свою чергу, сприяє негайній ідентифікації процесів, областей і систем, яких стосуються нововведені нормативні зміни (вимоги)

Примітка. Авторська розробка.

Висновки. Європейська директива про ринки фінансових інструментів (MiFID II), Загальний регламент із захисту даних (GDPR), а також необхідність дотримуватися вимоги KYC (Знай свого клієнта) і протидії відмиванню грошей (AML) зумовлюють впровадження і поширення RegTech у сучасних умовах розвитку ринку фінансових послуг. У передумовах нової парадигми регуляторного уточнення діяльності

банків виникає необхідність поступової адаптації їхнього операційного функціонування новим регуляторним заходам шляхом поєднання наявних технологічних систем і діючих бізнес-процесів.

Основною перешкодою для розвитку RegTech в Україні вважаємо не лише технологічні обмеження, а також неповноцінну здатність регуляторів обробляти великі обсяги даних, які генерує сама технологія. Важливим є застосування скоординованого підходу, який дозволить гармонізувати фінансові нормативні обмеження і забезпечити підтримку подальшому розвиткові RegTech в Україні. Нова центричність даних, що лежить в основі розвитку RegTech, являє собою ранні етапи глибокої зміни парадигми від підходу KYC (Знай свого клієнта) до KYD підходу (Знай свого розробника).

У міру розгортання такого переходу доцільним є максимальне посилення обсягів інвестування в розвиток пропорційного регулювання на основі даних з метою забезпечення ефективного процесу адаптації до інноваційних підходів технологічного супроводження регуляторної діяльності банків.

Список використаної літератури

1. Benoît C. Leveraging technology to support supervision: challenges and collaborative solutions / C. Benoît // BIS: Innovation Hab. — 2020. — Available at : https://www.bis.org/speeches/sp200819.pdf.
2. Basel Committee on Banking Supervision [Electronic resource] // BIS. — 2008. — Available at : https://www.bis.org/speeches/sp200819.pdf.
3. Прохорова М. Е. Нові фінансові технології на сучасному фінансовому ринку [Електронний ресурс] / М. Е. Прохорова // Стратегія розвитку України. — 2018. — № 1. — С. 54—62. — Режим доступу : http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14012.
4. Волосович С. В. Regtech в екосистемі фінансових технологій [Електронний ресурс] / С. В. Волосович, А. В. Василенко // Modern Economics. — 2019. — № 15. — С. 62—68.
5. Pantielieieva N. M. Transformation in the ecosystem of financial intermediaries in the context of digitalization / N. M. Pantielieieva, N. V. Rogova, S. V. Zaporozhets, N. M. Tretiak // Науковий вісник Полісся. — 2020. — № 1 (20). — С. 49—59.
6. Курцев В. SupTech, RegTech та FinTech — що це таке і у чому різниця [Електронний ресурс] / В. Курцев // Експертна платформа Національного банку України. — Режим доступу : https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0060.html.
7. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : https://forinsurer.com/files/file00680.pdf.

References

1. Benoît, C. (2020). Leveraging technology to support supervision: challenges and collaborative solutions. *BIS: Innovation Hab.* Retrieved from https://www.bis.org/speeches/sp200819.pdf.
2. Basel Committee on Banking Supervision. (2008). *BIS.* Retrieved from https://www.bis.org/speeches/sp200819.pdf.
3. Prokhorova, M. (2018). Novi finansovi tekhnolohii na suchasnomu finansovomu rynku [New financial technologies in the modern financial market]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy — Development Strategy of Ukraine, 1*, 54—62. Retrieved from http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14012 [in Ukrainian].
4. Volosovych, S., & Vasylenko, A. (2019). Regtech v ekosystemi finansovykh tekhnolohii [Regtech in the ecosystem of financial technologies]. *Modern Economics, 15*, 62—68 [in Ukrainian].
5. Pantielieieva, N., Rogova, N., Zaporozhets, S., & Tretiak, N. (2020). Transformation in the ecosystem of financial intermediaries in the context of digitalization. *Naukovyi visnyk Polissia — Scientific Bulletin of Polissya, 1*, 49—59. https://doi.org/10.25140/2410-9576-2020-1(20)-49-59.
6. Kurtsev, V. (2019). SupTech, RegTech ta FinTech — shcho tse take i u chomu riznytsia [SupTech, RegTech and FinTech — what is it and what is the difference]. *Ekspertna platforma Natsionalnoho banku Ukrayiny — Expert platform of the National Bank of Ukraine.* Retrieved from https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0060.html [in Ukrainian].
7. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2020, July). *Stratehiia rozvytku fintekhu v Ukraini do 2025 roku [Strategy for the development of fintech in Ukraine until 2025]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finteh2025.pdf?v=4 [in Ukrainian].

УДК 336.719

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Хуторна Мирослава Емілівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
e-mail: lmiroslava7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0761-3021

Костогриз Вікторія Григорівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
e-mail: kostogryzvg@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8378-5549

Анотація. Досліджено особливості функціонування банків в умовах цифровізації та обґрунтувано напрями підвищення ефективності діяльності банківських установ України. Узагальнено різновиди ефективності банку. Еволюцію цифрового банкінгу в частині проникнення в систему фінансової активності клієнтів представлено трьома етапами та обґрунтовано, що вищою точкою розвитку є така система взаємодії клієнта і банку, коли вся фінансова інформація про клієнта систематизується відповідним програмним забезпеченням, яке не тільки створює моделі фінансової взаємодії «клієнт — банк», а наштовхує клієнта на певні фінансові рішення, керує його фінансової поведінкою задля реалізації всіх його фінансових потреб. Основними перевагами цифрового банківського бізнесу є: підвищення ефективності наявної інфраструктури; виникнення якісно нових бізнес-моделей; зростання ефективності ведення банківського бізнесу за рахунок збільшення виручки або скорочення витрат. Здійснено компаративний аналіз переваг і недоліків фінансових технологій у забезпеченні ефективності банку. Задля підвищення ефективності діяльності банку оптимізація внутрішніх процесів установи повинна передбачати: зниження собівартості банківських послуг, диференціацію цифрових систем самообслуговування, удосконалення систем ризик-менеджменту через імплементацію різноманітних інструментів цифровізації, розширення спектра пропонованих банківських послуг, кількості залучених клієнтів і реалізованого попиту на фінансові продукти.

Ключові слова: ефективність, результативність, банківська ефективність, цифровізація діяльності банку, фінансові технології.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 2; бібл.: 11.

EFFICIENCY OF THE BANK'S ACTIVITY IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Khutorna Myroslava,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Finance and Banking
Cherkasy Educational-Scientific Institute of the Banking University
e-mail: lmiroslava7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0761-3021

Kostogryz Victoria,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Finance and Banking
Cherkasy Educational-Scientific Institute of the Banking University
e-mail: kostogryzvg@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8378-5549

Abstract. The peculiarities of the functioning of banks in the conditions of digitalization are investigated and the directions of increase of efficiency of activity of banking institutions of Ukraine are substantiated. The types of bank efficiency are generalized. The evolution of digital banking in terms of penetration into the system of financial activity of customers is represented by three stages and it is justified that the highest point of

development is the «digital brain», ie such a system of interaction between customer and bank online, when all financial information on income, expenses The client's financial desires are systematized by appropriate software, which not only creates models of financial interaction client-bank, but pushes the client to certain financial decisions, manages his financial behavior to ensure the implementation of all his financial needs. The main advantages of the digital transformation of the banking business include: increasing the efficiency of the existing infrastructure; emergence of qualitatively new business models; increasing the efficiency of the banking business by increasing revenue or reducing costs in existing business models. A comparative analysis of the advantages and disadvantages of financial technologies in ensuring the efficiency of the bank. In order to increase the efficiency of the bank's activities, the optimization of the institution's internal processes should include: digital translation of more than 75% of the bank's operations; creation of a messenger and a digital assistant on the basis of a mobile bank; launching a voice assistant and using chatbots to identify customer satisfaction with the quality of banking services; bringing online access to 100% of financial and non-financial services for small and micro businesses; introduction of biometric customer identification; training clients in new service technologies through messengers, banking and social networks; creation of a platform for automation of banking marketing in order to increase the effectiveness of the bank's advertising campaigns, development of new channels for attracting and serving customers, ensuring the stability of the flow of customers.

Keywords: efficiency, effectiveness, banking efficiency, digitalization of bank activity, financial technologies.

JEL Classification G21, O31

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 2; bibl.: 11.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Хуторна Мирослава Эмильевна,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и банковского дела
Черкасского образовательно-научного института
Университета банковского дела
e-mail: lmiroslava7@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0761-3021

Костогрыз Виктория Григорьевна,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и банковского дела
Черкасского образовательно-научного института
Университета банковского дела
e-mail: kostogryzvg@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8378-5549

Аннотация. Исследованы особенности функционирования банков в условиях цифровизации и обоснованы направления повышения эффективности деятельности банковских учреждений Украины. Обзор разновидности эффективности банка. Эволюцию цифрового банкинга в части проникновения в систему финансовой активности клиентов представлено тремя этапами и обосновано, что высшей точкой развития является такая система взаимодействия клиента и банка, когда вся финансовая информация о клиенте систематизируется соответствующим программным обеспечением, которое не только создает модели финансового взаимодействия «клиент — банк», а наталкивает клиента на определенные финансовые решения, руководит его финансовой поведением для реализации всех его финансовых потребностей. Основными преимуществами цифрового банковского бизнеса являются: повышение эффективности существующей инфраструктуры; возникновения качественно новых бизнес-моделей; рост эффективности ведения банковского бизнеса за счет увеличения выручки или сокращения расходов. Осуществлен компаративный анализ преимуществ и недостатков финансовых технологий в обеспечении эффективности банка. Для повышения эффективности деятельности банка оптимизация внутренних процессов учреждения должна предусматривать: снижение себестоимости банковских услуг, дифференциацию цифровых систем самообслуживания, совершенствование систем риск-менеджмента через имплементацию разнообразных инструментов цифровизации, расширение спектра предлагаемых банковских услуг, количества привлеченных клиентов и реализованного спроса на финансовые продукты.

Ключевые слова: эффективность, результативность, банковская эффективность, цифровизация деятельности банка, финансовые технологии.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 2; библ.: 11.

Вступ. Обов'язковою умовою успішного функціонування банку в рамках гострої конкуренції на ринку банківських послуг є ефективне функціонування діяльності, яке неможливе без гнучкої стратегії розвитку банку. Ефективність є багатофакторним поняттям, що залежить від безлічі зовнішніх і внутрішніх факторів, здатних стрімко змінюватися в часі. У сучасних умовах цифрова трансформація банківського сектору є невід'ємною частиною процесу становлення цифрової економіки і розвитку бізнес-процесів банківської діяльності. Цифровізація є не лише новим викликом для традиційного фінансового посередництва, а й пропонує нові інструменти розв'язання наявних проблем і напрями підвищення ефективності банківської діяльності. Виходячи з цього, актуальним є питання дослідження особливостей функціонування банківських установ в умовах цифровізації, з'ясування впливу впровадження інновацій на показники фінансової звітності банку і пошук напрямів підвищення ефективності діяльності в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підвищення ефективності діяльності банків із використанням нових технологій в умовах достатнього рівня банківської конкуренції присвячені роботи Д. Бахтіна, Г. Карчевої, Н. Родіної, Є. Стрельцової та ін. Закордонні автори також приділили увагу питанням ефективності діяльності банків, а саме: М. Бейкер, Х. Дерига, П. Друкер, М. Хігінс. Зокрема, у роботах Л. Кльоби [1] досліджено підходи вітчизняних та іноземних науковців до складу показників, що дозволяють оцінити ефективності інноваційної діяльності банків. У працях Т. Карчевої [2] обґрунтовано необхідність упровадження нових підходів до інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю банків, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності і динамічному розвиткові банків на новій інноваційній основі.

Відповідно, **мета статті** полягає в дослідженні особливостей функціонування банківських установ в умовах цифровізації, визначенні зв'язку між рівнем інноваційності і рівнем ефективності банку та обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності банківської діяльності.

Результат дослідження. Аналіз економічної літератури дозволив констатувати факт відсутності єдиного підходу до тлумачення поняття «ефективність». А. Паронян зазначає, що окремі автори під економічною ефективністю розуміють: співвідношення досягнутого результату і виробничих витрат; ресурсовіддачу, використовувану у виробництві матеріальних благ; продуктивність суспільної праці; величину отриманого ефекту в розрахунку на одиницю застосовуваних сумарних витрат [3, с. 152]. О. Рябкова виділяє певні відмінності між показниками результативності та ефективності. Так, якщо результативність оцінює результат щодо зіставлення його із запланованим, то ефективність — із витраченими ресурсами. Відповідно, показник ефективності спрямований здебільшого на зменшення витрат [4]. Таким чином, більшість науковців визначає ефективність як міру отриманих результатів, віднесених до витрачених для їх отримання ресурсів, що використовують для різноманітних аналітичних оцінок та обґрунтування рішень.

Стосовно ефективності діяльності банку, то Є. Данилюк трактує ефективність банківської діяльності з двох позицій: ефективність як співвідношення витрат ресурсів і результатів, отриманих від їх використання; ефективність як соціально-економічна категорія, яка визначає вплив способів організації діяльності банку на рівень досягнутих ним результатів [5, с. 54].

С. Леонов і Т. Васильєва акцентують увагу на дуалістичній природі банківської діяльності, що, на думку науковців, зумовлює існування різних підходів до розкриття змісту ефективності діяльності банку, якщо досліджувати його як такий, що виконує роль самостійного фінансового посередника або просто елементу банківської системи чи окремої бізнес-одиниці [6, с. 20].

Зауважимо, що в економічному аналізі застосовується велика кількість концепцій ефективності. Здебільшого, розрізняють два типи ефективності: технічна ефективність і ефективність розподілу. Обидві запропоновані британським економістом М. Фаррелом. Науковець ввів поняття «операційна ефективність» (operational efficiency), яку запропонував поділяти на дві складові: технічна, або виробнича, ефективність (technical efficiency); ефективність розподілу (allocative efficiency).

Таким чином, аналіз наукової літератури дозволив виявити багатоаспектність поняття ефективності і з'ясувати, що в сучасних умовах вона вже не зводиться лише до тих економічних параметрів, які відображають співвідношення обсягу випуску і відповідних витрат. Величезну роль починають відігравати взаємовідносини банку із зовнішнім середовищем (наприклад, адаптивність, конкурентоспроможність). Іншими словами, можна стверджувати, що ефективність банку в сучасних умовах — це не лише «максимум результату — мінімум витрат», а й ефективність функціонування і розвитку банку як єдиної системи.

В умовах третьої хвилі глобалізації важливу роль у розвитку країн відіграє цифрова економіка, найголовнішими факторами якої є інформація і знання, а також шляхи доступу до них. Повністю погоджуємося з Г. Карчевою, що цифрова економіка — це не окрема галузь, а віртуальне середовище, яке доповнює нашу реальність [2, с. 14]. Дедалі частіше цифрова економіка переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування все складнішим. Важливо зазначити, що основними продуктами цифрової економіки є ті ж самі товари і послуги традиційної економіки, що надаються за допомогою комп'ютерного обладнання

і цифрових систем на кшталт глобальної мережі «Інтернет» [7].

Природно, що шлях цифровізації в кожної банківської установи буде індивідуальним і за підходами, і за часом, але трансформація потрібна, і головне для керівників банків — це усвідомлення доцільності та актуальності заходів з активного впровадження нових технологій.

Вважаємо, що еволюцію цифрового банкінгу в частині проникнення в систему фінансової активності клієнтів доречно представити трьома етапами, які відображено на *рис. 1*.

Рис. 1. **Етапи імплементації цифровізації у діяльність банку**

Примітка. Узагальнено за [8].

Спочатку функціонували цифрові канали управління банківськими рахунками: інтернет-банкінг, мобільний банкінг. Розвиток цифрових технологій дозволив перейти на наступний етап — цифровий продукт: наприклад, коли банк для оформлення кредиту не потребує додаткової інформації на паперовому носії, а отримує її онлайн із систематизованого сховища фінансової інформації. Вищою точкою розвитку стає «цифровий мозок», «big dada» — система взаємодії клієнта і банку в режимі онлайн, коли вся фінансова інформація про доходи, витрати, вподобання, нереалізовані фінансові бажання клієнта систематизуються відповідним програмним забезпеченням, яке не тільки створює моделі фінансової взаємодії «клієнт — банк», а наштовхує клієнта на певні фінансові рішення, керує його фінансової поведінкою з метою забезпечення реалізації всіх його фінансових потреб [8].

Загалом, концепція цифрової трансформації має три основні переваги для банківського бізнесу: підвищення ефективності наявної інфраструктури, виникнення якісно нових бізнес-моделей, підвищення ефективності ведення банківського бізнесу за рахунок збільшення виручки або скорочення витрат у наявних бізнес-моделях.

Дослідження, проведені Deutsche Bank, доводять, що витрати на утримання мережі відділень (оренда приміщень, меблювання і витрати на оплату праці персоналу) становлять 60 % витрат роздрібної банківської мережі [9]. Дослідження західних банків, проведене консалтинговою компанією The Boston Consulting Group, показало, що за рахунок меншої вартості утримання клієнта (на 4 %), більшого обсягу продажів послуг (на 8 %) і зниження вартості обслуговування (на 14 %) банківський клієнт, який обслуговується в режимі онлайн, на 26 % прибутковіший, аніж коли користується традиційною офлайновою послугою [10].

У сучасних умовах більшість банківських установ України перебувають у стадії цифрових трансформацій і впровадження інновацій в основних бізнес-моделях, ключових напрямах обслуговування клієнтів. В Україні протягом 2016—2019 рр. експертним виданням PaySpace Magazine Awards систематично проводиться щорічний конкурс серед учасників вітчизняного ринку e-commerce і FinTech. У *табл. 1* представлено рейтинг банків, що займаються інноваційною діяльною і отримали призові місця за певними номінаціями. Загалом, PaySpace Magazine Awards 2019 року виокремлено 13 банків України, які активно розвиваються

у сфері фінансових інновацій. За кількістю номінацій, у яких представлено банки, традиційно лідирує ПриватБанк, а саме в 13 номінаціях. Ощадбанк і Таскомбанк представлені в семи номінаціях. Якщо окрім кількісних також звернути увагу на якісні характеристики інноваційності банків (вивчали це шляхом діагностики місця банку у відповідному ренкінгу), лідерські позиції ПриватБанку стають ще більш очевидними.

Таблиця 1

Рейтинг інноваційних банків України за результатами PaySpace Magazine Awards 2019 року

Різновид номінацій, місце банку за рейтингом, назва цифрового ресурсу			
Найкращий Інтернет-банкінг в Україні 1. ПриватБанк (Приват24) 2. ПУМБ (ПУМБ online) 3. Альфа Банк (My Alfa Bank) 4. Банк Восток 5. Кондор банк (icON25) 6. Райффайзен банк Аваль (Raffeisen oline) 7. OTP (OTP smart) 8. Таскомбанк (TAS2U) 9. Ощадбанк (Ощад 24/7) 10. УкрСиббанк (UKRSIB online) 11. Банк «Південний» (My bank)	**Найкращий онлайн-банкінг для підприємців:** 1. ПриватБанк (Приват 24 для бізнесу) 2. ТАС (АТС 24 Бізнес) 3. Альфа (ОК, Альфа) 4. ПУМБ (DIGITAL ПУМБ) 5. Райффайзен банк Аваль (Райффайзен Бізнес Онлайн) 6. Банк Восток 7. OTP (EVOLUTE by OTP) 8. Ощадбанк (CorpLight) 9. УкрСиббанк (UKRSIB business)	**Найкращий мобільний застосунок банку** 1. Монобанк (Універсал Банк) 2. ПриватБанк («Мої вклади») 3. ПУМБ (ПУМБ online) 4. Банк Восток 5. Таскомбанк (TAS2U) 6. Альфа банк (Alfa Mobil Ukraine) 7. ПриватБанк («Оплата частями») 8. Кондор банк (icON25) 9. Райфайзен банк Аваль (Raffeisen oline) 10. Ощадбанк (Ощад 24/7) 11. OTP (OTP Smart) 12. УкрСиббанк (UKRSIB online)	**Найкращий фінансовий чат-бот в Україні** 6. ПУМБ 7. ПриватБанк (Privatbankbot) 9. Банк Восток 10. Райффайзенбанк банк Аваль (Raffeisen Business Banking) 12. Банк Південний 14. ПриватБанк (Privat Mr Bot) 15. Ощадбанк (Чат бот Ощадбанку) 16. OTP (Чат бот ОТП) 17. Таскомбанк (Tascombot)
Найкращий сервіс онлайн-платежів 1. Монобанк (Універсал Банк) 3. ПриватБанк 9. Альфа банк 10. Таскомбанк 11. Банк Восток 15. Райфайзен банк Аваль	**Найкращий офлайн-сервіс приймання платежів для малого і середнього бізнесу** 1. Ощадбанк (Tap to phone) 2. ПриватБанк (FacePay 24) 4. ПриватБанк (miniPOS) 5. ПриватБанк (PrivatPayBot) 7. Альфабанк (Alfa QR MSB)	**Найкращий сервіс грошових переказів із картки на картку** 1. ПриватБанк (Приват24) 5. ПУМБ 13. Альфа банк 14. Таскомбанк 15. Ощадбанк	**Найкращий партнер Інтернет-магазинів із приймання платежів** 2. ПриватБанк (Lippat) 10. Таскомбанк 13. Кондор банк
Найкращий сервіс мобільних платежів 4. Банк Восток 5. Райфайзен банк Аваль (Raffeisen Pay)		**Найкращий сервіс купівлі квитків на транспорт в Інтернеті** 3. ПриватБанк	**За внесок у розвиток сфери стартапів** 3. Ощадбанк

Примітка. Сформовано за [11].

Оцінка показників ефективності діяльності обраної вибірки банків протягом 2017—2020 років засвідчила відсутність лінійного зв'язку між рівнем інноваційності та рівнем ефективності банку, говорячи про останню виключно з позиції співвідношення доходів і витрат або показників прибутковості (*рис. 2*). Тобто, наприклад, удвічі вищий рівень інноваційності не гарантує аналогічний приріст ефективності діяльності банку. Так, як видно з *рис. 2а,* у ПриватБанку значення показника «співвідношення між комісійними доходами і комісійними витратами» хоча й перевищує середній показник у банківському секторі, утім, в Альфа, ОТП, УкрСиббанку характеризується вищим значенням зазначеного показника.

Однак зовсім інша ситуація має місце за показником «співвідношення між сукупними доходами та адміністративними витратами» (*рис. 2б*), згідно з яким саме ПриватБанк характеризується більш ніж п'ятиразовим покриттям адміністративних витрат сукупними доходами, що, на нашу думку, суттєвою мірою обґрунтовується його інноваційною спрямованістю щодо технічного забезпечення процесів продажу фінансових послуг.

Останнє доречно сприймати як підтвердження існування взаємозв'язку між рівнем ефективності діяльності банку і рівнем імплементації інновацій ним.

Аналогічне стосується значення показника ROE (*рис. 2в*). В обох варіантах показники ПриватБанку лежать на непорівняно вищому рівні, ніж за іншими банками вибірки. Звичайно, ефективність діяльності банку — це дуже комплексне поняття, а зміна показників ефективності зумовлюється як внутрішніми, так і безліччю зовнішніми чинниками. Також, на наше переконання, велика вага в управлінні ефективністю діяльності банку відводиться саме ефективності ризик-менеджменту. Поряд з цим, імплементація інноваційних рішень дозволяє суттєво збільшити клієнтську базу і відповідно наростити доходи за одночасного зниження собівартості банківського бізнесу. Усе це чітко відображається на прикладі Монобанку, який активно функціонує на ринку на базі Універсал банку, починаючи з 2018 року, тому суттєва зміна його

дохідної частини — це насамперед, результат діяльності необанку, як і зміна показників прибутковості.

Поряд з цим наголосимо, що в умовах зростаючої фази цифрової економіки архіважливим є акумуляція відповідної статистичної інформації, яка б розкривала особливості інновацій у банках та постефекти їх використання, у тому числі фінансові. Саме діагностика, яка спирається на репрезентативні дані, дозволяє обґрунтувати реальний функціональний зв'язок між рівнем інноваційності банку і його ефективністю, у тому числі зробити це в розрізі інструментів інноваційного розвитку установи.

Орієнтація розвитку діяльності банків на розширення фінансових технологій сприяє не тільки забезпеченню ефективності їхнього бізнесу, а й підвищенню конкурентоспроможності загалом. Авторське трактування впливу окремих видів фінансових технологій на ефективність банку представлено в *табл. 2*. А також виділено переваги і недоліки окремих інноваційних технологій.

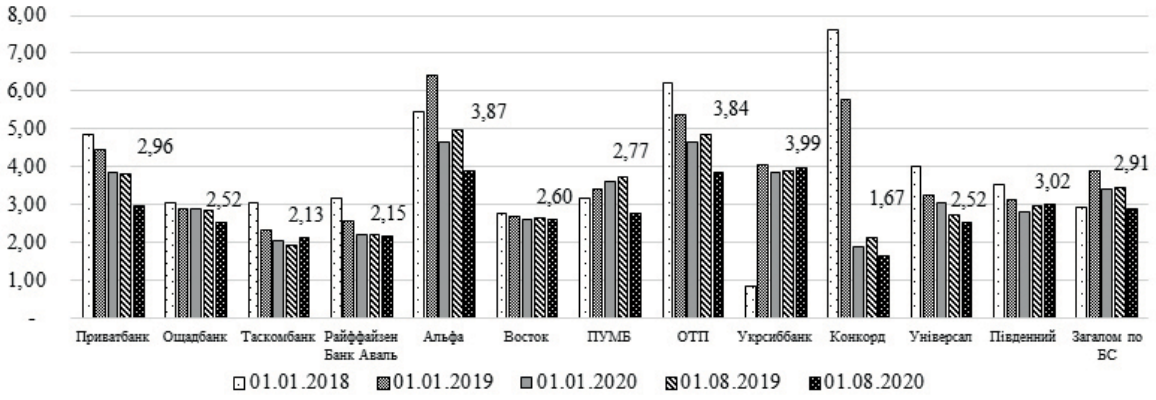

а) співвідношення між комісійними доходами і комісійними витратами, к-сть

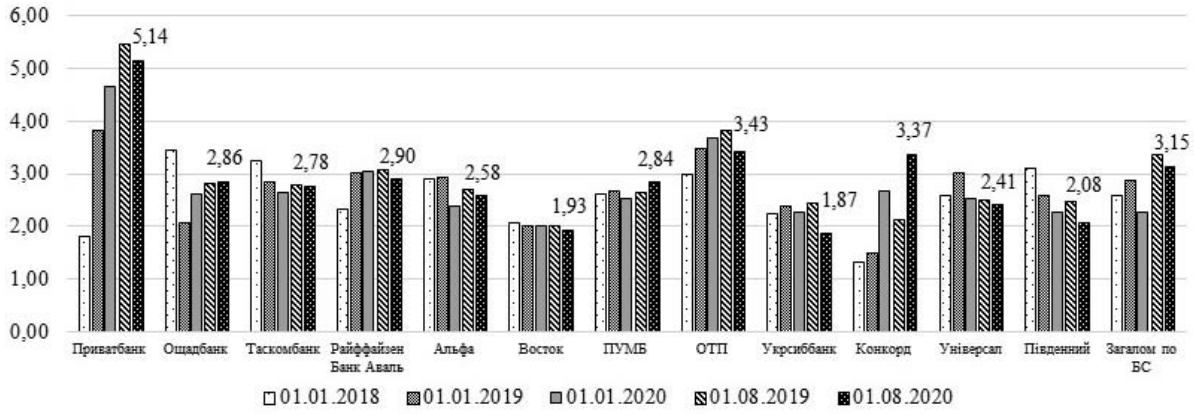

б) співвідношення між сукупними доходами та адміністративними витратами, к-сть

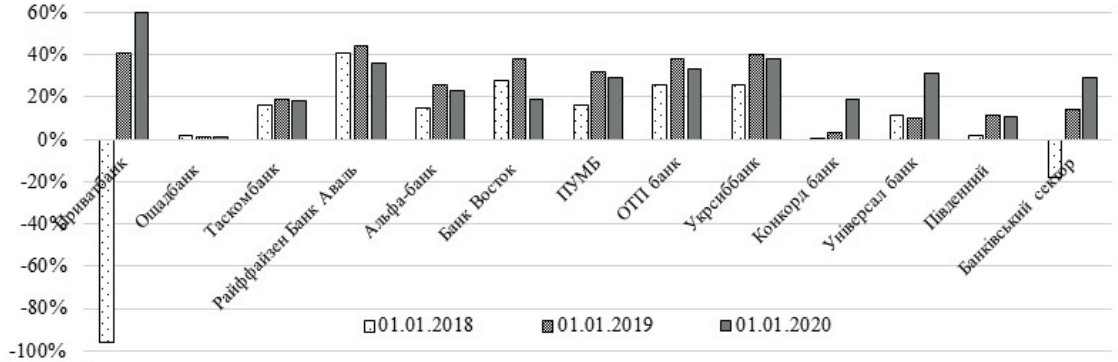

в) рентабельність капіталу, %

Рис. 2. **Показники ефективності в розрізі найбільш інноваційних банків України протягом 2017—2020 рр.**

Примітка. Розраховано і побудовано на основі наглядової статистики Національного банку України.

Таблиця 2

Базові види фінансових технологій у забезпеченні ефективності банку

Найменування фінансової технології	Функціональне призначення	Канал впливу на ефективність банку	Переваги	Недоліки
Штучний інтелект	Моделювання алгоритмів банківського обслуговування, створення інтерфейсів із взаємодії з клієнтами	Персоналізація банківських продуктів і послуг	Швидка обробка і виявлення клієнтських запитів	Мінімізація живого спілкування співробітників банку з клієнтом
Блокчейн	Децентралізовані онлайн-сервіси	Підвищення надійності і захищеності банківських операцій	Прискорення процесів при взаємодії контрагентів	Відсутність нормативно-правового регулювання
Віртуальна реальність (VR / AR)	Створення багатогранного клієнтського досвіду	Підвищення задоволеності банківських клієнтів	Можливість симуляції складних клієнтських ситуацій	Низький рівень технологічного розвитку більшості банківських клієнтів
Біометрична ідентифікація	Технології розпізнавання клієнта за біометричними параметрами	Побудова психологічного профілю клієнта	Створення єдиної системи ідентифікації клієнта на основі унікальних даних	Потреба додаткового захисту особистих даних клієнтів
Мобільні технології	Використання віддаленого доступу до банківських продуктів і послуг	Підвищення доступності банківського сервісу	Посилення персоналізації банківських продуктів	Доцільність освоєння клієнтами сучасних мобільних технологій

Примітка. Розробка авторів.

Оптимізація внутрішніх процесів банку на основі фінансових технологій з метою підвищення його фінансової ефективності повинна здійснюватися за такими напрямами:

– переклад на цифровий формат понад 75 % операцій банку, що призведе до практично повної відмови від використання паперових документів;

– створення месенджера і цифрового помічника на базі мобільного банку;

– запуск голосового асистента і використання чат-ботів для виявлення задоволеності клієнтів якістю банківського обслуговування;

– виведення в режим онлайн-доступу 100 % фінансових і нефінансових сервісів для представників малого і мікробізнесу;

– створення платформи автоматизації банківського маркетингу з метою підвищення ефективності рекламних кампаній банку, розроблення нових каналів залучення й обслуговування клієнтів, забезпечення стабільності потоку клієнтів.

Висновки. Таким чином, стратегія розвитку сучасного банкінгу не можлива без провадження цифрових технологій. Їх використання, з одного боку, підвищує конкурентоздатність банківських установ, а з другого — створює нові ризики для фінансової стабільності та ефективності банківської діяльності. Узагальнюючи все вищезазначене, вважаємо доцільним виокремити такі канали впливу цифровізації банку на рівень його ефективності:

1) шляхом мінімізації операційних витрат завдяки зниженню собівартості банківських послуг;

2) шляхом мінімізації адміністративних витрат завдяки диференціації цифрових систем самообслуговування;

3) шляхом збільшення доходів завдяки розширенню спектра пропонованих банківських послуг, кількості залучених клієнтів і реалізованого попиту на фінансові продукти;

4) шляхом мінімізації неочікуваних втрат завдяки вдосконалення систем ризик-менеджменту через імплементацію різноманітних інструментів цифровізації.

Безумовно, фінансовий результат банку має ключове значення для ефективності банківської, але не можна не враховувати, що діяльність сучасних універсальних банків різноманітна і не обмежується управлінням фінансами. Так, під час визначення напрямів підвищення ефективності варто враховувати безліч взаємопов'язаних характеристик діяльності банку, таких як: роздрібна або корпоративна спеціалізація, стратегічні цілі в області клієнтської, маркетингової, інвестиційної політики, що також зазнали певних змін в умовах цифровізації і будуть об'єктами наших наступних досліджень.

Список використаної літератури

1. Кльоба Л. Г. Оцінювання рівня інноваційності банківських продуктів і послуг [Електронний ресурс] / Л. Г. Кльоба // Ефективна економіка. — 2016. — № 6. — Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5024.

2. Карчева Г. Т. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки / Г. Т. Карчева, Д. В. Огородня, В. А. Опенько // Фінансовий простір. — 2017. — № 3 (27). — С. 13—21.
3. Паронян А. А. Теоретические аспекты категории «эффективность» в исследовании трудовых ресурсов сельского хозяйства / А. А. Паронян // Экономические науки. — 2011. — № 5. — С. 152—155.
4. Рябкова О. В. Сутність результативності та ефективності діяльності підприємства / О. В. Рябкова // Вісник Хмельницького національного університету. — 2013. — № 3. — Т. 3. — С. 43—46.
5. Данилюк Є. Визначення ефективності банківської діяльності / Є. Данилюк // Ринок цінних паперів України. — 2012. — № 5—6. — С. 53—57.
6. Леонов С. Ефективність банківського бізнесу в Україні: стохастичний фронтірний аналіз / С. Леонов, Т. Васильєва, А. Буряк // Вісник Національного банку України. — 2013. — № 6. — С. 19—25.
7. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України / (Г. Т. Карчева, Т. С. Смовженко, В. І. Міщенко та ін.) ; за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. — Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. — 276 с.
8. Westerman G. Building Digital-Ready Culture in Traditional Organizations [Electronic resource] / G. Westerman, D. L. Soule, A. Eswaran // Summer 2019 Issue Research Feature. — 2019. — May. — Available at : https://sloanreview.mit.edu/article/building-digital-ready-culture-in-traditional-organizations.
9. Офіційний сайт Deutsche Bank [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.deutsche-bank.de.
10. Карчева Г. Т. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками електронного банкінгу // Науковий вісник Полісся. — 2015. — № 2 (2). — С. 121—126.
11. PaySpace Magazine Awards 2019 [Electronic resource] // Evo Business. — 2019. — December 12. — Available at : https://psm7.com/awards-2019/ua/nomination.

References

1. Kloba, L. H. (2016). Otsiniuvannia rivnia innovatsiinosti bankivskykh produktiv i posluh [Estimation of the level of innovation of banking products and services]. *Efektyvna ekonomika — Effective Economy*, *6*. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5024 [in Ukrainian].
2. Karcheva, H. T., Ohorodnia, D. V., & Openko, V. A. (2017). Tsyfrova ekonomika ta yii vplyv na rozvytok natsionalnoi ta mizhnarodnoi ekonomiky [Digital economy and its impact on the development of national and international economy]. *Finansovyi prostir — Financial Space*, *3* (27), 13—21 [in Ukrainian].
3. Paronyan, A. A. (2011). Teoreticheskie aspekty kategorii «effektivnost'» v issledovanii trudovyh resursov sel'skogo hozyajstva [Theoretical aspects of the category «efficiency» in the study of labor resources of agriculture]. *Ekonomicheskie nauki — Economic Sciences*, *5*, 152—155 [in Russian].
4. Riabkova, O. V. (2013). Sutnist rezultatyvnosti ta efektyvnosti diialnosti pidpryiemstva [The essence of efficiency and effectiveness of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu — Bulletin of Khmelnytsky National University, 3, Vol. 3*, 43—46 [in Ukrainian].
5. Danyliuk, Ye. (2012). Vyznachennia efektyvnosti bankivskoi diialnosti [Determining the effectiveness of banking]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy — Securities Market of Ukraine*, *5—6*, 53—57 [in Ukrainian].
6. Leonov, S., Vasylieva, T., & Buriak, A. (2013). Efektyvnist bankivskoho biznesu v Ukraini: stokhastychnyi frontirnyi analiz [Efficiency of banking business in Ukraine: stochastic frontier analysis]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, *6*, 19—25 [in Ukrainian].
7. Karcheva, H. T., Smovzhenko, T. S., & Mishchenko, V. I. (et al.). (2016). *Efficiency and competitiveness of the banking system of Ukraine [Efficiency and competitiveness of the banking system of Ukraine]*. H. T. Karcheva (Ed.). Kyiv : DVNZ «Universytet bankivskoi spravy» [in Ukrainian].
8. Westerman, G., Soule, D. L., & Eswaran, A. (2019, May). Building Digital-Ready Culture in Traditional Organizations. *Summer 2019 Issue Research Feature*. Retrieved from https://sloanreview.mit.edu/article/building-digital-ready-culture-in-traditional-organizations.
9. Deutsche Bank. (n. d.). *Ofitsiinyi sait [Official site]*. Retrieved from www.deutsche-bank.de [in Ukrainian].
10. Karcheva, H. T. (2015). Teoretychni ta praktychni aspekty upravlinnia ryzykamy elektronnoho bankinhu [Theoretical and practical aspects of e-banking risk management]. *Naukovyi visnyk Polissia — Scientific Bulletin of Polissya*, *2* (2), 121—126 [in Ukrainian].
11. PaySpace Magazine Awards 2019. (2019, December 12). *Evo Business*. Retrieved from https://psm7.com/awards-2019/ua/nomination.

УДК 336.64

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Герасименко Аліна Валеріївна,
аспірант Університету банківської справи
e-mail: alina91herasymenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6942-7211

Анотація. Економічне призначення банківського посередництва розкривається у фінансовому обслуговуванні галузей матеріального виробництва, опосередковано переслідуючи пріоритет нарощування і оптимального використання виробничого та економічного потенціалу промисловості, що на основі зворотних зв'язків позитивно впливає як на обидві сторони відносин, так і на соціально-економічний розвиток країни в цілому. Основною проблемою значної кількості підприємств промислового сектору є застаріла матеріально-технічна база, яка слугує дня них «якорем», та унеможливлює повноцінне розкриття виробничого та економічного потенціалу, стає на заваді випуску конкурентоспроможної продукції. Так, поточну модель розвитку вітчизняних промислових підприємств можна охарактеризувати як «пастку», адже на тлі загальносвітових трендів розвинених країн — розвитку нових прогресивних технологій та інновацій, зростання частки наукоємних виробництв, домінування у їхній структурі п'ятого технологічного укладу, — в основі вітчизняної промисловості залишаються галузі, орієнтовані на низькотехнологічне виробництво та експорт сировини. Вихід з цієї ситуації, передусім, вбачається у забезпеченні відповідного рівня фінансування потреб промислового сектору. Проте сучасні соціально-економічні тенденції сприяють формуванню особливого економічного середовища, яке здійснює свій вплив на сучасний стан та умови співпраці банків і промисловості.

Розглянуто поточну ситуацію у промисловому секторі економіки України, обґрунтовується потреба у збільшенні обсягів кредитування промисловості банками, висвітлено ключові тенденції фінансування потреб промислового сектору України, а також виокремлено проблеми і загальні перспективи розвитку сегмента банківського кредитування промислових підприємств.

Ключові слова: реальний сектор, промислові підприємства, фінансування промислових підприємств, інвестиції, банки, банківське кредитування.

Формул: 0; рис.; 1; табл.: 1; бібл.: 15.

MODERN PECULIARITIES OF BANK LENDING TO INDUSTRIAL ENTERPRISES

Herasymenko Alina,
Ph. D. student of Banking University
e-mail: alina91herasymenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6942-7211

Abstract. In economic terms, banks must work closely with the branches of material production. The main task of this partnership is to increase and optimize the use of production and economic potential of industry. Such cooperation has a positive impact on both sides of the partnership and on the socio-economic development of the country as a whole. A common problem of a large number of enterprises in the industrial sector is the outdated material and technical base, which is the «anchor» that restrains their development. Such a state of material and technical base makes it impossible to fully disclose the production and economic potential of enterprises in the industrial sector and hinders the production of competitive products. Thus, the current model of development of domestic industrial enterprises, in general, can be described as a «trap»: against the background of global trends in developed countries (the development of new advanced technologies and innovations, increasing the share of science-intensive industries, the dominance of the fifth technological structure in their structure) domestic industry is based on low-tech production and export of raw materials. Stagnation in the industrial sector is emerging as a new threatening reality. This will have consequences for both the related industries and the financial sector, and especially for banks, as industrial enterprises account for a significant share of banks customer base. The way out of this situation is, first of all, is in providing the appropriate level of funding for the industrial sector. At the same time, modern socio-economic trends contribute to the formation of a special economic environment that has an impact on the current state and conditions of cooperation between banks and industry.

The article considers the current situation in the industrial sector of Ukraine, substantiates the need to increase lending to industry by banks, reveals key trends in financing the needs of the industrial sector of Ukraine, and identifies problems and general prospects for bank lending to industrial enterprises.

Keywords: real sector of the economy, industrial enterprises, financing of industrial enterprises, investments, banks, bank lending.

JEL Classification G21

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 15.

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Герасименко Алина Валерьевна,
аспирант Университета банковского дела
e-mail: alina91herasymenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6942-7211

Аннотация. По своей экономической сущности банки должны тесно сотрудничать с отраслями сферы материального производства, поскольку главной задачей этих партнерских отношений является наращивание и оптимальное использование производственного и экономического потенциала промышленности, что имеет позитивное влияние и на стороны партнерства, и на социально-экономическое развитие страны в целом. Общая проблема существенного числа предприятий промышленного сектора — устаревшая материально-техническая база, которая является дня них «якорем» и делает невозможным полноценное раскрытие их производственного и экономического потенциала, препятствует производству конкурентоспособной продукции. Текущую модель развития отечественных промышленных предприятий, в общем виде, можно охарактеризовать как «ловушку», поскольку на фоне общемировых трендов развитых стран — активного развития прогрессивных технологий и инноваций, роста доли наукоемких производств, доминирование в их структуре пятого технологического уклада, — в основании отечественной промышленности остаются отрасли, ориентированные на низкотехнологичное производство и экспорт сырья. Выход из этой ситуации, главным образом, представляется в обеспечении должного уровня финансирования потребностей промышленности. В то же время современные социально-экономические тенденции способствуют образованию особой экономической среды, которая осуществляет влияние на современное состояние и условия сотрудничества банков и промышленности.

Рассмотрена современная ситуация в промышленном секторе экономики Украины, обосновывается необходимость в увеличении объемов банковского кредитования промышленности, раскрыты ключевые тенденции финансирования потребностей промышленного сектора Украины, а также выделены проблемы и общие перспективы развития сегмента банковского кредитования промышленных предприятий.

Ключевые слова: реальный сектор, промышленные предприятия, финансирование промышленных предприятий, инвестиции, банки, банковское кредитование.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библ.: 15.

Вступ. Соціально-економічні тенденції, які на нинішній день мають місце у світі та в Україні, потребують від банків і підприємств промисловості запуску процесів трансформації та модифікації умов їхньої співпраці.

Стагнація у промисловому секторі постає новою загрозливою реальністю, яка матиме свої руйнівні наслідки як для пов'язаних галузей сфери матеріального виробництва, так і для фінансового сектору, а особливо для обслуговуючих банків, позаяк промислові підприємства займають левову частку в їхніх клієнтських базах.

Бачення того, яким чином повинні змінитися партнерські відносини банків і промислових підприємств з огляду на сучасні економічні умови, передусім, вимагає дослідження поточної ситуації у промисловому секторі, так само як і в банківському, зокрема в сегменті банківського кредитування промисловості.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблематика фінансово-кредитного забезпечення промисловості становить неабиякий науковий інтерес і щороку зростає. Значний внесок у розвиток цієї проблематики здійснили такі вчені, як: А. А. Пересада, Т. В. Майорова, Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнєцова, Б. І. Пшик, М. І. Хмелярчук, Т. В. Щетилова, А. П. Вожжов, О. Д. Вовчак, А. С. Тюніна, В. Г. Золоторогов, Т. М. Толстих, І. Я. Лукасевич, Н. Я. Юрків, Д. М. Гладких, О. В. Неізвєстна, І. І. Пасінович, В. О. Дмитрук і багато інших.

Результатами їхніх напрацювань є ґрунтовні розробки науково-методичних і практичних аспектів банківського кредитування підприємств реального сектору. Водночас складні умови внутрішнього і зовнішнього середовища, в якому нині функціонує промисловий сектор економіки України, видозмінюють його проблеми, що потребує висвітлення та аналізу

особливостей банківського кредитування промислових підприємств на нинішній день, і, з урахуванням отриманих результатів, ідентифікації суттєвих проблем, осучаснення поглядів на шляхи їх вирішення.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій банківського кредитування промислових підприємств, систематизація проблем розвитку цього сегмента кредитування та окреслення перспективних шляхів їх розв'язання.

Результати дослідження. Вектор соціально-економічної політики нашої держави на нішній день направлено на забезпечення стійких і високих темпів економічного зростання. До 2020 року діє Концепція загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості України (далі — Концепція), відповідно до якої у 2013—2020 рр. після її реалізації очікувалися такі результати: збільшення індексу промислової продукції на 2,2 відсотка щорічно, збільшення частки інноваційної продукції в питомій вазі виробництва промислової продукції до 50 відсотків, а також збільшення частки підприємств промисловості, що провадять інноваційну діяльність, до 25 відсотків [1].

Проте поточна ситуація розвитку промислового сектору інша. Так, станом на серпень 2020 року індекс промислової продукції становив 96,5 %, що є нижчим на 2,5 п. п., ніж 2013-го, а в цілому за останні 10 років цей показник зменшився на 15,7 п. п. (2010 року індекс промислової продукції становив 112,2 %) [2].

Частка інноваційної продукції в питомій вазі виробленої промислової продукції за 2019 рік становила 1,3 %, що є нижчим на 2 п. п., ніж 2013-го, та в цілому за останні 20 років зменшилась на 8,1 п. п. (2000 року цей показник становив 9,4 %) [2].

Частка підприємств промисловості, що займаються інноваційною діяльністю, 2019-го становила 13,8 %, що на 0,2 п. п. більше, ніж 2013 р., але на 1 п. п. менше, ніж 20 років тому.

Ще однією негативною тенденцією розвитку промислового сектору є стрімке збільшення частки збиткових підприємств — 39,2 % за січень — червень 2020 року [2]. Хоча за останні майже 20 років спостерігалась тенденція до зменшення частки збиткових підприємств промисловості — з 41,3 % у 2000 р. до 28,3 % у 2018 р. [2]. Це відбувалось на фоні скорочення загальної кількості суб'єктів господарювання у промисловому секторі — на 26 110 одиниць 2018 року, порівняно з 2010-м, та з їхнього числа підприємств — на 3 402 одиниці [2].

Окремо слід виділити проблему застарілої матеріально-технічної бази і ступеня зносу основних засобів вітчизняних промислових підприємств: так, з кожним роком цей показник лише зростає і, за останніми офіційними даними, 2016 року становив 69,4 % [2].

Таким чином, з одного боку, сучасний розвиток промислових підприємств засвідчує рівень завищеності очікувань від реалізації Концепції, а з другого — глибину руйнівних наслідків фінансово-економічної кризи, результат втрати територіальної цілісності України внаслідок захоплення АР Крим Російською Федерацією і продовження воєнної агресії на Сході України, а також на фоні пандемії COVID-19.

Стосовно наслідків впливу COVID-19 на розвиток вітчизняної економіки, слід зазначити, що згідно з Консенсусом-прогнозом «Вплив COVID-19 на економіку і суспільство — постпандемічний розвиток», у найближчі два роки варто очікувати подальшого падіння промисловості: зміна індексу промислового виробництва очікується в діапазоні від -6,2 до -12 % протягом 2020 року, а 2021-го — до -5,0 %, тоді як стійке пожвавлення розвитку промисловості можливе з 2022 року [3].

З огляду на зазначене і для забезпечення економічного пожвавлення у промисловому секторі потрібно забезпечити доступ до банківських кредитів для підприємств промисловості. З одного боку, банківська система України могла б забезпечити зниження залежності промисловості від негативних наслідків впливу зовнішніх факторів шляхом кредитування галузей виробництва, але з другого — за останні роки соціально-економічної та політичної нестабільності банківський сектор також зазнав значних змін. Так, кількість діючих банків за період 2013—2020 рр., зокрема внаслідок політики Національного банку щодо очищення банківського сектору, разюче змінилась: зі 179-ти банків 2013 року до 74-х станом на початок вересня 2020 року, з їхнього числа 23 банки із 100 % іноземним капіталом [4]. За той період банківський сектор подолав роки надзвичайної збитковості (2014 р. — збитки в обсязі 52,966 млрд грн, 2015 р. — 66,600 млрд грн, 2016 р. — 159,388 млрд грн, 2017 р. — 26,491 млрд грн) [4].

Починаючи з 2018 року, банки почали одержувати прибутки, зокрема, за січень — серпень 2020 року обсяг чистого прибутку банків України становить 32,641 млрд грн, частка процентних доходів у питомій вазі доходів — 58,9 % [4].

Обсяги кредитування за останній рік також зазнали позитивних змін: з початку 2020 року обсяг кредитного портфеля банківського сектору збільшився на 42,234 млрд грн, і станом на 01.09.2020 становить 1 139,828 млрд грн, з яких кредити, надані корпоративному секторові, — 869,270 млрд грн [4]. Водночас частка непрацюючих кредитів, наданих банками корпоративному секторові, залишається надзвичайно високою: станом на 01.09.2020 — 53,56 % (при цьому частка непрацюючих кредитів, наданих банками фізичним особам, становить 35,92 %) [4].

Розглянемо ситуацію в сегменті банківського кредитування промислових підприємств (*табл.*).

Таблиця

Динаміка кредитів наданих банками у промисловість у 2013—2020 рр.

№ пор.	Кредити надані	Темпи приросту, %						
		2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2019/ 2018	2020*/ 2019
1.	Кредити, надані нефінансовим корпораціям, усього	12,57	1,15	4,36	0,95	3,59	-13,39	4,65
2.	Кредити, надані у промисловість, у т. ч.:	28,50	4,61	7,51	0,53	4,89	-13,71	6,81
2.1.	Добувна промисловість	14,50	-10,51	1,23	-56,35	36,63	-31,23	33,64
2.2.	Переробна промисловість	35,33	5,64	5,13	-0,34	2,86	-15,75	1,51
2.3.	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	6,27	9,07	26,71	31,37	10,33	-3,50	20,80
2.4	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-2,77	-1,03	-3,68	-5,46	-50,83	12,02	-28,95

* Станом на 31.08.2020.
Примітка. Обчислено за [4].

Як видно з *табл.*, динаміка банківського кредитування промисловості є неоднорідною: з 2014 року спостерігається спадний характер кредитування промислових підприємств, який сягнув піку 2019-го — обсяг кредитування промисловості зменшився на 13,71 %, найбільше в добувній промисловості — на 31,23 %. З початку 2020 року спостерігається слабке пожвавлення: у цілому на 6,81 %. Слід також зазначити, що частка кредитів, наданих у промисловість, у питомій вазі кредитного портфеля банків за період 2013—2020 рр. збільшилась на 6,54 п. п. і станом на 31.08.2020 становить 33 % [4]. Так, з одного боку, аналіз поточної ситуації вказує на позитивні тенденції в сегменті банківського кредитування промисловості, але з другого — обсяг непрацюючих кредитів, наданих банками промисловим підприємствам, свідчить про зворотне. Зокрема, станом на 31.08.2020 частка непрацюючих кредитів у загальному обсязі наданих кредитів промисловості становить 50,78 %.

Стосовно галузевого розбиття, то ситуація така: добувна промисловість — 53,38 %, переробна промисловість — 63,24 %, постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря — 18,68 %, а також водопостачання, каналізація, поводження з відходами — 51,21 % [4].

Неоднозначна ситуація спостерігається в динаміці відсоткових ставок за новими банківськими кредитами для підприємств (*рис.*).

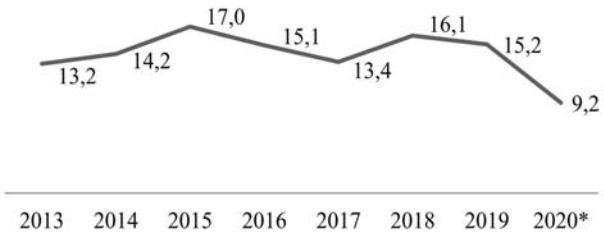

Рис. **Середньозважені відсоткові ставки за новими банківськими кредитами, наданими нефінансовим корпораціям у 2013—2020 рр.,** %

* *Станом* на 31.08.2020.
Джерело: [4].

З *рис.* видно, що з 2013 року спостерігається зниження середньозважених відсоткових ставок за новими банківськими кредитами, наданими нефінансовим корпораціям. Тенденція до стрімкого зниження відсоткових ставок за новими кредитами підприємствам бере початок із січня 2020 року (у цілому, зменшення на 2,7 п. п. — з 11,9 % у січні до 9,2 % у серпні), і мала місце на фоні зниження облікової ставки Національного банку України, яке планомірно розпочалось із квітня 2019 року (із 17,5 % станом на 26.04.2019 до 6 % станом на 04.09.2020) [4]. Водночас ставки за новими кредитами для підприємств промисловості суттєво не змінилися і станом на 31.08.2020 є такими: для підприємств добувної промисловості — 12,31 % у національній валюті та 5,98 % в іноземній валюті; для переробної промисловості — 12,86 і 5,76 % відповідно; для суб'єктів постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря — 13,25 та 5,81 % відповідно,

а також для суб'єктів водопостачання, каналізації, поводження з відходами — 19,94 і 7,48 % відповідно [4].

На підставі вищезазначеного, можемо зробити висновок, що ситуація з кредитуванням промислових підприємств залишається напруженою, а з огляду на те, що банківський та промисловий капітал є тісно пов'язаними, перегляд умов співпраці банків та промисловості вбачається необхідним кроком у напрямі активізації розвитку цих секторів вітчизняної економіки.

На нашу думку, комплексною проблемою, що стримує розвиток сегмента банківського кредитування промисловості на нинішній день, є формування «замкненого кола», у якому перебуває значна частина вітчизняних промислових підприємств. Зокрема, результати проведеного дослідження засвідчують, що у сучасних реаліях підприємства промисловості є обмеженими у власних коштах, дуже часто — неплатоспроможними, і в цілому відчувають гостру недостатність фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності [5; 6]. З другого боку, слабка динаміка банківського кредитування підприємств промисловості і збільшення частки недіючих кредитів не сприяє збільшенню прибутковості банків, тому що це створює додаткові ризики і навантаження на банківський капітал. Для компенсації банки формують відповідні відсоткові ставки за кредитами, які розцінюються підприємствами як високі. Проблема високої вартості кредитів для промисловості також зазначена в Концепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості України і визначається однією із причин несприятливого середовища для розвитку промислового сектору [1].

Таким чином, сформувалося замкнене коло: за наявного рівня відсоткових ставок для промисловості відбувається перекачування доходу від промислового підприємства-позичальника до банку-кредитора, що погіршує фінансовий стан підприємства-позичальника та унеможливлює ефективне засвоєння кредитних коштів.

З огляду на зазначене, не можна стверджувати, що промисловість в Україні розвивається за рахунок банківського сектору. Постає очевидним, що без участі держави на нинішній день активізації розвитку промисловості за сприяння банківського кредитування не відбуватиметься. Концепції щодо стимулювання розвитку промислового сектору України, які ухвалюються державою, зокрема чинна Концепція загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості України на період до 2020 року, а також решта, які ухвалювали в минулому (Концепція державної промислової політики України від 29 лютого 1996 р. № 272 [7], Концепція державної промислової політики від 12 лютого 2003 р. № 102/2003 [8], Концепція проекту загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року від 9 липня 2008 р. № 947-р [9] та ін.) на тлі сучасних реалій у промисловому секторі наочно демонструють рівень невідповідності між очікуваннями і можливостями щодо виходу промислових підприємств зі стану рецесії. Це означає, що існує назріла необхідність у вужчому і більш конкретному підході до розв'язання проблем промислового сектору, зокрема чіткого визначення на державному рівні ролі банківської системи і банківських кредитів у активізації розвитку промислового сектору.

У цьому контексті на увагу заслуговує досвід Іспанії, де функціонує мережа вузькоспеціалізованих державних банків (зокрема, Іпотечний банк, Промисловий банк, Банк місцевого кредитування та ін.), які разом із комерційними банками комплексно задовольняють потреби у фінансуванні розвитку реального сектору економіки, особливо тих його сфер, які є пріоритетними — мореплавання і рибальство. Окрім цього, в Іспанії створено Інститут державного кредитування з метою збалансованого розподілу фінансових ресурсів між пріоритетними галузями економіки. При цьому перевага надається тим підприємствам, які активно інвестують у наукові розробки, використовують у своєму виробництві енергоощадні технології, розширюють експорт, здійснюють внесок у захист навколишнього середовища [10].

На нашу думку, перспективним для вітчизняної економіки є поглиблення партнерства між банками і промисловими підприємствами за регіональною та галузевою ознаками. Так, у Німеччині набула поширення практика діяльності земельних банків, що перебувають у власності територій (земель), які володіють поручительствами цих земель і є відповідальними за укладеними банківськими кредитними договорами, а також випущеними облігаціями та ін. Державні гарантії зумовлюють зростання попиту на банківські кредити з боку реального сектору економіки, і саме земельні банки беруть активну участь у кредитуванні виробничих підприємств [11].

Вітчизняні економісти і науковці також роблять акцент на ключову роль держави в розв'язанні проблеми стосовно активізації банківського кредитування виробничих підприємств.

Зокрема, Н. Я. Юрків і Д. М. Гладких пропонують Національному банку України створити механізм рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів для підприємств реального сектору. При цьому ключовим принципом цього механізму має бути залежність обсягів і вартості кредитів, наданих НБУ комерційним банкам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки [12].

Схожу думку висловлює О. В. Неізвєстна, підкреслюючи, що головну роль у забезпеченні потужного поштовху кредитування вітчизняних підприємств банками України повинен відігравати Національний

банк через удосконалення механізму рефінансування банківських установ, а також цільового виділення НБУ ресурсів банками для забезпечення кредитування реального сектору, виважену облікову політику і стимулювання підвищення рівня капіталізації банківського сектору [13].

І. І. Пасінович і В. О. Дмитрук переконані, що заходи щодо активізації банківського кредитування реального сектору економіки варто вживати на регіональному рівні. Науковці зауважують, що у Львівській області в рамках реалізації програм із підвищення конкурентоспроможності влада використовує такий фінансовий інструмент, як відшкодування 14 % за виданими кредитами (для деревообробної, меблевої, харчової галузей), і підкреслюють доцільність залучення банків до решти місцевих ініціатив, зокрема «Львівського освітньо-промислового хабу» — чотиристороннього проєкту, в якому пов'язані освіта, наука, промисловість і влада. На думку науковців, банки повинні включатися до реалізації подібних заходів, адже із залученням науковців і освітян можуть розроблятися інвестиційні проєкти і програми, а влада стимулюватиме банки кредитувати найперспективніші з них [14].

З урахуванням вищезазначеного, а також ураховуючи сучасні особливості соціально-економічного середовища України, такі як наслідки збройної агресії на території України, економічні наслідки впливу пандемії COVID-19 тощо, ми вважаємо за доцільне виокремити такі напрями поліпшення ситуації в сегменті банківського кредитування промислових підприємств:

– удосконалення банками кредитних продуктів і послуг для промислових підприємств із більш детальним урахуванням галузевих і регіональних особливостей виробничих підприємств;

– активне інформування і залучення підприємств промисловості до участі в діючих міжнародних фінансового-кредитних програмах розвитку;

– збільшення строків кредитування підприємств для кредитів, наданих на інвестиційні цілі та капітальні витрати;

– запровадження державної програми здешевлення кредитів для галузей промислового сектору;

– з урахуванням прогнозів щодо сценарію розвитку промисловості під впливом пандемії COVID-19 на державному рівні доцільно встановити обмеження для рівня відсоткових ставок як за новими, так і за чинними банківськими кредитами для промислових підприємств, чий фінансовий стан є задовільним відповідно до внутрішніх методик банків стосовно оцінки кредитоспроможності позичальників;

– зафіксувати роль банківської системи як однієї з ключових ланок у сприянні розвиткові інвестиційно-інноваційної діяльності виробничих підприємств у новій Стратегії розвитку промислового комплексу на період до 2025 року.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна стверджувати про високий рівень напруги в сегменті банківського кредитування промислових підприємств. З огляду на сучасні реалії та умови розвитку промисловості цей напрям кредитування залишається високоризиковим для банків, що, відповідно, відображається у вартості банківських кредитів для промислових підприємств. Попри чинну Концепцію, на нинішній день відчутної підтримки промислові підприємства з боку держави не отримують. Опосередковано дотичні до сільського господарства галузі переробної промисловості можуть брати участь у програмі здешевлення кредитів [15], зберігаються пільги для окремих галузей промисловості (зокрема, зі сплати податку на прибуток підприємств, акцизів на пальне і ПДВ), однак очікуваного ефекту для промисловості в цьому, як демонструють сучасні тенденції розвитку в зазначеному секторі, ця програма не справджує. З огляду на це і враховуючи світовий досвід, можна стверджувати, що без належної державної підтримки активізація банківського кредитування промислових підприємств в Україні не вбачається можливою.

На нашу думку, така підтримка має бути комплексною і виражатись у запровадженні спеціальних державних програм стосовно здешевлення кредитів для галузей промислового сектору, а також у політиці Національного банку України стосовно рефінансування надійних системних банків для подальшого фінансового забезпечення потреб підприємств промислового сектору.

Список використаної літератури

1. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2013 № 603-р // Законодавство України. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-р.
2. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служби статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.
3. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство — постпандемічний розвиток. Консенсус-прогноз [Електронний ресурс] / Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. — 2020. — Липень. — Режим доступу : https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=63a21de0-ad56-4954-bb93-1ec3d335802e&title=VipuskvplivCovid19-NaEkonomikuISuspilstvoPostpandemichniiRozvitok-Konsensusprognoz-lipen2020-.

4. Наглядова статистика Національного банку України [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist.
5. Гуща А. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / А. В. Гуща, В. Г. Боронос, Ю. Ю. Романова // Ефективна економіка. — 2019. — № 11. — Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/174.pdf.
6. Руденко І. В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств України [Електронний ресурс] / І. В. Руденко, Н. О. Постольна, О. М. Голованова, Т. М. Приходько, В. П. Золотоверха // Науковий журнал «ScienceRise». — 2019. — № 5 (58). — С. 18—22. — Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/334159441_Financial_implementation_of_the_Ukrainian_enterprises'_innovative_activities.
7. Про Концепцію державної промислової політики України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 29.02.1996 № 272 // Законодавство України. — Режим доступу : http://zakon1. rada.gov.ua/laws/show/272-96-п.
8. Про Концепцію державної промислової політики [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12.02.2003 № 102/2003 // Законодавство України. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/102/2003.
9. Про схвалення концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 № 947-р // Законодавство України. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-р.
10. Понеделко Г. Испания: слабые перспективы роста / Г. Понеделко // Мировая экономика и международные отношения. — 2011. — № 4. — С. 60—69.
11. Рахметова А. М. Концепция взаимодействия банковского и реального секторов экономики в современных условиях : дис. … д-ра экон. наук : 08.00.10 / Айбота Муратовна Рахметова. — Москва : ФГОБУ «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации», 2015. — 370 с.
12. Юрків Н. Я. Розвиток банківського кредитування господарюючих суб'єктів як умова забезпечення сталого економічного зростання в Україні [Електронний ресурс] / Н. Я. Юрків, Д. М. Гладких. — 2019. — Режим доступу : https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/rozvitok-bankivskogo-kredituvannya-gospodaryuyuchikh-subektiv-yak-umova.
13. Неізвєстна О. В. Дослідження сучасного стану та інструментів фінансової підтримки підприємств з боку банківського сектору / О. В. Неізвєстна // Технологический аудит и резервы производства. — 2016. — № 4/5 (30). — С. 32—36.
14. Пасінович І. І. Кредитування реального сектору економіки регіону: стан, проблеми, перспективи / І. І. Пасінович, В. О. Дмитрук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2019. — № 3 (137). — С. 42—49.
15. Державна підтримка АПК-2020: програма зі здешевлення кредитування працюватиме за трьома напрямами [Електронний ресурс] / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. — Режим доступу : https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=409b0030-c4de-490f-8fb9-40ccdea42010&title=DerzhavnaPidtrimkaApk2020-ProgramaZiZdeshevlenniaKredituvanniaPratsiuvatimeZaTromaNapriamami.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2013). Pro skhvalennia Kontseptsii Zahalnoderzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku promyslovosti na period do 2020 roku: rozporiadzhennia vid 17.07.2013 № 603-r [On approval of the Concept of the National Target Economic Program for Industrial Development for the period up to 2020: order dated 17.07.2013 № 603-r]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine.* Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-r [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhby statystyky Ukrainy. (n. d.). *Statystychna informatsiia [Statistical information]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
3. Departament stratehichnoho planuvannia ta makroekonomichnoho prohnozuvannia, Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020, July). *Vplyv COVID-19 na ekonomiku i suspilstvo — postpandemichnyi rozvytok. Konsensus-prohnoz [The impact of COVID-19 on the economy and society — post-pandemic development. Consensus-forecast]*. Retrieved from https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=63a21de0-ad56-4954-bb93-1ec3d335802e&title=VipuskvplivCovid19-NaEkonomikuISuspilstvoPostpandemichniiRozvitok-Konsensusprognoz-lipen2020- [in Ukrainian].
4. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Nahliadova statystyka [Supervisory statistics]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist [in Ukrainian].
5. Hushcha, A. V., Boronos, V. H., & Romanova, Yu. Yu. (2019). Finansove zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti pidpryiemstv [Financial support of innovative activity of enterprises]. *Efektyvna ekonomika*

— *Efficient Economy*, *11*. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/174.pdf [in Ukrainian].

6. Rudenko, I. V., Postolna, N. O., Holovanova, O. M., Prykhodko, T. M., & Zolotoverkha, V. P. (2019). Finansove zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti pidpryiemstv Ukrainy [Financial support of innovative activity of Ukrainian enterprises]. *Science Rise, 5* (58). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/334159441_Financial_implementation_of_the_Ukrainian_enterprises'_innovative_activities [in Ukrainian].
7. Kabinet Ministriv Ukrainy. (1996). *Pro Kontseptsiiu derzhavnoi promyslovoi polityky Ukrainy: postanova vid 29.02.1996 № 272* [*On the Concept of State Industrial Policy of Ukraine: Resolution of February 29, 1996 № 272*]. Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/272-96-p. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine* [in Ukrainian].
8. Pro Kontseptsiiu derzhavnoi promyslovoi polityky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.02.2003 № 102/2003 [On the Concept of State Industrial Policy: Decree of the President of Ukraine of 12.02.2003 № 102/2003]. (2003). *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine.* Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/102/2003 [in Ukrainian].
9. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2008). Pro skhvalennia kontseptsii proektu Zahalnoderzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku promyslovosti na period do 2017 roku: rozporiadzhennia vid 09.07.2008 № 947-r [On approval of the concept of the project of the National Target Economic Program for Industrial Development for the period up to 2017: order dated 09.07.2008 № 947-r]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine.* Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-p [in Ukrainian].
10. Ponedelko, G. (2011). Ispaniya: slabye perspektivy rosta [Spain: weak growth prospects]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya — World Economy and International Relations, 4,* 60—69 [in Russian].
11. Rakhmetova, A. M. (2015). Koncepciya vzaimodejstviya bankovskogo i real'nogo sektorov ekonomiki v sovremennyh usloviyah [The concept of interaction between the banking and real sectors of the economy in modern conditions]. *Doctor's thesis*. Moscow: FGOBU «Finansovyj universitet pri Pravitel'stve Rossijskoj Federacii» [in Russian].
12. Yurkiv, N. Ya., & Hladkykh, D. M. (2019). *Rozvytok bankivskoho kredytuvannia hospodariuiuchykh subiektiv yak umova zabezpechennia staloho ekonomichnoho zrostannia v Ukraini [Development of bank lending to business entities as a condition for sustainable economic growth in Ukraine]*. Retrieved from https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/rozvitok-bankivskogo-kredituvannya-gospodaryuyuchikh-subektiv-yak-umova [in Ukrainian].
13. Neizviestna, O. V. (2016). Doslidzhennia suchasnoho stanu ta instrumentiv finansovoi pidtrymky pidpryiemstv z boku bankivskoho sektoru [Research of the current state and instruments of financial support of enterprises from the banking sector]. *Tekhnologicheskij audit i rezervy proizvodstva — Technological Audit and Production Reserves, 4/5* (30), 32—36 [in Ukrainian].
14. Pasinovych, I. I., & Dmytruk, V. O. (2019). Kredytuvannia realnoho sektoru ekonomiky rehionu: stan, problemy, perspektyvy [Kredytuvannia realnoho sektoru ekonomiky rehionu: stan, problemy, perspektyvy]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy — Socio-economic problems of the modern period of Ukraine, 3* (137), 42—49. Retrieved from http://ird.gov.ua/sep/sep20193(137)/sep20193(137)_042_PasinovychII,DmytrukVO.pdf [in Ukrainian].
15. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy. (2020). *Derzhavna pidtrymka APK-2020: prohrama zi zdeshevlennia kredytuvannia pratsiuvatyme za troma napriamamy [State support of APC-2020: program to reduce the cost of lending will work in three directions]*. Retrieved from https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=409b0030-c4de-490f-8fb9-40ccdea42010&title=DerzhavnaPidtrimkaApk2020-ProgramaZiZdeshevlenniaKredituvanniaPratsiuvatimeZaTromaNapriamami [in Ukrainian].

УДК 336.717.18

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Путінцева Тетяна Володимирівна,
аспірант Університету банківської справи
e-mail: t.putintseva111@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7640-7080

Анотація. Визначено значущість управління ліквідністю комерційних банків. Наголошено на необхідності виявлення в ході дослідження ліквідності комерційних банків характеристик ліквідних ресурсів, залучених ними, ліквідності їхніх активів, а також знаходження оптимуму в управлінні такими активами і пасивами. Охарактеризовано джерела залучення коштів, що можуть бути в разі потреби швидко реалізованими, в обсязі, потрібному для покриття попиту на ліквідні кошти. Проаналізовано і критично оцінено еволюцію теорій управління ліквідністю, уточнено їхній зміст і виявлено недоліки. Розглянуто сутність управління ліквідністю комерційного банку за процесним і системним підходами. Наведено режими ліквідності комерційних банків за застосування її різних моделей. Подано методи і авторське бачення інструментів управління ліквідністю комерційних банків. Виявлено переваги і недоліки зазначених методів. Останнє дозволило обґрунтувати, що для оптимізації процесу управління ліквідністю комерційного банку слід використовувати їхній комплекс, конкретний склад його має зумовлюватися значущістю конкретної банківської установи, її масштабом, формою власності, обслуговуваним контингентом клієнтів, наявними контрагентами, джерелами залучення і напрямами використання коштів, станом корпоративного управління в банківській установі.

Ключові слова: ліквідність, управління ліквідністю, методи управління ліквідністю, інструменти управління ліквідністю, комерційний банк.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; бібл.: 19.

LIQUIDITY MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANKS

Putintseva Tetyana,
Ph. D. student of the Banking University
e-mail: t.putintseva111@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7640-7080

Abstract. Imperfect liquidity management of a commercial bank can provoke a shortage / excess / imbalance of liquidity, which will worsen the general conditions of banking institutions, their financial stability, stability and ultimately undermine their financial security. Therefore, the task of the article is to analyze the existing theories of liquidity management of a commercial bank with the definition of their content and shortcomings, the essence of such management, the methods and tools used for this, as well as liquidity regimes. The importance of liquidity management of commercial banks is determined. Emphasis is placed on the need to identify in the course of the liquidity study of commercial banks the characteristics of liquid resources attracted by them, the liquidity of their assets, as well as finding the optimum in the management of such assets and liabilities. The sources of raising funds, which can be quickly realized if necessary, in the amount necessary to cover the demand for liquid funds, are described. The evolution of liquidity management theories is analyzed and critically evaluated, their content is specified and shortcomings are revealed. The essence of liquidity management of a commercial bank according to process and system approaches is considered. The liquidity regimes of commercial banks using its different models are given. The methods and author's vision of liquidity management tools of commercial banks are presented, to which it is proposed to include: instruments of reservation, refinancing, supervisory, debt, insurance, planning and forecasting, analytical and guarantee tools. The advantages and disadvantages of these methods are revealed. The latter allowed to substantiate that to optimize the liquidity management process of a commercial bank should use their complex, its specific composition should be determined by the importance of a particular banking institution, its scale, ownership, customer service, existing counterparties, sources and areas of use, corporate governance in a banking institution.

Keywords: liquidity, liquidity management, methods of liquidity management, liquidity management tools, commercial bank.

JEL Classification G21

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 3; bibl.: 19.

УПРАВЛЕНИЕ ЛИКВИДНОСТЬЮ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Путинцева Татьяна Владимировна,
аспирант Университета банковского дела
e-mail: t.putintseva111@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7640-7080

Аннотация. Определена значимость управления ликвидностью коммерческих банков. Подчеркнута необходимость выявления в ходе исследования ликвидности коммерческих банков характеристик ликвидных ресурсов, привлечённых ими, ликвидности их активов, а также поиска оптимума в управлении такими активами и пассивами. Охарактеризованы источники привлечения средств, которые могут быть в случае необходимости быстро реализованы, в объеме, необходимом для покрытия спроса на ликвидные средства. Проанализирована и критически оценена эволюция теорий управления ликвидностью, уточнено их содержание и выявлены недостатки. Рассмотрена сущность управления ликвидностью коммерческого банка в процессном и системном подходах. Приведены режимы ликвидности коммерческих банков при применении её разных моделей. Представлены методы и авторское видение инструментов управления ликвидностью коммерческих банков. Выявлены преимущества и недостатки указанных методов. Последнее позволило обосновать, что для оптимизации процесса управления ликвидностью коммерческого банка следует использовать их комплекс, конкретный состав его должен определяться значимостью конкретного банковского учреждения, его масштабом, формой собственности, обслуживаемым контингентом клиентов, имеющимися контрагентами, источниками привлечения и направлениями использования средств, состоянием корпоративного управления в банковском учреждении.

Ключевые слова: ликвидность, управление ликвидностью, методы управления ликвидностью, инструменты управления ликвидностью, коммерческий банк.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 3; библ.: 19.

Вступ. Ліквідність комерційних банків (КБ) може бути забезпечена лише за умови досконалого управління її формуванням і використанням. Водночас недосконалість такого управління може спровокувати нестачу / надлишок / незбалансованість ліквідності, що спричинить погіршення загальних умов функціонування банківських установ, їхніх фінансових стійкості / стабільності і, врешті-решт, підриватиме їхню фінансову безпеку (ФБ), що, у свою чергу, істотно знижуватиме ФБ банківського сектору національної економіки загалом. Отже, цим питанням мають бути присвячені як ґрунтовні дослідження, так і повсякденна практична діяльність працівників банківської сфери.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питаннями забезпечення ліквідності КБ переймалися такі вітчизняні і зарубіжні дослідники, як: С. Бауман (C. Bouwman), А. Бергер (A. Berger), В. Бобиль, Д. Ван-Хуз (D. Van Hoose), Д. Вартаньян, Дж. Генлі (J. Ganley), Х. Грюнінг (H. Greuning), А. Гуслісті (A. Gouslisty), Е. Долан (*Dolan*), Р. Дутвейлер (R. Duttweiler), Ж. Кар'є (J. Carrere), Дж. Кейнс (J. Keynes), В. Корнівська, Р. Міллер (R. Miller), О. Нацип'єва, О. Прокоф'єва, П. Роуз (P. Rose), Т. Рашидов, Ю. Ребрик, О. Салміна, А. Саркисянц, Дж. Сінкі (J. Sinki), Н. Сунцова, У. Тімоті (U. Timothy), О. Фуксман, А. Шалтаєва, І. Янковський. Утім, висвітлення проблематики з'ясування специфіки управління ліквідністю КБ, застосовуваних для цього інструментів і методів, впливу цих процесів на дотримання ФБ банківських установ залишається логічно незавершеною. Відтак завдання пропонованої статті — аналіз чинних теорій управління ліквідністю КБ із визначенням їхнього змісту і недоліків, сутності такого управління, застосовуваних для цього методів і інструментів, а також режимів ліквідності.

Результати дослідження. Ліквідність КБ як така є вагомим чинником ефективного функціонування банківських установ, оскільки відображає стан їхніх активів, пасивів і позабалансових операцій, а також рівень управління ними. А як якісна характеристика, ліквідність КБ відображає якісну складову його діяльності, тобто якість наявних у нього власних і залучених ресурсів, якість їх розміщення і систем управління банком [1].

Дослідження ліквідності КБ передбачає характеристику ліквідних ресурсів, залучених ними, ліквідності їхніх активів, а також знаходження оптимуму в управлінні такими активами і пасивами.

При цьому залучити кошти, що можуть бути в разі потреби швидко реалізованими, в обсязі, необхідному для покриття попиту на ліквідні кошти, можливо завдяки: позикам на міжбанківському ринку; угодам «репо»; обліку векселів і одержанню позик центробанку; продажу банківських акцептів; випуску комерційних цінних паперів; випуску облігацій у національній валюті й єврооблігацій, капітальних нот. Водночас накопичені КБ ліквідні ресурси можуть бути реалізованими лише за умови наявності ринку для їхньої швидкої монетизації; стабільності цін на цьому ринку; оборотності, тобто можливості відшкодування початкових інвестицій із мінімальним ризиком. Натомість синхронне управління банківськими активами і пасивами передбачає накопичення ліквідних активів

для задоволення очікуваного попиту на них і купівлю активів на ринку в разі виникнення неочікуваних потреб у ліквідності [2].

Із шести відомих теорій управління ліквідністю кожна має свої переваги і недоліки. Жодна теорія окремо не здатна цілком знизити ризик утрати ліквідності КБ, тому вони у своїй практичній діяльності змушені спиратися на рекомендації всіх цих теорій, віддаючи перевагу якійсь одній, виходячи з власного розуміння специфіки умов у кожній конкретній ситуації.

Еволюцію теоретичного підґрунтя управління ліквідністю КБ відображено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Теоретичне підґрунтя управління ліквідністю КБ

Назва теорії / підходу	Зміст	Недоліки
Теорія комерційних позик (доктрина реальних векселів) (кінець XIX ст.)	Базувалась на формуванні активу балансу кредитами під реальні товарні операції. Підтримання ліквідності полягало в упевненості банкірів у поверненні кредиту після реалізації товару, під купівлю якого був узятий кредит. Це забезпечувало їм одночасно і прибутковість, і ліквідність. Таким чином, банк має розміщувати грошові кошти переважно у короткострокові кредити. Він надає кредити на строк сезонних потреб клієнтів. При цьому кредити є такими, що самоліквідуються, оскільки платежі за ними здійснюються впродовж усього ділового циклу — від виробництва до кінцевої реалізації продукції. Банк зберігає ліквідність за рахунок позик, що самоліквідовуються (self-liquidating loans). Такими вважаються позики, якщо вони забезпечені товарами у процесі виробництва. Ця теорія стала обмежувати діяльність банків з розвитком не лише промислового виробництва, а й фінансових інструментів.	На практиці застосування цієї теорії в сучасних умовах у чистому варіанті неможливе, оскільки надання суто короткострокових кредитів не відповідає потребам економіки в довгострокових ресурсах і переозброєнні основних фондів. Хоча положення цієї теорії багато в чому застосовуються КБ, оскільки в умовах браку довгострокових пасивів вони часто змушені розміщувати кошти переважно в короткострокові кредити. Основним недоліком цієї теорії є те, що вона не дозволяла управляти ліквідністю в умовах зростаючого попиту на довгострокові кредити.
Теорія переміщення / передання як альтернатива теорії комерційних позик у 1920—1930-х роках. Уперше формалізована 1918 року Х. Дж. Моултоном	Суть у тому, що активні вкладення мають бути легко трансформовані у високоліквідні активи. Тобто певна частка ресурсів КБ має спрямовуватись на придбання активів, для яких існує вторинний ринок. Зазвичай, це високоліквідні ЦП, які виступають як вторинні резерви ліквідності (secondary reserves). Це дозволяє обґрунтувати збільшення строковості кредитного портфеля, оскільки передбачається, що КБ може отримати додаткові грошові кошти шляхом продажу цих активів.	В умовах кризи теорія практично не застосовується. Якщо всі КБ хочуть продати свої активи одночасно, це спричиняє не лише падіння цін на них, а й практично повне зникнення покупців цих ЦП. При цьому збільшується кількість прострочених позик, що ще більше погіршує ситуацію з ліквідністю в КБ. У 1960-х роках джерела фінансування істотно скоротилися за стійкого попиту на позики.
Теорія забезпечення високої ліквідності (проіснувала в практиці управління банком до 1930-х рр.)	Увага концентрувалась на придбанні високоліквідних ЦП, зокрема казначейських векселів. Після досягнення бажаного рівня ліквідності фонди витрачались на надання кредитів комерційним організаціям і придбання ЦП.	
Теорія загального фонду ресурсів (pool-of-funds approach) (1930—1940-ві рр.)	Розглядала ресурсну базу КБ загалом як єдиний великий фонд, на який впливають, насамперед, макроекономічні чинники (конкуренція, попит і пропозиція на ринку фінансових послуг, інфляція, стан галузей). Головним запитанням було, за рахунок яких вкладень КБ має забезпечити ліквідність. Це вирішувалося таким чином: насамперед, необхідно сформувати первинні і вторинні резерви (кошти в центробанку і державні високоліквідні ЦП). Решта розподіляється в кредити і ЦП комерційних організацій, які джерелом ліквідності не вважаються, а їхня частка в портфелі активів і повернення залежать від стану ринку банківських послуг у регіоні.	Недоліками цієї теорії є: 1) неможливо створити єдиний, універсальний стандарт ліквідності, тобто визначити оптимальну для всіх КБ частку високоліквідних активів у валюті балансу; 2) у рамках цієї теорії не вивчається мінливість окремих видів ресурсів; 3) акцент у теорії робиться на ліквідності активів, їхня дохідність не розглядається; 4) не враховується ліквідність, забезпечувана надходженнями комісійних і відсоткових платежів; 5) не вивчається питання взаємодії активів і пасивів у забезпеченні ліквідності.
Теорія очікуваного доходу (1950—1980-ті рр.) розроблена Г. Прошновим	Передбачає формування портфеля активів у певній частці за рахунок довгострокових кредитів як джерела перспективної ліквідності. У класичній теорії довгострокові кредити фондуються за рахунок позик на фондовому ринку, що надаються рівномірно впродовж строку позики. Таким чином, забезпечується постійний потік фондів. Крім того, довгострокові вкладення банку, представлені, насамперед, іпотечними кредитами, можуть бути реалізовані на ринку відповідних ЦП, забезпечивши КБ ліквідними коштами в разі кризи. З цієї позиції довгострокові	

Закінчення табл. 1

Назва теорії / підходу	Зміст	Недоліки
	позики поряд з короткостроковими є фінансовими інструментами підтримки ліквідності КБ.	
Теорія конвертації фондів (після 1980-х рр.)	Менеджери розглядають ресурси КБ за видами, оскільки окремим видам зобов'язань притаманні особливі властивості, зокрема оборотність і стійкість. Після групування пасивів вкладення розглядаються щодо їхньої відповідності (за строками і обсягами) мобілізованим ресурсам. Наприклад, теоретично депозити до запитання забезпечують підтримання КБ первинних і вторинних резервів, а довгострокові позики на фондовому ринку вкладаються у довгострокові ж кредити. У фокусі теорії — проблема дохідності, а ліквідність розглядається як супутня обов'язкова умова.	Недоліками цієї теорії є: 1) легко переоцінити потребу в ліквідності, розглядаючи проблему оборотності і мінливості пасивів КБ. Обидві ці характеристики мають бути високими, але оборотність для підтримання певного рівня ефективності, а мінливість як відображення змін у короткостроковому плануванні; 2) необхідно враховувати одночасно і дохідність, і ліквідність портфеля активів, оскільки ліквідність є основною його властивістю; 3) теорія розглядає лише один бік управління ліквідністю КБ, у даному разі управління пасивами.
Конверсійний підхід (conversion-of-funds approach) / підхід розподілу джерел фондів	Розглядає кожне джерело коштів окремо і порівнює його з активами за подібним строком погашення. Відносно непостійні джерела (вклади до запитання і кредити «овернайт» на міжбанківському ринку) мають вкладатися в найліквідніші активи (готівка, високоліквідні ЦП). Більш стабільні джерела (довгострокові депозити, власні кошти) можуть використовуватись для вкладень у менш ліквідні активи (кредити, неліквідні ЦП). Перевагою цього підходу є те, що він дозволяє мінімізувати також відсотковий ризик за рахунок розподілу активів і пасивів за строками і полегшує управління ліквідністю КБ. Цей підхід застосовується практично всіма сучасними КБ, хоча порівняно з підходом єдиного фонду коштів він є більш трудомістким.	Основний недолік — висока трудомісткість такого аналізу, оскільки закріплення кожного виду зобов'язань за конкретним вкладенням може бути достатньо складним. Спроба врахувати недоліки підходу загального фонду коштів і конверсійного підходу робиться при застосуванні збалансованого підходу. На практиці це означає закріплення певних фондів за конкретними видами активів без деталізації за строками. Для кожного конкретного КБ таке закріплення індивідуальне.
Теорія управління пасивами	Виникнення пов'язане, насамперед, з появою можливості цілеспрямованого впливу на ресурси КБ. До 1950–1960-х рр. пасиви КБ надавали як якась даність, тобто вкладники самі вирішували, скільки грошових коштів і в який КБ вони вкладають. Завдання КБ — вкласти отримані кошти з найбільшою віддачею і за дотримання ліквідності. Саме цим пояснювалось переважання теорії управління активами. Ситуація змінилась після введення обігового депозитного сертифіката *(negotiable certificate of deposit)*. З введенням депозитних сертифікатів КБ отримали інструмент управління сукупністю своїх зобов'язань. КБ стали реструктуризувати свої зобов'язання згідно з двома цілями: 1) використати ті джерела, які мінімізують витрати залучення коштів; 2) обрати оптимальні пропорції між величинами депозитів, позикових коштів і капіталу, що забезпечують бажаний рівень стабільності фондів, так щоб КБ міг дозволити собі тримати високодохідні активи, які зазвичай вимагають інвестицій на більш тривалі строки за вищого рівня ризику.	У чистому варіанті непридатна. Не враховує зв'язки між активами і пасивами. А між тим існування такого зв'язку очевидне. Наприклад, збільшення кредитного портфеля КБ (активних операцій) спричиняє в кінцевому підсумку збільшення коштів на розрахункових рахунках клієнтів у даному КБ, котрі є важливою складовою частиною ресурсної бази (пасивні операції).
Теорія збалансованого управління активами і пасивами (портфельний підхід)	Найбільш застосовна в сучасних умовах. Полягає в комбінації вищевикладених теорій і базується на тому, що КБ має підтримувати певну кількість ліквідних активів і бути готовим до вилучення частини пасивів.	

Примітка. Побудовано за [3, с. 52—54, 56—57; 4, с. 28—29].

Теорії комерційних позик, переміщення / передавання, очікуваного доходу пов'язані з управлінням активами, тобто основне завдання менеджера полягає в розподілі наявних ресурсів у відповідні види і строки активів.

Полярним підходом до управління ліквідністю КБ є теорія управління пасивами [3, с. 53—54].

Двоїста позиція на банківську ліквідність, що виникла наприкінці XIX століття, трансформувалась у дві теорії:

– теорія управління ліквідністю як запасом ліквідних коштів;

– теорія управління ліквідністю як потоком коштів, збалансованих за сумами і строками.

Однак на практиці реалізація цих теорій у чистому варіанті не можлива [5, с. 34].

При цьому підхід до тлумачення ліквідності КБ як запасу передбачає: визначення рівня ліквідності на основі даних про залишки активів і пасивів балансу КБ на певну дату; вимір її рівня таким чином, коли оцінюються лише активи, які можна перетворити у гроші, і далі наявний рівень ліквідних активів порівнюється з потребою в ліквідних коштах на певну дату; оцінку її рівня за даними балансу, що стосуються до попереднього періоду. Проте його повноцінному застосуванню в управлінні ліквідністю перешкоджає: лише гіпотетична можливість абсолютної рівності активів і пасивів КБ за строками погашення, а також ігнорування можливих змін стану КБ і можливості виконання ним своїх зобов'язань за рахунок оперативного залучення ресурсів.

Натомість при характеристиці ліквідності як потоку враховується динаміка, що передбачає спроможність упродовж певного періоду змінювати несприятливий рівень ліквідності, що склався, або запобігати погіршенню її досягнутого, об'єктивно необхідного рівня за рахунок ефективного управління відповідними статтями активів і пасивів. Більшість дослідників у цьому зв'язку розглядають співвідношення понять «ліквідність балансу банку» і «ліквідність банку». Однак головним недоліком цього підходу, насамперед, є приблизність прогнозних значень, що використовуються в аналізі, а також складність планування можливості залучення додаткових коштів [3, с. 48].

Водночас, за Н. Мерфі, важко створити інтегровану теорію банківської фірми, яка б одночасно охоплювала питання управління ліквідністю, вибору портфеля активів, політики ціноутворення і виробничого процесу [6].

Сьогодні під управлінням ліквідністю КБ:

– за процесним підходом розуміється формалізований процес із чіткою послідовністю етапів і методів управління, за допомогою якого визначаються чинники, що впливають на рівень ліквідності КБ, розраховується його ліквідна позиція, здійснюється її регулювання й контроль;

– за системним підходом — цілеспрямована діяльність, що базується на загальноприйнятих принципах управління і передбачає взаємоузгоджене поєднання окремих елементів системи в межах наявного забезпечення з метою отримання максимального ефекту синергії під час їхньої взаємодії для досягнення основних цілей управління ліквідністю банку [7, с. 251—252].

Серед моделей банківської діяльності є такі, що можуть використовуватись для характеристики ліквідності КБ. Це, зокрема, аналітична модель Ф. Еджворта, що визначає кількісне співвідношення величини зобов'язань банку і необхідних обсягів резервів ліквідності; модель Сілі, що передбачає одночасне управління вимогами і зобов'язаннями банку з метою максимізації прибутку [8].

Поряд з цим дослідники визначають режими ліквідності за різними моделями (*табл. 2*).

Таблиця 2

Режими ліквідності за різними моделями

Модель ліквідності	Частота появи нових вимог і зобов'язань	Спектр строків погашення нових вимог і зобов'язань	Кількість операцій	Частота зміни платіжного календаря	Режим ліквідності
Модель пасивної еволюції	Рідко	Дискретний	Мала	Рідко	Ламінарний (платіжний календар рухається паралельно самому собі)
Дискретна модель	Періодично	Проміжний	Середня	Періодично	Перехідний (одні частини платіжного календаря з часом зберігаються, а інші змінюються через появу нових строкових грошових коштів)
Безперервна модель	Щоденно	Безперервний	Велика	Щоденно	Турбулентний (платіжний календар постійно змінюється, «перемішується» унаслідок появи нових строкових вимог і зобов'язань)

Джерело: [9, с. 138].

В економічній літературі трапляються різні методи (інструментарій впливу суб'єкта на об'єкт) управління ліквідністю банку: джерел і використання грошових коштів; структури коштів; показників ліквідності; математичного моделювання; управління кредитною позицією; геп-аналізу; сценаріїв; Кромонова; стабільних залишків; управління резервною позицією; коефіцієнтний; Баумоля; Міллера — Орра; лінійного програмування.

Ці методи зазвичай застосовуються в рамках конкретних підходів управління: підходу загального фонду коштів, конверсійного підходу, збалансованого підходу [3, с. 54—55]. Поряд із вищезазначеними, для управління ліквідністю КБ застосовуються

й такі методи (*рис. 1*): фондового пулу, загального фонду коштів, конверсії фондів, статистичних випробувань (Монте-Карло), оцінки ліквідності за грошовим потоком, нормативний, сценарного аналізу, коефіцієнтів, кореляційно-регресійного аналізу, трансфертного ціноутворення, оцінки величини чистого відпливу зобов'язань КБ, стрес-тестування, імітаційного прогнозування показників ліквідності КБ, логістичної регресії (логіт-моделі), експертний.

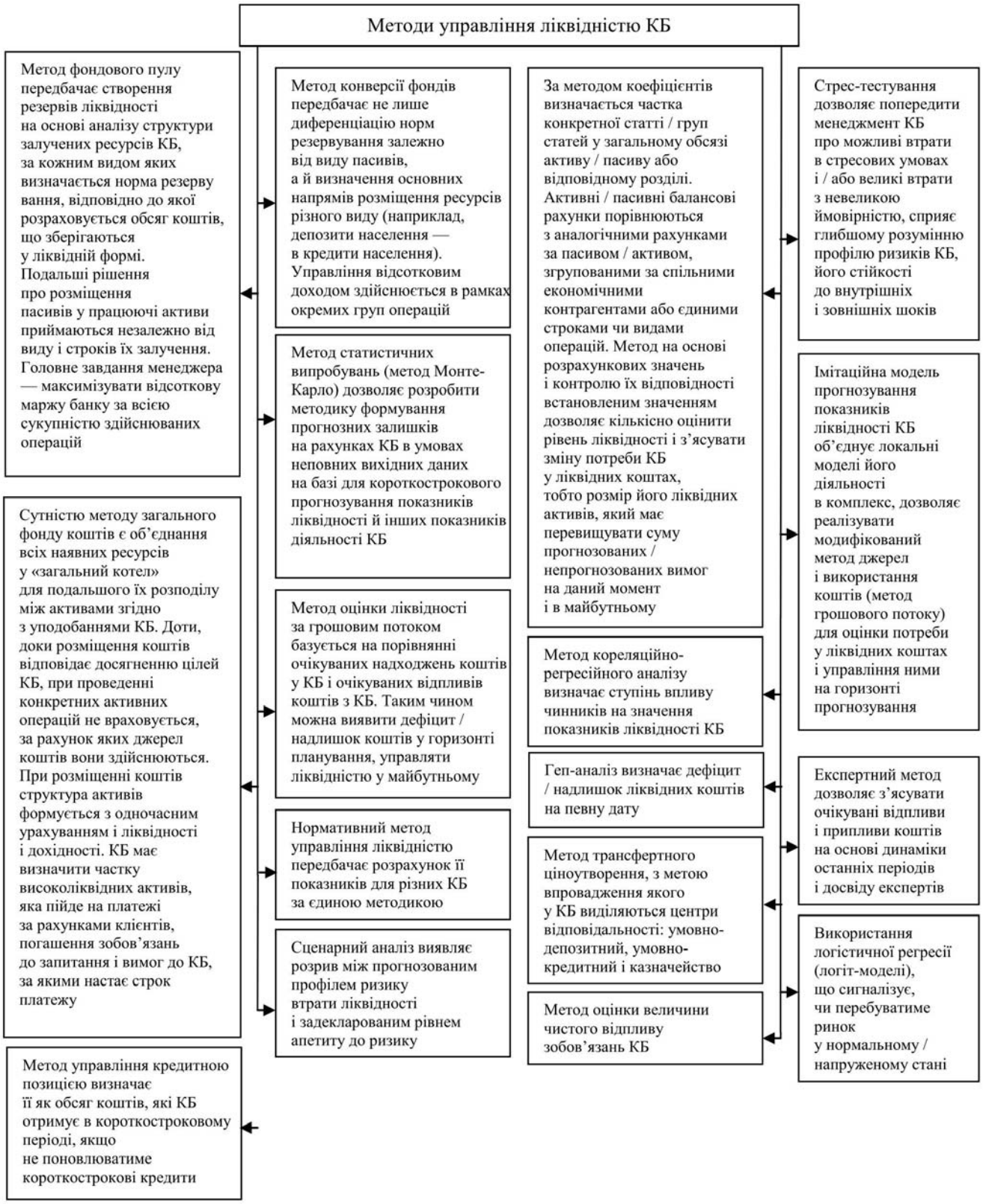

Рис. 1. **Методи аналізу й управління ліквідністю КБ**

Примітка. Побудовано за [10; 11; 12, с. 351; 13, с. 71; 14, с. 35; 15, с. 139].

Представлена на рисунку сутність цих методів дає уявлення про доцільність і можливість їх використання залежно від цілей і завдань управління ліквідністю КБ, які формулюються їхніми різними стейкхолдерами, а також ступеня їхнього реального впливу на забезпечення ФБ банківських установ.

Зазначені методи мають як переваги, так і недоліки (*табл. 3*).

Таблиця 3

Переваги і недоліки методів управління ліквідністю КБ

Метод	Переваги	Недоліки
Метод загального фонду коштів	Надає керівництву КБ значну свободу у виборі напрямів вкладення коштів і видів активних операцій КБ, оскільки при формуванні політики частина наявних коштів іде на підтримку ліквідності КБ, а решта вкладається залежно від його пріоритетів у дохідні операції.	Визначення структури розміщення коштів для підтримки прибутковості і ліквідності керівництвом КБ може бути достатньо суб'єктивним і привнести додатковий ризик у його діяльність; з погляду підтримки ліквідності цей метод є недостатньо коректним, оскільки в ньому відсутні чіткі орієнтири зі встановлення достатнього рівня ліквідних активів.
Метод розподілу активів (конверсії коштів)	Під кошти кожної групи пасивів фактично створюється певний резерв ліквідних активів, розмір якого залежить від ступеня впливу даної групи пасивів на ризик незбалансованої ліквідності. Цей метод дозволяє КБ підтримувати і планувати свою ліквідність, забезпечуючи достатньо обґрунтоване розміщення коштів в активи відповідно до строковості пасивів, а також дозволяє коригувати обсяги залучення й розміщення коштів залежно від значущості операцій для КБ, дохідності активів, витрат на залучення пасивів, ризикованості розміщення коштів і стабільності ресурсної бази й інших чинників. Застосування цього методу знижує ризик утрати ліквідності для КБ завдяки зваженій політиці в управлінні активами і пасивами. Накопичення певного запасу ліквідних активів і пасивів у балансі КБ підвищує шанси клієнтів на своєчасне задоволення їхніх вимог, а самому КБ гарантує відносну стабільність і мінімум збитків, якщо доведеться екстрено залучити зовнішні джерела ліквідності.	Застосування на практиці основного принципу (створення резерву ліквідних активів під певну групу пасивів) призводить до зменшення частки працюючих активів, що, у свою чергу, обмежує дохідну базу КБ і в подальшому може негативно позначитися на його розвитку. Порівняно з методом загального фонду коштів цей метод дозволяє дещо знизити розмір резервів ліквідних коштів під забезпечення зобов'язань КБ, оскільки в ньому враховуються якісні відмінності груп пасивів. Крім того, існує проблема: як практично визначити оптимальний розмір резерву ліквідних коштів, необхідних для забезпечення ліквідності КБ унаслідок неоднозначності вибору коштів. Так, варто враховувати специфіку вкладів до запитання: у багатьох КБ ці кошти є однією з найстабільніших статей ресурсів; відтак резерв ліквідних коштів під них може бути різко зменшений і вони можуть з повною підставою інвестуватися у середньо- і довгострокові активи.
Метод коефіцієнтів	Можливість своєчасно вживати заходи з недопущення порушення найважливіших співвідношень статей балансу КБ, оскільки вони закріплюються встановленими значеннями коефіцієнтів; можливість управління ліквідністю за нормативами, тобто обмеження операцій КБ, що впливають на зміну значень коефіцієнтів; забезпечення відповідальності всіх підрозділів за стан ліквідності КБ, оскільки всі вони проводять свої операції, строго орієнтуючись на ліміти; для реалізації коефіцієнтного аналізу не потрібно великих витрат. Отже, метод є універсальним і здатним до порівняння.	Відносно наближена оцінка ліквідності, оскільки коефіцієнти розраховуються на основі даних балансу (на практиці майже в усіх випадках у розрахунок слід брати ринкову вартість статей); неможливість визначення ліквідності на майбутні періоди і планування рівня ліквідних коштів; чинник суб'єктивності встановлення значень коефіцієнтів і необхідність періодичного перегляду цих значень у зв'язку зі змінами у макро- і мікроекономічній ситуаціях. Отже, метод є статичним і великою мірою суб'єктивним.
Метод оцінки ліквідності за грошовим потоком	Дозволяє виявити дефіцит / надлишок коштів у горизонті планування, управляти ліквідністю в майбутньому. При цьому використовується геп-аналіз, що уможливлює з'ясувати найсприятливіший час залучення / розміщення грошових коштів для нівелювання розривів	Не містить оцінки потреби в ліквідних коштах у майбутньому за стресових ситуаціях на фінансових ринках. За геп-аналізу не враховуються відмінності в датах погашення позицій в одному часовому діапазоні, потоки коштів, поєднані з реінвестуванням в окремому діапазоні, та коштів, пов'язаних із виплатою і отриманням відсотків; зміни часу грошових потоків, що можуть здійснитися внаслідок трансформацій відсоткових ставок, тобто відмінності у сприйнятті прибутку за позиціями із включеними / явними опціонами. Якщо активи і зобов'язання можуть погашатися достроково, слід зробити низку припущень, причому для значної частини балансу.

Закінчення табл. 3

Метод	Переваги	Недоліки
Метод моделювання ліквідності	Уможливлює отримання узагальненої (інтегральної) оцінки ризиків, пов'язаних із ліквідністю. Розгляд КБ як складної динамічної системи з використанням засобів непараметричної статистики дозволяє комплексно оцінити стан ліквідності КБ не за одним, а за впорядкованим переліком показників. Застосування методу дозволяє керівництву не лише управляти ліквідністю КБ, а й планувати і прогнозувати її рівень.	Складність застосування зумовлена індивідуальністю кожного КБ, що вимагає використання спеціального програмного забезпечення і певних навичок персоналу. Таким чином, його застосування ефективне лише на довгострокових часових інтервалах, що враховують циклічність розвитку як економіки країни загалом, так і банківської системи зокрема, у т. ч. досвід значних утрат кризових періодів.
Нормативний метод	Його перевагами є: 1. Об'єктивність. Оцінка стану ліквідності КБ шляхом розрахунку значень групи показників за єдиним для всіх КБ алгоритмом має об'єктивний характер і виключає суб'єктивність підходу наглядового органу. 2. Універсальність. Оцінка позиції ліквідності КБ, активних на різних сегментах фінансового ринку і різними способами формуючих свої портфелі активів і пасивів, має універсальний характер, виконується за єдиною методикою і на основі єдиних принципів. 3. Порівнянність. Застосування єдиного алгоритму розрахунку нормативів і загальних принципів оцінки отриманих результатів дозволяє порівняти позиції ліквідності як малих, так і великих банків незалежно від складності здійснюваних операцій.	Його недоліками є: 1. Статичність. Зазначені нормативи абсолютно статичні. Їх розрахунок здійснюється на перше число місяця, але впродовж місяця ситуація змінюється багатократно і навіть кардинально. Дані надаються в центробанк до 10-го числа місяця за звітним, відтак дані втрачають актуальність на момент підписання звіту керівництвом КБ, а також при їх аналізі регулятором. 2. Середньостатистичність. Нормативи встановлені для середньостатистичного КБ, але такого реально не існує. Залежно від виду КБ нормативні вимоги мають бути різними. Так, багатофілійний КБ апріорі вимагає зовсім іншого підходу до управління активами і пасивами, ніж інвестиційний. 3. Дискретність. Нормативи не забезпечують необхідну повноту і безперервність контролю.

Примітка. Побудовано за [11; 16, с. 24; 17, с. 220, 221; 18, с. 33, 34; 19, с. 177] і за власними напрацюваннями.

Тобто, як свідчать наведені характеристики методів управління ліквідністю КБ, для оптимізації цього процесу слід використовувати їхній комплекс, конкретний склад його має зумовлюватися значущістю конкретної банківської установи, її масштабом, формою власності, обслуговуваним контингентом клієнтів, наявними контрагентами, джерелами залучення і напрямами використання коштів, станом корпоративного управління в КБ. Причому ступінь ефективності управління ліквідністю КБ визначатиметься дієвою співпрацею регулятора ринку банківських послуг, саморегулівних організацій на ньому і КБ. Для управління ліквідністю КБ, на наш погляд, можуть використовуватись інструменти резервування і рефінансування, наглядові і боргові, планово прогностичні й аналітичні інструменти, а також інструменти гарантування / страхування вкладів населення (*рис. 2*), які виконують різноманітні функції з формування активів і зобов'язань КБ, сприяють їхньому збалансуванню за обсягами, строками і номінованими валютами, спрямуванню на конкретні цілі.

Серед інструментів резервування в управлінні ліквідністю КБ слід виокремити формування системи обов'язкових резервних відрахувань для контролю грошових агрегатів завдяки зміні грошового мультиплікатора.

У переліку інструментів рефінансування мають бути: встановлення центробанком ставки рефінансування КБ; здійснення ним операцій репо / зворотного викупу (продаж ЦП із зобов'язанням їх викупу на певну дату/ зворотна купівля ЦП); здійснення депозитних операцій (розміщення КБ тимчасово вільних коштів на рахунки / депозитні сертифікати центробанку).

До наглядових інструментів управління ліквідністю КБ доцільно віднести: контроль за дотриманням нормативів ліквідності й оцінку фінансового стану КБ.

Борговими інструментами управління ліквідністю КБ мають бути: внутрішні запозичення КБ (запозичення на міжбанківському кредитному ринку, емісія внутрішніх корпоративних облігацій); зовнішні запозичення КБ (кредити МФО, іноземних банків, урядів зарубіжних країн, випуск банківських єврооблігацій).

Страховими інструментами / інструментами гарантування в управлінні ліквідністю КБ можна вважати: формування системи гарантування / страхування вкладів населення та юридичних осіб. І, нарешті, до планово прогностичних й аналітичних інструментів управління ліквідністю КБ правомірно зарахувати: коригування бізнесових стратегій КБ, ресурсної / кредитної / депозитної, відсоткової, інвестиційної політики КБ; системи банківського корпоративного управління.

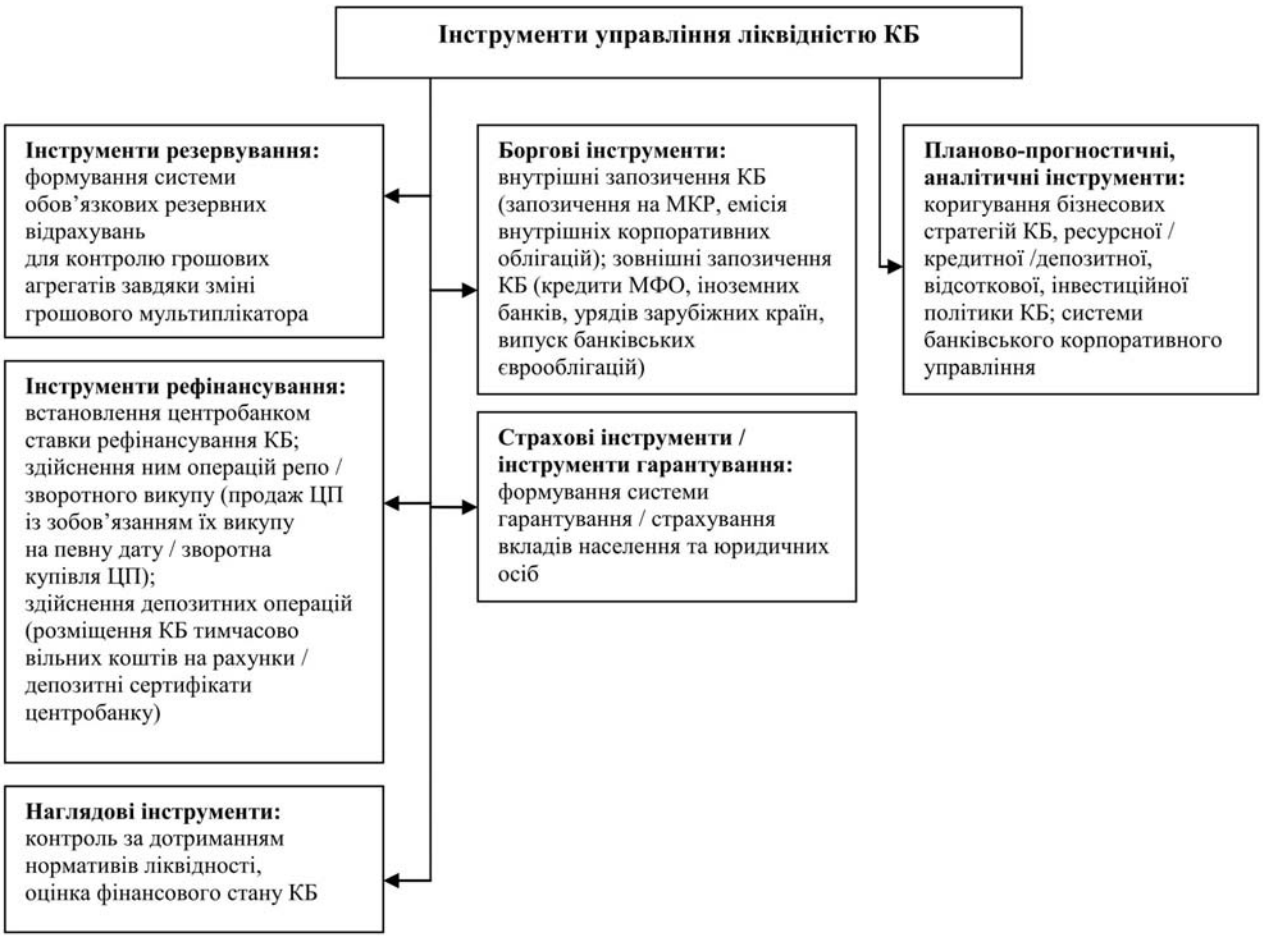

Рис. 2. **Інструменти управління ліквідністю КБ**

Примітка. Авторська розробка.

Висновки. Таким чином, питання управління ліквідністю КБ, виходячи з їхньої значущості для забезпечення ФБ як КБ, так і банківського сектору національної економіки загалом мають перебувати в центрі уваги регулятора ринку банківських послуг, саморегулівних організацій на ньому і безпосередньо КБ.

Причому діяльність зазначених економічних агентів у цій сфері для досягнення найкращих результатів має враховувати найкращий досвід і бути координована належним чином.

А тому потрібні подальші наукові дослідження і вдосконалення практики реалізації управлінських процесів.

Список використаної літератури

1. Гайнуллина А. В. Ликвидность банка: понятия и определяющие факторы [Электронный ресурс] / А. В. Гайнуллина, С. Н. Пащенко // Управление. Экономический анализ. Финансы. — 2016. — С. 77—83. — Режим доступа : http://e-library.ufa-rb.ru/dl/lib_net_r/Gaynullina_Likvid_banka_ponyat_2016.pdf.
2. Гусева А. Е. Подход к оценке банковской ликвидности / А. Е. Гусева // Банковское дело. — 2001. — № 2. — С. 36—38.
3. Ермаков С. Л. К вопросу о понятии и методах управления ликвидностью коммерческого банка / С. Л. Ермаков, Е. Е. Фролова // Гражданин и право. — 2011. — № 3. — С. 43—57.
4. Герасимова Е. Б. Анализ ликвидности — фактор финансовой устойчивости кредитной организации / Е. Б. Герасимова // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. — 2005. — № 11. — С. 28—33.
5. Чубарова Г. П. Генезис понятия банковской ликвидности и ее нормативного регулирования / Г. П. Чубарова // Финансовые исследования. — 2007. — № 16. — С. 33—37.
6. Murphy Neil B. Costs of Banking Activities: Interactions Between Risk and Operating Costs: A comment / Neil B. Murphy // Journal of Money, Credit and Banking. — 1972. — August. — P. 614—615.

7. Криклій О. А. Комплексний підхід до формування механізму управління ліквідністю банку на основі адаптивної моделі / О. А. Криклій, Д. О. Рябіченко // Бізнес Інформ. — 2012. — № 9. — С. 250—255.
8. Янковский И. А. Прогнозирование показателей ликвидности банка с применением статистической имитационной модели : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.13 — математические и инструментальные методы в экономике / И. А. Янковский. — Минск, 2010. — 21 с.
9. Клюев И. В. Управление ликвидностью коммерческих банков как инструмент обеспечения их финансовой безопасности / И. В. Клюев // Инновационное развитие экономики. — 2018. — № 6. — Ч. 3. — С. 135—140.
10. Денисова Т. Ю. Управление ликвидностью коммерческого банка : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Т. Ю. Денисова. — Воронеж, 2002. — 161 с.
11. Саркисянц А. Анализ ликвидности и рейтингование банков / А. Саркисянц // Бухгалтерия и банки. — 2011. — № 3. — С. 12—18 ; № 4. — С. 27—32.
12. Івасів І. Б. Інтегрована система управління ліквідністю в банках / І. Б. Івасів, О. Ю. Фуксман // Бізнес Інформ. — 2014. — № 4. — С. 348—355.
13. Моисеев С. Р. Анализ трансмиссии ликвидности на рынке междилерского РЕПО / С. Р. Моисеев, И. В. Пантина, В. В. Сосюрко // Деньги и кредит. — 2012. — № 7. — С. 65—71.
14. Рябиченко Д. А. Интеграция систем управления ликвидностью и стратегического планирования банка: современный взгляд / Д. А. Рябиченко // Финансы и кредит. — 2014. — № 32. — С. 26—37.
15. Сторожук И. Н. Методы управления ликвидностью коммерческого банка: отечественная и зарубежная практика / И. Н. Сторожук // Экономический механизм устойчивого развития экономики России в условиях нестабильной внешней среды : коллективная монография. — Ростов-на-Дону, 2013. — С. 136—145.
16. Софронова В. В. Ликвидность банков в современных условиях / В. В. Софронова // Финансы и кредит. — 2012. — № 44. — С. 22—27.
17. Пайда Ю. А. Подходы к формированию комплексной системы оценки риска ликвидности в рамках системы управления финансовой безопасностью банка / Ю. А. Пайда // Вестник науки и творчества. — 2016. — № 7. — С. 217—223.
18. Заренок М. А. Нормативный метод контроля и прогнозирование показателей ликвидности / М. А. Заренок // Экономика и управление. — 2015. — № 4. — С. 32—38.
19. Караваева Ю. С. Особенности управления ликвидностью коммерческих банков / Ю. С. Караваева, О. Ю. Гарькавенко // Управление социально экономическими системами и правовые исследования: теория, методология и практика : сборник научных работ Международной научно-практической конференции. — Брянск : ИЭиП БГУ, 2017. — 534 с.

References

1. Gajnullina, A. V., & Pashchenko, S. N. (2016). Likvidnost' banka: ponyatiya i opredelyayushchie faktory [Bank liquidity: concepts and determining factors]. *Upravlenie. Ekonomicheskij analiz. Finansy — Management. Economic analysis. Finance, 1,* 77—83. Retrieved from http://e-library.ufa-rb.ru/dl/lib_net_r/Gaynullina_Likvid_banka_ponyat_2016.pdf [in Russian].
2. Guseva, A. E. (2001). Podhod k ocenke bankovskoj likvidnosti [Approach to the assessment of banking liquidity]. *Bankovskoe delo — Banking*, *2*, 36—38 [in Russian].
3. Ermakov, S. L. (2011). K voprosu o ponyatii i metodah upravleniya likvidnost'yu kommercheskogo banka [To the question of the concept and methods of liquidity management in a commercial bank]. *Grazhdanin i pravo — Citizen and Law*, *3*, 43—57 [in Russian].
4. Gerasimova, E. B. (2005). Analiz likvidnosti — faktor finansovoj ustojchivosti kreditnoj organizacii [Analysis of liquidity — a factor of financial stability of a credit organization]. *Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo social'no-ekonomicheskogo universiteta — Bulletin of the Saratov State Social and Economic University, 11*, 28—33 [in Russian].
5. Chubarova, G. P. (2007). Genezis ponyatiya bankovskoj likvidnosti i ee normativnogo regulirovaniya [Genesis of the concept of banking liquidity and its regulatory regulation]. *Finansovye issledovaniya — Financial research, 16,* 33—37 [in Russian].
6. Murphy, N. B. (1972, August). Costs of Banking Activities: Interactions Between Risk and Operating Costs: A comment. *Journal of Money, Credit and Banking,* 614—615 [in English].
7. Kryklii, O. A., & Riabichenko, D. A. (2012). Kompleksnyi pidkhid do formuvannia mekhanizmu upravlinnia likvidnistiu banku na osnovi adaptyvnoi modeli [Complex approach to the formation of liquidity management mechanism of the bank on the basis of adaptive model]. *Biznes Inform — Business Inform, 9,* 250—255 [in Ukrainian].

8. Yankovskij, I. A. (2010). Prognozirovanie pokazatelej likvidnosti banka s primeneniem statisticheskoj imitacionnoj modeli [Forecasting bank liquidity indicators using a statistical simulation model]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Minsk [in Russian].
9. Klyuev, I. V. (2018). Upravlenie likvidnost'yu kommercheskih bankov kak instrument obespecheniya ih finansovoj bezopasnosti [Management of liquidity of commercial banks as a tool to ensure their financial security]. *Innovacionnoe razvitie ekonomiki — Innovative development of the economy*, *6*, 3, 135—140 [in Russian].
10. Denisova, T. Yu. (2002). Upravlenie likvidnost'yu kommercheskogo banka [Commercial bank liquidity management]. *Candidate's thesis.* Voronezh [in Russian].
11. Sarkisyanc, A. (2011). Analiz likvidnosti i rejtingovanie bankov [Analysis of liquidity and rating of banks]. *Buhgalteriya i banki — Accounting and Banks, 4,* 27—32 [in Russian].
12. Ivasiv, I. B. (2014). Intehrovana systema upravlinnia likvidnistiu v bankakh [Integrated liquidity management system in banks]. *Biznes Inform — Business Inform, 4,* 348—355 [in Ukrainian].
13. Moiseev, S. R. (2012). Analiz transmissii likvidnosti na rynke mezhdilerskogo REPO [Analysis of liquidity transmission in the inter-dealer repo market]. *Den'gi i kredit — Money and Credit, 7,* 65—71 [in Russian].
14. Ryabichenko, D. A. (2014). Integraciya sistem upravleniya likvidnost'yu i strategicheskogo planirovaniya banka: sovremennyj vzglyad [Integration of liquidity management systems and strategic planning of the bank: a modern view]. *Finansy i kredit — Finance and Credit, 32,* 26—37 [in Russian].
15. Storozhuk, I. N. (2013). *Metody upravleniya likvidnost'yu kommercheskogo banka: otechestvennaya i zarubezhnaya praktika [Methods of liquidity management of a commercial bank: domestic and foreign practice]*. Ekonomicheskij mekhanizm ustojchivogo razvitiya ekonomiki Rossii v usloviyah nestabil'noj vneshnej sredy [Economic mechanism of sustainable development of the Russian economy in an unstable external environment]. Rostov-on-Don [in Russian].
16. Sofronova, V. V. (2012). Likvidnost' bankov v sovremennyh usloviyah [Bank liquidity in modern conditions]. *Finansy i kredit — Finance and Credit*, *44*, 22—27 [in Russian].
17. Pajda, Yu. A. (2016). Podhody k formirovaniyu kompleksnoj sistemy ocenki riska likvidnosti v ramkah sistemy upravleniya finansovoj bezopasnost'yu banka [Approaches to the formation of an integrated system for assessing liquidity risk within the framework of the financial security management system of the bank]. *Vestnik nauki i tvorchestva — Bulletin of Science and Creativity, 7,* 217—223 [in Russian].
18. Zarenok, M. A. (2015). Normativnyj metod kontrolya i prognozirovanie pokazatelej likvidnosti [Normative method of control and forecasting of liquidity indicators]. *Ekonomika i upravlenie — Economics and Management, 4,* 32—38 [in Russian].
19. Karavaeva, Yu. S., & Gar'kavenko, O. Yu. (2017). Osobennosti upravleniya likvidnost'yu kommercheskih bankov [Features of liquidity management of commercial banks]. *Upravlenie social'no ekonomicheskimi sistemami i pravovye issledovaniya: teoriya, metodologiya i praktika: sbornik nauchnyh rabot Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii — Management of social economic systems and legal research: theory, methodology and practice: collection of scientific papers of the International scientific and practical conference*. Bryansk: IEiP BGU [in Russian].

УДК 336.77

КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ БАНКІВ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ, ФАКТОРИ, ТЕНДЕНЦІЇ

Харченко Анатолій Миколайович,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
e-mail: Kharchenko85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5832-7714

Анотація. В умовах нестабільної економічної ситуації та викликів пандемії COVID-19 постає проблема забезпечення ефективного функціонування ринку фінансових послуг. Одним із ключових елементів цього ринку є банківські установи, основна роль яких полягає в перерозподілі вільних фінансових ресурсів між суб'єктами економічних відносин для забезпечення належної роботи національної економіки. Ураховуючи, що кредитна діяльність займає провідне місце у структурі активних операцій банків і, відповідно, формування значної частини доходів банку, виникає необхідність дослідження якості формування кредитного портфеля; визначення негативних наслідків впливу як неякісного кредитного портфеля для окремого банку, так і для системи в цілому; окреслення факторів, що формують ризики кредитної діяльності.

Метою статті є висвітлення факторів кредитних ризиків, результатів аналізу фактичного стану і динаміки формування та якості кредитного портфеля банків України у 2011—2019 роках.

У процесі дослідження використано загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення — для дослідження теоретичних основ і деяких наявних аспектів щодо факторів впливу на ризиковість кредитної діяльності; системного аналізу — при дослідженні неякісного кредитного портфеля банківської системи; методи графічного і статистичного досліджень — для аналізу та оцінки динаміки прострочених недіючих кредитів у портфелі та резервів, що під них формувалися.

Запропонована класифікація факторів кредитних ризиків орієнтує кредитний моніторинг банку для комплексного аналізу якості кредитного портфеля з урахуванням зовнішнього і внутрішнього середовища, що дозволяє ухвалити вчасно рішення і не допустити неконтрольоване збільшення обсягу проблемних кредитів.

Отримані результати дослідження загострюють увагу на якості кредитного портфеля, зокрема на обсягах прострочених і недіючих кредитів банків, дають можливість у подальшому здійснювати наукові пошуки шляхів розв'язання наявної проблеми.

Ключові слова: банк, кредитний портфель, кредитні ризики, недіючі кредити, прострочена заборгованість, резерви.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 1; бібл.: 13.

BANKING LOAN PORTFOLIO OF UKRAINE: ANALYSIS, FACTORS, TRENDS

Kharchenko Anatoliy,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance and Banking
Cherkassy Educational-Scientific Institute
of the Banking University
e-mail: Kharchenko85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5832-7714

Abstract. Lending activity occupies a leading place in the structure of active operations of banks and ensures the formation of a significant part of the bank's income. Therefore, it becomes necessary to study the quality of loan portfolio formation; determining the negative consequences of the impact of a low-quality loan portfolio for an individual bank and for the system as a whole; identification of factors that shape the risks of credit activities.

The purpose of the article is to highlight the results of the analysis of the dynamics of formation, as well as the quality of the loan portfolio of Ukrainian banks in the period 2011—2019.

In the course of the study, general scientific methods were used, in particular: methods of theoretical generalization — to study the theoretical foundations and some existing aspects regarding the factors influencing the riskiness of credit activity; system analysis — in the study of low-quality loan portfolio of the banking

system; methods of graphic and statistical research — for analyzing and assessing the dynamics of overdue, non-performing loans in the portfolio and reserves that were formed for them.

The proposed classification of credit risk factors orients the bank's credit monitoring to a comprehensive analysis of the quality of the loan portfolio, taking into account the external and internal environment, which allows making timely decisions and preventing uncontrolled increase in problem loans. The obtained results of the research are focused on the quality of the loan portfolio, in particular, on the volumes of overdue and non-performing loans of banks and allow carrying out further scientific research of ways to solve the existing problem.

The results of the study sharpen the focus on the quality of the loan portfolio, in particular, on the volume of overdue and non-performing bank loans. This will allow further research on ways to solve the existing problem.
Keywords: bank, loan portfolio, credit risks, non-performing loans, overdue debt, reserves.

JEL Classification G29

Formulas: 0; fig.: 4; tabl.: 1; bibl.: 13.

КРЕДИТНЫЙ ПОРТФЕЛЬ БАНКОВ УКРАИНЫ: АНАЛИЗ, ФАКТОРЫ, ТЕНДЕНЦИИ

Харченко Анатолий Николаевич,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и банковского дела
Черкасского образовательно-научного института
Университета банковского дела

e-mail: Kharchenko85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5832-7714

Аннотация. В условиях нестабильной экономической ситуации и вызовов пандемии COVID-19 существует проблема обеспечения эффективного функционирования рынка финансовых услуг. Одним из ключевых элементов этого рынка являются банковские учреждения, основная роль которых заключается в перераспределении свободных финансовых ресурсов между субъектами экономических отношений для обеспечения надлежащей работы национальной экономики.

Учитывая, что кредитная деятельность занимает ведущее место в структуре активных операций банков и, соответственно, формирования значительной части доходов банка, возникает необходимость исследования качества формирования кредитного портфеля; определения негативных последствий влияния некачественного кредитного портфеля для отдельного банка и для системы в целом; определение факторов, формирующих риски кредитной деятельности.

Целью статьи является освещение факторов кредитных рисков, результатов анализа фактического состояния, динамики формирования и качества кредитного портфеля банков Украины в 2011—2019 годах.

В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения — для исследования теоретических основ и некоторых существующих аспектов относительно факторов влияния на рискованность кредитной деятельности; системного анализа — при исследовании некачественного кредитного портфеля банковской системы; методы графического и статистического исследования — для анализа и оценки динамики просроченных, недействующих кредитов в портфеле и резервов, что под них формировались.

Предложенная классификация факторов кредитных рисков ориентирует кредитный мониторинг банка для комплексного анализа качества кредитного портфеля с учетом внешней и внутренней среды, что позволяет принять вовремя решение и не допустить неконтролируемое увеличение объема проблемных кредитов. Полученные результаты исследования заостряют внимание на качестве кредитного портфеля, в частности на объемах просроченных и недействующих кредитах банков, и дают возможность в дальнейшем осуществлять научные поиски путей решения существующей проблемы.
Ключевые слова: банк, кредитный портфель, кредитные риски, недействующие кредиты, просроченная задолженность, резервы.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 1; библ.: 13.

Вступ. Належне функціонування економіки неможливе без стабільно діючої банківської системи, значна частка якої залежить від правильно розробленої політики банківського кредитування. Тому пріоритетним завданням кожної банківської установи є пошук шляхів удосконалення системи кредитування з урахуванням оптимального співвідношення між доходами і ризиками.

Здебільшого побудова ефективної системи кредитування залежить від сформованого банком кредитного портфеля, що є сукупністю всіх його позик, які згруповані за певними параметрами [1]. Тому в процесі кредитування для банків важливе надання якісних кредитів, що відповідали б кредитній політиці банку і поставленим завданням.

Сьогодення нестабільної економічної ситуації та викликів пандемії COVID-19 спонукає додатково досліджувати ефективність функціонування ринку фінансових послуг. Одним із ключових елементів цього ринку є банківські установи, основна роль яких полягає в перерозподілі через кредит вільних фінансових ресурсів між суб'єктами економічних відносин для забезпечення належної роботи національної економіки.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Ураховуючи, що кредитна діяльність займає провідне місце у структурі активних операцій банків і, відповідно, формування значної частини доходів банку, виникає потреба дослідження якості формування кредитного портфеля; визначення негативних наслідків впливу як неякісного кредитного портфеля для окремого банку, так і для системи в цілому; окреслення факторів, що формують ризики кредитної діяльності сьогодні.

Проблематиці банківського кредитування приділяється значна увага в колі наукових інтересів широкої спільноти вітчизняних і закордонних учених. Зокрема, з'ясуванню економічного змісту кредиту, особливостей і класифікації банківського кредитування, ризикам та управлінню кредитним портфелем, кредитній політиці банку присвячені дослідження А. Бахшіяна, В. Боровського, Т. Васильєвої, А. Єпіфанова, Н. Жукової, І. Івасіва, О. Комісарчик, Л. Крючко, О. Молдавської, В. Міщенка, Н. Островської, К. Степаненко, Л. Трокоз та інших. Разом з тим, незважаючи на достатність досліджень у цьому напрямі, окремої уваги потребує дослідження кредитної політики та якості кредитного портфеля банку в умовах трансформаційних змін і нових викликів, зумовлених впливом пандемії COVID-19.

Метою статті є висвітлення факторів кредитних ризиків, результатів аналізу фактичного стану і динаміки формування та якості кредитного портфеля банків України у 2011—2019 рр.

Результати дослідження. Слід зазначити, що кредитна діяльність банку постійно регулюється органами державної влади, які встановлюють певні обмеження і нормативи щодо цієї діяльності [2, с. 70]. Виконання встановлених державою правил для банків є обов'язком, адже кредитна діяльність є головним джерелом їхніх доходів і недотримання встановлених норм спричиняє значні ризики під час розміщення активів [3].

Однак ефективність діяльності банків залежить не лише від дотримання встановлених центральним банком (далі — ЦБ) нормативів, а й від можливості сформувати такий кредитний портфель, що зможе забезпечити максимальний рівень дохідності та підтримати оптимальний рівень ліквідності.

Якісно сформований кредитний портфель реалізує інтереси як власників (акціонерів), так і надає можливість банку виконувати зобов'язання щодо вкладників і кредиторів [4, с. 283].

Неякісно ж сформований кредитний портфель, навпаки, призводить до великої кількості негативних наслідків, які суттєво впливають як на діяльність самих банківських установ, так і на функціонування банківської системи взагалі. Так, неконтрольоване збільшення проблемних кредитів у портфелях банків призводить:

– до зменшення їхньої кредитної діяльності;
– зниження якості кредитного портфеля;
– втрати коштів за основним боргом і відсотками;
– витрат на управління проблемними кредитами;
– втрати репутації;
– втрати капіталу;
– збільшення резервування [5, с. 19—20].

Водночас існують інструменти, що запобігають ризикам формування неякісного кредитного портфеля банку. До них можна віднести виявлення симптомів неблагонадійності кредитів і розроблення стратегій реагування на ці симптоми. Здебільшого, виникнення проблемних кредитів спричинені суттєвими факторами, які можуть бути прогнозованими. Тому першочерговим завданням для банків є виявлення сигналів, що свідчать про можливі проблеми з погашення заборгованості за виданими кредитами і розроблення ефективних методів їх усунення.

На сьогодні в банківській практиці виділяють чотири схеми погашення проблемної та простроченої заборгованості:

1) погашення простроченої заборгованості позичальником одноразово без додаткового кредитування і переведення її на третю особу, але з використанням дебіторської заборгованості третіх осіб позичальникові банку;

2) погашення простроченої заборгованості позичальником коштами, отриманими за реалізовану продукцію від кредитоспроможної зацікавленої третьої особи, що одержує, у свою чергу, кредит у банку;

3) перетворення простроченої заборгованості за кредитом у термінову позичкову або дебіторську заборгованість шляхом переведення боргу на третю (юридичну) особу, діяльність якої контролюється банком. При цьому третя особа одержує право на користування майном позичальника, за рахунок якого може отримати кошти, достатні для погашення заборгованості за позикою;

4) надання банком позики третій (юридичній) особі (діяльність якої контролюється банком) для фінансування позичальника з метою завершення виробничого циклу. Це допомагає направити кошти від

реалізації продукції на погашення простроченої заборгованості позичальника і повернути кредит, виданий третій особі [6].

Проте на практиці ці схеми погашення простроченої заборгованості мають чимало труднощів і не розв'язують усіх проблем, пов'язаних із неякісно сформованим кредитним портфелем. Так, серйозною проблемою банків під час формування кредитного портфеля є кредитні ризики, що виникають залежно від зовнішніх і внутрішніх факторів (*табл.*).

Таблиця

Класифікація факторів кредитних ризиків банків

Походження факторів	Види факторів
Зовнішнє середовище	– рівень санітарно-епідеміологічної ситуації (обмеження в умовах пандемії); – рівень захисту економічних інтересів банківської системи; – чинна податкова система і рівень оподаткування; – нормативно-законодавче регулювання кредитного портфеля банку; – економічно-політичне становище у країні; – розвиток ринку банківських послуг і конкуренція між банками; – попит і пропозиція фінансових ресурсів на ринку; – природно-кліматичні умови
Внутрішнє середовище	– неповна чи недостовірна інформація про позичальника; – недостатньо продумана і розроблена кредитна політика банку; – рівень концентрації кредитного портфеля; – рівень диверсифікації кредитного портфеля; – неефективні методи оцінки і контролю кредитних ризиків; – низький рівень кваліфікації персоналу банку

Примітка. Побудовано за [7, с. 112; 8].

Тому банківським установам важливо проводити комплексний аналіз якості кредитного портфеля з урахуванням зовнішнього і внутрішнього середовища, у якому він формується [7, с. 112]. Але такий аналіз повинен ґрунтуватися на достовірній, своєчасній і зрозумілій інформації, що забезпечує ефективність банківського менеджменту [4, с. 283].

Отже, у сучасних умовах оцінка якості кредитного портфеля банківської установи зводиться більшою мірою до правильної оцінки ризику, який бере на себе банк у процесі кредитування [8]. Однак слід зазначити, що важливим є не уникнення ризику взагалі, а його попередження і мінімізація. Таким чином, для банків перш за все виступає пріоритетом зниження ризику від неповернення виданої позики [9, с. 8].

У сучасних трансформаційних умовах та дії пандемії, зумовленої вірусом COVID-19, для України вкрай важлива робота фінансово стабільної банківської системи, в якій значну роль відіграє належне функціонування кредитного ринку. Тому основною метою банківських установ нашої країни є ефективна організація процесу банківського кредитування, формування оптимальної структури кредитного портфеля та ефективна кредитна політика.

Аналіз динаміки кредитного портфеля банківських установ України за 2011—2019 р. показав позитивну динаміку зростання наданих кредитів (*рис. 1*). Так, на початок 2019 року обсяг наданих кредитів зріс на 25,2 % порівняно з 2011-м. Така динаміка свідчить про нарощення потужностей банків, ураховуючи зменшення їхньої кількості на фінансовому ринку. Проте слід зазначити, що протягом аналізованого періоду відбулося скорочення частки кредитного портфеля в загальній структурі банківських активів, зокрема, на початок 2020 року їхня частка скоротилась на 0,09 в. п. у порівнянні з 2011-м.

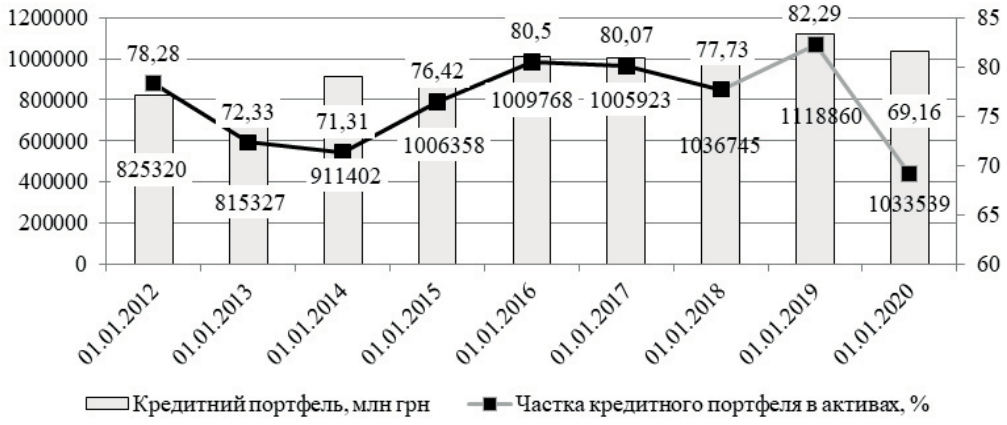

Рис. 1. **Динаміка кредитного портфеля банків України за 2011—2019 рр.**

Примітка. Побудовано на основі опрацювання даних НБУ [10].

Однак аналіз кредитного портфеля банків показав, що зі зростанням виданих кредитів останнім часом відбувається збільшення частки проблемної заборгованості у кредитних портфелях, що свідчить про неефективно побудовану систему кредитування.

Так, за даними НБУ, частка прострочених кредитів у загальній структурі виданих вітчизняними банками позик зросла з 9,6 % станом на 01.01.2012 до 48,4 % станом на 01.01.2020, тобто у п'ять разів (*рис. 2*).

Рис. 2. **Динаміка простроченої заборгованості в банках України за 2011—2019 рр.**

Примітка. Побудовано на основі опрацювання даних НБУ [10].

Основними причинами зростання проблемної заборгованості протягом останніх років є недостатньо ефективна кредитна політика в банківських установах і нагляд з боку регулятора за їхньою діяльністю, економічна криза і низька якість сформованих портфелів банківських установ [11, с. 170].

Така ситуація зі збільшенням частки простроченої заборгованості в загальній структурі кредитного портфеля банків вимагає привернення уваги до рішень щодо ефективності їх формування. Адже високий рівень проблемних активів створює для банків значні труднощі, серед яких недоотримання доходів, що знижує ефективність діяльності та погіршення ліквідності фінансової установи, а відтак збільшення витрат на додаткове залучення фінансових ресурсів. Слід зауважити, що прострочена заборгованість є лише частиною кредитної заборгованості, яка не була погашена вчасно, а загальний обсяг кредитів, щодо яких допущено прострочення, є більшим за обсяг простроченої заборгованості [12]. Так, за даними НБУ, на початок 2018 року суттєво зросла частка недіючих кредитів у загальній сумі кредитів, виданих установами банків, і становила 56,5 % кредитного портфеля, що на 36 в. п. більше, ніж на початок 2012-го.

Водночас за останні роки досліджуваного періоду можна спостерігати тенденцію до зниження частки недіючих кредитів у кредитному портфелі до 35,5 % (*рис. 3*).

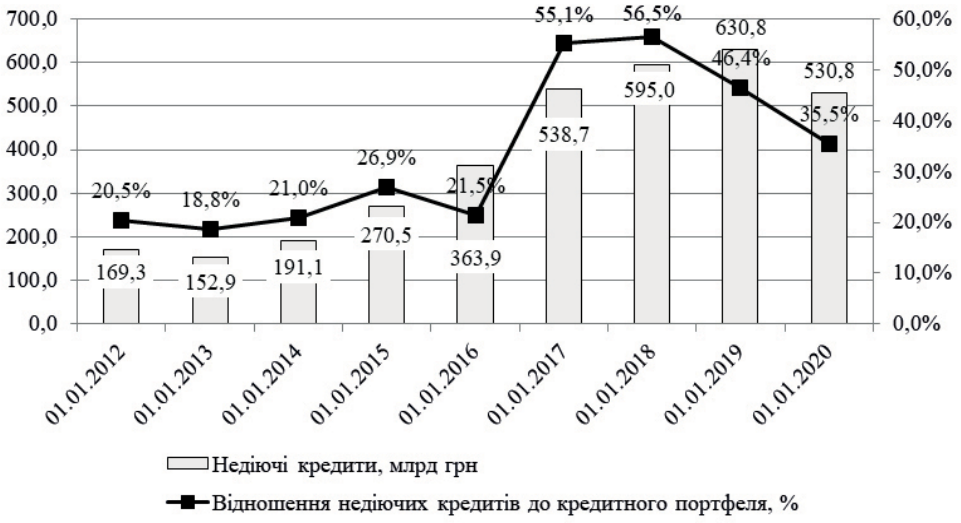

Рис. 3. **Динаміка недіючих кредитів у банках України за 2011—2019 рр.**

Примітка. Побудовано на основі опрацювання даних НБУ [10].

Серед основних причин зростання обсягів недіючих кредитів банківських установ України можна виділити: необґрунтоване зниження вимог до позичальників для нарощування кредитного портфеля банку; неефективне оцінювання платоспроможності позичальника; недостатнє врахування кредитних ризиків при формуванні ціни [10, с. 171]. Також приріст кількості непрацюючих кредитів пов'язаний із запровадженням нових підходів щодо оцінки розміру кредитного ризику і зміни класифікації активів (постанова Національного банку № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями») [13].

Результати аналізу сформованих резервів за кредитними операціями свідчать про значне збільшення резервів протягом 2015—2019 років (близько 50 % кредитного портфеля), що викликано погіршенням якості кредитних портфелів банків, а точніше — зростанням частки проблемних кредитів (*рис. 4*).

Рис. 4. **Динаміка резервів за кредитними операціями в банках України за 2011—2019 рр.**

Примітка. Побудовано на основі опрацювання даних НБУ [10].

Висновки. Таким чином можна стверджувати, що високий рівень проблемних активів створює для банків серйозні труднощі: по-перше, недоотримання доходів знижує ефективність діяльності; по-друге, порушення планових термінів повернення розміщених активів погіршує ліквідність фінансової установи і вимагає залучення додаткових ресурсів; по-третє, трудовитрати і фінансові витрати на судові процедури і формування резервів, а також збитки, що виникають унаслідок неповернення кредитів, зменшують регулятивний капітал банку.

Усе вищезазначене підкреслює доцільність подальших досліджень щодо адекватного оцінювання якості кредитів і визначення достатнього обсягу резервів для відшкодування можливих втрат за кредитами, а також переглянути портфелі кредитів на рахунок очищення їх від непрацюючих кредитів, за якими вже остаточно отримані збитки.

Список використаної літератури

1. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс] / НБУ. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123409 (дата звернення: травень 2020 р.).
2. Жукова Н. К. Сучасний стан та проблеми управління кредитним портфелем комерційних банків / Н. К. Жукова, Н. В. Зражевська // Гроші, фінанси і кредит. — 2013. — № 1—2. — С. 70—72.
3. Крючко Л. С. Управління кредитним портфелем комерційного банку [Електронний ресурс] / Л. С. Крючко, А. В. Сидоренко // Електронне наукове фахове видання Мукачівського державного університету «Економіка та суспільство». — 2017. — № 13. — С. 1139—1142. — Available at : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/191.pdf.
4. Молдавська О. В. Статистична оцінка якості кредитної діяльності банків України / О. В. Молдавська, А. В. Демиденко // Проблеми економіки. — 2013. — № 3. — С. 282—288.
5. Крамаренко О. Кредитування і контроль : навч. посібник / О. Крамаренко, Ю. Лаврентович. — Миколаїв : Вид-во НУК, 2011. — 105 с.
6. Трокоз Л. О. Проблемна заборгованість як невід'ємна складова кредитного портфеля комерційного банку [Електронний ресурс] / Л. О. Трокоз // Intkonf. — 2012. — Режим доступу : http://intkonf.org/trokoz-lo-problemna-zaborgovanist-yak-nevidemna-skladova-kreditnogo-portfelyu-komertsiynogo-banku.
7. Степаненко К. Р. Особливості формування кредитного портфеля банку / К. Р. Степаненко // Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2016. — № 7. — С. 111—114.

8. Крупка М. І. Оцінка обсягів та якості кредитного портфеля банків України [Електронний ресурс] / М. І. Крупка, О. Б. Баран // Ефективна економіка. — 2015. — № 11. — Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4488.
9. Міщенко В. Удосконалення управління банківським кредитуванням на прикладі країн Центральної та Східної Європи / В. Міщенко, О. Кравець // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 9. — С. 5—10.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bank.gov.ua.
11. Харченко А. М. Моніторинг проблемної заборгованості у роздрібному банківському кредитуванні [Електронний ресурс] / А. М. Харченко, Н. В. Ткаченко // Інноваційна економіка. — 2015. — № 56. — С. 170—175.
12. Островська Н. Л. Теоретичні та практичні аспекти організації моніторингу кредитної політики в банку [Електронний ресурс] / Н. Л. Островська // Ефективна економіка. — 2013. — № 6. — Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2349.
13. Колісниченко О. Рейтинг банків за проблемними кредитами [Електронний ресурс] / О. Колісниченко // Економічна правда. — 2018. — 29 січня. — Режим доступу : https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/29/633494.

References

1. *Hlosarii bankivskoi terminolohii NBU [Glossary of banking terminology of the NBU].* Retrieved May, 2020, from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123409 [in Ukrainian].
2. Zhukova, N. K., & Zrazhevska, N. V. (2013). Suchasnyi stan ta problemy upravlinnia kredytnym portfelem komertsiinykh bankiv [The current state and problems of credit portfolio management of commercial banks]. *Hroshi, finansy i kredyt — Money, Finance and Credit, 1—2,* 70—72 [in Ukrainian].
3. Kriuchko, L. S., & Sydorenko, A. V. (2013). Upravlinnia kredytnym portfelem komertsiinoho banku [Management of credit portfolio of a commercial bank]. *Elektronne naukove fakhove vydannia Mukachivskoho derzhavnoho universytetu «Ekonomika ta suspilstvo» — Electronic scientific professional publication of Mukachevo State University «Economics and Society», 13*, 1139—1142. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/191.pdf [in Ukrainian].
4. Moldavska, O., & Demidenko, A. (2013). Statystychna otsinka yakosti kredytnoi diialnosti bankiv Ukrainy [Statistical assessment of the quality of credit activity of banks of Ukraine]. *Problemy ekonomiky — Problems of Economy, 3,* 282—288 [in Ukrainian].
5. Kramarenko, O., & Lavrentovych, Yu. (2011). *Kredytuvannia i kontrol [Lending and Control]*. Mykolaiv: Vyd-vo NUK [in Ukrainian].
6. Trokoz, L. (2012). Problemna zaborhovanist yak nevidiemna skladova kredytnoho portfelia komertsiinoho banku [Problem debt as an integral part of the loan portfolio of a commercial bank]. *Intkonf*. Retrieved from http://intkonf.org/trokoz-lo-problemna-zaborgovanist-yak-nevidemna-skladova-kreditnogo-portfelyu-komertsiynogo-banku [in Ukrainian].
7. Stepanenko, K. (2016). Osoblyvosti formuvannia kredytnoho portfelia banku [Peculiarities of bank loan portfolio formation]. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo — International economic relations and world economy, 7*, 111—114 [in Ukrainian].
8. Krupka, M. I., & Baran, O. B. (2015). Otsinka obsiahiv ta yakosti kredytnoho portfelia bankiv Ukrainy [Estimation of volumes and quality of credit portfolio of banks of Ukraine]. *Efektyvna ekonomika — Efficient Economy, 11*. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4488 [in Ukrainian].
9. Mishchenko, V., & Kravets, O. (2010). Udoskonalennia upravlinnia bankivskym kredytuvanniam na prykladi krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [Improving the management of bank lending on the example of Central and Eastern Europe]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine, 9,* 5—10 [in Ukrainian].
10. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Ofitsiinyi sait [Official site]*. Retrieved from www.bank.gov.ua [in Ukrainian].
11. Kharchenko, A. M., & Tkachenko, N. V. (2015). Monitorynh problemnoi zaborhovanosti u rozdribnomu bankivskomu kredytuvanni [Monitoring of problem debt in retail bank lending]. *Innovatsiina ekonomika — Innovative Economy, 56,* 170—175 [in Ukrainian].
12. Ostrovska, N. (2013). Teoretychni ta praktychni aspekty orhanizatsii monitorynhu kredytnoi polityky v banku [Theoretical and practical aspects of the organization of credit policy monitoring in the bank]. *Efektyvna ekonomika — Efficient Economy, 6.* Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2349 [in Ukrainian].
13. Kolisnychenko, O. (2018, January 29). Reitynh bankiv za problemnymy kredytamy [Rating of banks for problem loans]. *Ekonomichna pravda — Economic Truth.* Retrieved from https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/29/633494 [in Ukrainian].

UDC 336.61

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE SHORT-TERM RESULT AND PRAXEOLOGICAL ANALYSIS OF THE COMPANY'S OPERATIONAL ACTIVITY (ON THE EXAMPLE OF PRZEDSIĘBIORSTWO GOSPODARKI KOMUNALNEJ W ŚREMIE SPÓŁKA Z O. O.)

Wartecki Andrzej,
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Wielkopolska Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna
in Środa Wielkopolska
e-mail: wartek@interia.pl; ORCID ID: 0000-0002-8897-9182

Jermacz Wiesław Józef,
Doctor of Sociology, Professor,
Professor of the Wielkopolska Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna
in Środa Wielkopolska
e-mail: jermacz.w@interia.pl; ORCID ID: 0000-0002-6769-6423

Abstract. The essence of the research is the cognitive and decision-making values of the result analysis and praxeological operational activity of the enterprise in a short period of time. The aim of the research is to indicate the role and importance of the above-mentioned decision-making instruments in the context of the dynamics of economic activity and quick feedback from the market.

The subject of the considerations presented in the article is to present the role and importance of a short-term analysis of the resulting operational and praxeological activity of an enterprise (on the example of Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Śremie Spółka z o. o.).

The essence of the considerations is contained in the specific solutions presented in the article in the field of controlling and indications of possible corrective and remedial actions, etc., e.g. the financial situation of the examined enterprise. Based on the results of the research, it can be concluded that the short-term financial analysis plays an important role in assessing the functioning of this type of companies. It is also an important instrument for optimizing activities and processes within the package of instruments, including those in the field of management engineering.

Keywords: short-term result, praxeological analysis, operational activity, the efficiency of the company.

Jel Classification H21; D61

Formulas: 0; fig.: 5; tabl.: 2; bibl. 10.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ КОРОТКОСТРОКОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В ОПЕРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ШРЕМІ)

Вартецький Анджей,
доктор економічних наук, професор,
професор Великопольської школи соціального та економічного розвитку
у Сьроді-Великопольській
e-mail: wartek@interia.pl; ORCID ID: 0000-0002-8897-9182

Єрмач Веслав Жозеф,
доктор соціологічних наук, професор,
професор Великопольської школи соціального та економічного розвитку
у Сьроді-Великопольській
e-mail: jermacz.w@interia.pl; ORCID ID: 0000-0002-6769-6423

Анотація. Суть дослідження полягає в обґрунтуванні значущості аналізу результатів і практичної операційної діяльності підприємства в пізнанні та управлінських рішеннях протягом короткострокових

часових періодів. Метою дослідження є визначення ролі та значення вищезазначених інструментів ухвалення рішень у контексті динаміки економічної діяльності та швидкого зворотного зв'язку з ринком.

Для кожного підприємця важливі значення щодо реалізованої продукції, послуг, вкладеного основного та оборотного капіталу, доходів, витрат, валових і чистих результатів. Вищезазначена інформація є сутністю та основою для вимірювання результативності та ефективності комерційної діяльності підприємств і в той же час вони визначають стан їхнього поточного та майбутнього стану на ринку. Ідея розвитку економічних наук, включаючи операційну діяльність, що має особливе значення для підприємства, орієнтована на використання комплексного, цілісного або системного підходів, що вимагає врахування всіх аспектів досліджуваних явищ і процесів.

Предметом дослідження, представленого у статті, є обґрунтування ролі та важливості короткострокового аналізу результуючої оперативної і практичної діяльності підприємства (на прикладі підприємства комунальної власності у Шремі).

Суть міркувань міститься в конкретних рішеннях, представлених у галузі контролю і вказівках на можливі коригувальні та виправні дії тощо, наприклад фінансовий стан досліджуваного підприємства. На підставі результатів дослідження можна зробити висновок, що короткостроковий фінансовий аналіз відіграє важливу роль в оцінці функціонування компаній цього типу. Це також важливий інструмент для оптимізації діяльності та процесів у наборі інструментів, у тому числі в галузі інженерного управління.

Ключові слова: короткочасний результат, праксеологічний аналіз, операційна діяльність, ефективність компанії.

Формул: 0; рис.: 5; табл. 2; бібл.: 10.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ КРАТКОСРОЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ И ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ОПЕРАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ (НА ПРИМЕРЕ ПРЕДПРИЯТИЯ КОММУНАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ШЬРЕМЕ)

Вартецкий Анджей,
доктор экономических наук, профессор,
профессор Великопольской школы социального и экономического развития
в Сьроде-Великопольской
e-mail: wartek@interia.pl; ORCID ID: 0000-0002-8897-9182

Ермач Веслав Жозеф,
доктор социологических наук, профессор,
профессор Великопольской школы социального и экономического развития
в Сьроде-Великопольской
e-mail: jermacz.w@interia.pl; ORCID ID: 0000-0002-6769-6423

Аннотация. Суть исследования заключается в обосновании значимости анализа результатов и практической операционной деятельности предприятия в познании и управленческих решениях в течение краткосрочных временных периодов. Целью исследования является определение роли и значения вышеупомянутых инструментов принятия решений в контексте динамики экономической деятельности и быстрой обратной связи с рынком.

Для каждого предпринимателя важны значения для реализованной продукции, услуг, вложенного основного и оборотного капитала, доходов, расходов, валовых и чистых результатов. Вышеупомянутая информация является сущностью и основой для измерения результативности и эффективности коммерческой деятельности предприятий, и в то же время они определяют состояние их текущего и будущего состояния на рынке. Идея развития экономических наук, включая операционную деятельность, имеет особое значение для предприятия, ориентированная на использование комплексного, целостного или системного подходов, требует учета всех аспектов исследуемых явлений и процессов.

Предметом представленного исследования является обоснование роли и важности краткосрочного анализа результирующей оперативной и практической деятельности предприятия (на примере коммунальной собственности в Шьреме).

На основании результатов исследования можно сделать вывод, что краткосрочный финансовый анализ играет важную роль в оценке функционирования компаний этого типа. Это также важный инструмент для оптимизации деятельности и процессов в наборе инструментов, в том числе в области инженерного управления.

Ключевые слова: кратковременный результат, праксеологический анализ, операционная деятельность, эффективность компании.

Формул: 0; рис.: 5; табл. 2; библ.: 10.

For each entrepreneur, the values concerning sold products, services, invested fixed and working capital, revenues, costs and gross and net results are important.

The above-mentioned information is the essence and basis for measuring the effectiveness and efficiency of business activities of enterprises and at the same time they identify the state of their current and future market situation.

According to K. Jajug [1], the idea of the development of economic sciences, including operational activities of particular importance for the enterprise, focused on the result, is becoming a comprehensive, holistic or systemic approach that requires taking into account all aspects of the studied phenomena and processes.

The subject of the considerations presented in the article is to present the role and importance of a short-term analysis of the resulting operational and praxeological activity of an enterprise (on the example of Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Śremie Spółka z o. o.).

1. Theoretical aspect of financial and praxeological analysis. In the opinion of T. Kaczmarek [2], the analysis may be carried out in macroeconomic or microeconomic terms. In macroeconomic terms, its scope includes research and assessment of aggregated economic quantities. On the other hand, the analysis from the microeconomic perspective includes research and evaluation of the activity of economic entities (e.g. an enterprise).

In the opinion of P. A. Samuelson and W. D. Nordhaus [3], financial analysis is closely related to efficiency and occupies a prominent place in contemporary economic thought. The greatest advantage of financial analysis is the fact that it provides reliable knowledge through the use of optimized and mutually comparable indicators. According to L. Bednarski [4], the content of the financial analysis is mostly economic in the so-called monetary expression, but also the property and capital status, general financial situation of the company and financial results from previous periods.

Short-term analysis is closely related to the analysis of time series and is one of the parts of statistics used in economic practice. Its purpose is to obtain the possibility of diagnosing and forecasting phenomena. In the opinion of A. Sokołowska [5], the choice of the method of time series analysis is largely determined by the unit of time by which the phenomenon was «measured» (we have annual, quarterly, monthly data, etc.). In the author's opinion, most analyzes assume that random fluctuations are generated by a normal distribution with an average value of 0 and a constant variance. If the components of the series are combined by addition, then we are dealing with an additive model, if they are combined by multiplication, then we have a multiplicative model. In studies covering one financial year and no seasonal fluctuations are sought.

Pursuant to the Accounting Act of September 29, 1994, operating activities are understood as the basic type of activities of the entity and other activities, not classified as investment (investment) or financial activities. (art. 48b, section 3, point 1). In the opinion of M. Sierpińska [6], operating activities concern the current functioning of the enterprise, in which the current costs incurred and revenues obtained are recognized in the profit and loss account. In the opinion of J. Olchowicz, — Tłaczał [7] operating activity covers all economic events related to the basic functioning of the entity.

T. Kotarbiński [8] equates the term praxeology with the notion of «good work» and broadly understood efficiency, thus showing some properties of human action oriented towards achieving a goal. The essence of praxeology is human action in terms of efficiency. Praxeological cognition is general in nature, it does not refer to the content or specificity of a single action. The conditions for efficient organization management have a historical reference and are the result of the influence of other sciences from which the science of management draws, and of the internal conditions of the organization and its environment [9]. In the opinion of Striker [10], studies conducted from the point of view of praxeology should pay great attention to the performer (perpetrator), his features, approach, behavior, as well as conditions shaped by dependent and independent.

Summarizing the considerations in this subchapter, the concepts and definitions related to short-term financial analysis in the operating activities of the enterprise were reviewed. It can be concluded that it plays an important role in the functioning of the organization, because it develops and complements the adopted management strategy and is the basis for developing optimal decisions in the company, which should be additionally reinforced by the praxeological assessment.

2. Methodological aspects of scientific research. The essence of the research is the cognitive and decision-making values of the result analysis and praxeological operational activity of the enterprise in a short period of time. The aim of the research is to indicate the role and importance of the above-mentioned decision-making instruments in the context of the dynamics of economic activity and quick feedback from the market.

As part of the assumed research process, the following was used: analysis of operating revenues, operating costs and financial result on operating activities.

Taking into account the adopted methodological aspects and the purpose of the research, the following working hypothesis was formulated: «***in terms of the company's current operational activity, a short-term result***

analysis is of key importance in the decision-making process, additionally reinforced with a praxeological assessment». Such an approach will allow, on the one hand, to demonstrate the role and importance of short-term analyzes, and, on the other hand, to verify the decisions made from the point of view of their efficiency. In addition, an approach in the field of management engineering will be applied, which combines elements of economic and technical sciences and is a modern and leading domain of operations research defined as management science, which means that the practice benefits all parties.

3. Characteristics of the enterprise. Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Śremie Sp. z o.o. is a commercial law company, established on the transformation of a state-owned enterprise on June 28, 1996. The subject of the company's activity is service and production activities. In the field of: disposal and disposal of solid and liquid waste and maintaining order and cleanliness, maintenance of greenery, road repairs, etc.

4. Organization and implementation of the research process.

The analysis of operating revenues is presented in *Fig. 1*.

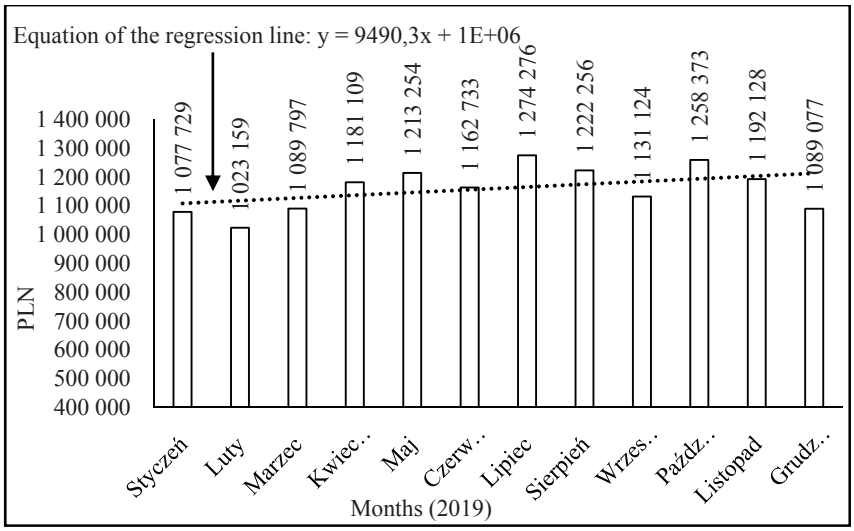

Fig. 1. **Changes in operating revenues in 2019, on a monthly basis**

Source: Own study based on the Company's financial statements.

Conclusions:

1. Changes in the amount of operating revenues from January to November 2019 can be considered as acceptable and in this case the discrepancies are insignificant except for the month of December.

2. The upward trend above the regression line occurred in a total of 5 months: April, May, July, August and December.

The analysis of operating costs is illustrated in *Fig. 2*.

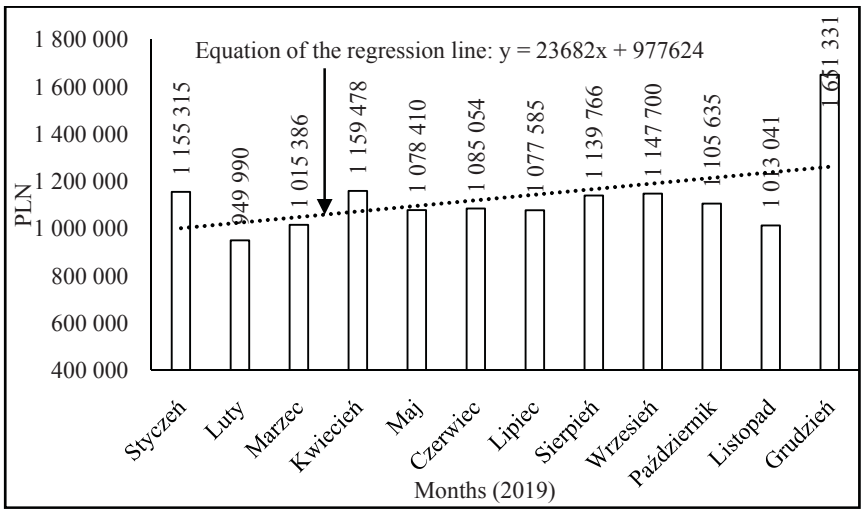

Fig. 2. **Changes in operating costs in 2019 on a monthly basis**

Source: Own study based on the Company's financial statements.

Conclusions:

1. Changes in the volume of operating costs from January to October 2019 can be considered as acceptable and in this case the discrepancies are slight.

2. The upward trend occurred three times in total in January, April and December and was well above the regression line.

The analysis of changes in operating income and costs is presented in *Fig. 3*.

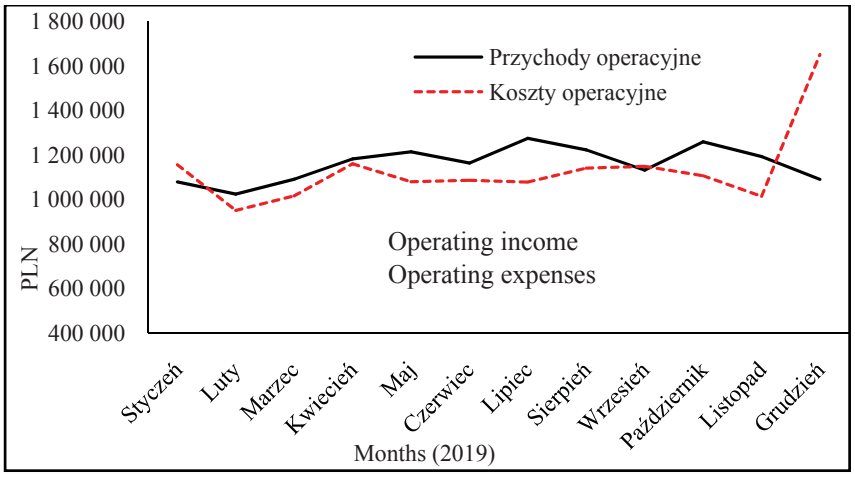

Fig. 3. **Changes in revenues and operating costs in 2019 on a monthly basis**

Source: Own study based on the Company's financial statements.

Conclusions:

1. The monthly changes in revenues in 2019 had an upward and downward trend. A clear increase in revenues occurred in April, May, July and October, and in the remaining months it was permissible except for the month of December, when there was a significant decrease in revenues.

2. On the other hand, significant changes in operating costs in the analyzed period occurred in February, November and December.

The analysis of changes in the operating financial result (gross) in 2019 is presented in *Fig. 4*.

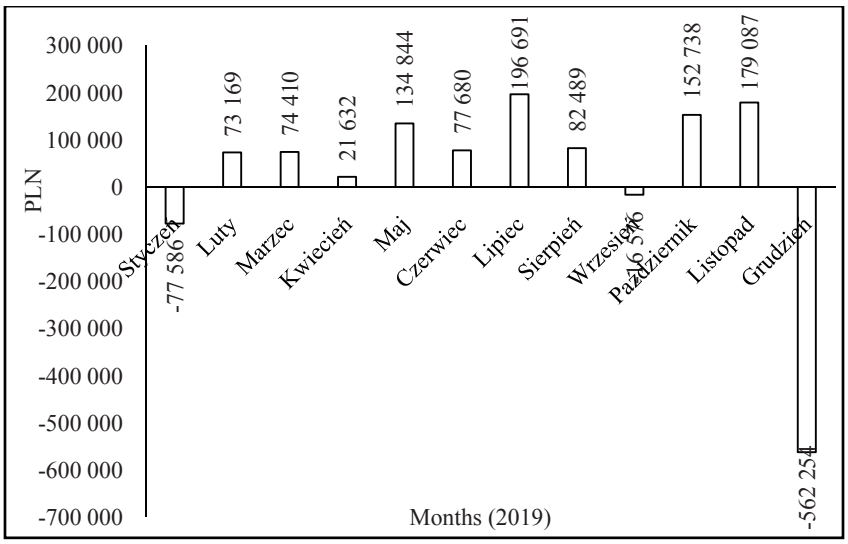

Fig. 4. **Changes in the operating financial result (gross) in 2019 on a monthly basis**

Source: Own study based on the Company's financial statements.

Conclusions:

1. The monthly changes in the operating financial result (gross) in 2019 showed a clearly up and down trend.

2. A high decrease in the financial result (gross) occurred in December and amounted to — PLN 562,224.

3. The sharp drop in operating expenses was related to the settlement of the company's management costs.

The analysis of the dynamics of the company's utility result in 2019 is shown in *Fig. 5*.

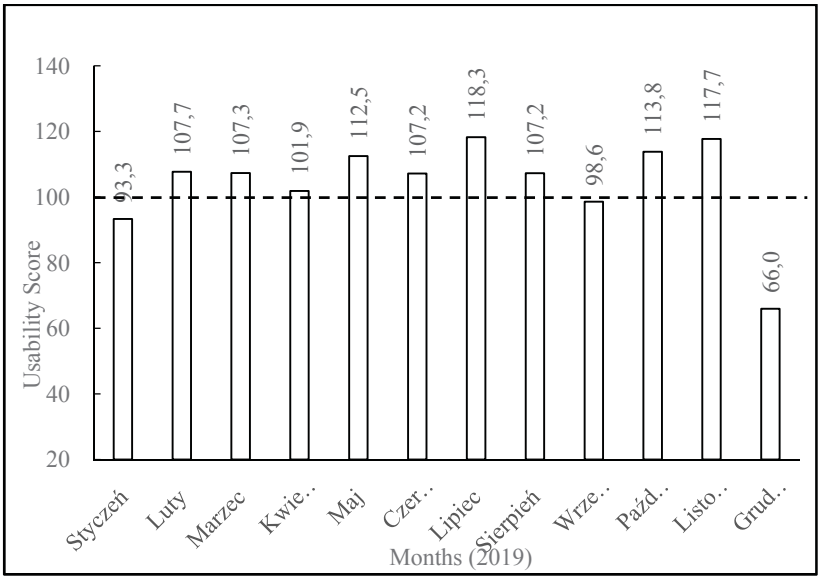

Fig. 5. **Changes in the utility result for the company's operations in 2019 on a monthly basis**

Source: Own study.

Note: assumption — moral costs = 0.

Conclusions:

1. From the praxeological point of view, the changes in the utility result of the company's activity in 2019 had a growing tendency and can be fully considered useful and efficient. This has some justification in the social function of the examined municipal company for the benefit of the local community and economic entities operating in its area.

2. The downward trend in changes in the usability of the company's operations can be observed in the following months: January, September and very strongly in December 2019.

3. The utility result in January (93.3) and September (98.6) can be classified as an example of partially defective activity.

3. The utility result obtained in December 2019 (66.0) is an example of activities that should be considered inoperative (total real + moral costs are higher than revenues).

Selected applications of the results of the short-term result (operational) and praxeological analysis in the field of economic activity of the enterprise — decision approach (*Table 1*).

Table 1

Variants of short-term result (operational) and praxeological analysis in the scope of decision-making activities

No.	Revenue	Costs	Financial result	Useful result	Types of activities	
					Inside	Outside
Variant 1	(+)	(+)	(+)	(+)	x	
Variant 2	(-)	(+)	(-)	(-)	x	x
Variant 3	(+)	(-)	(+)	(+)	x	
Variant 4	(-)	(-)	(-)	(-)	x	x

Source: Own study.

The algorithm of solutions depending on the variant and type of activities (internal and external) is presented in *Table 2*.

Table 2

Catalog of selected activities as a result of short-term result (operational) and praxeological analysis

Selected types of actions and decisions	
Internal actions and decisions	**External actions and decisions**
Strengthening the incentive system	Operations on the financial and stock market
Benchmarking concept	Analysis and activation of the local, regional, national and global market
Lean Management concept	Expansion into domestic and foreign markets, etc.
Financial result monitoring	Shaping and stimulating market needs
Cost rationalization	Mergers and mergers of business entities
Modernization of technological processes	Promotional activities, e.g. healthy life, environmental protection, etc.
Implementation of a quality management system	Introduction of various promotion
Investment activities	Improving or strengthening the company's image
Marketing activity	Entry, opening a new sales market
Implementation of controlling	Taking advantage of the economic situation
Introduction of a new product, service, technology	Implementation or strengthening of activities in the field of Public Relation
Price change	Other
Implementation of a recovery program	
Changes at the level of employment and management	
Suspension, liquidation of business activities	

Source: Own study.

The above-mentioned variants, as a result of a short-term result (operational) and praxeological analysis in the field of economic activity of the enterprise in terms of decision-making, clearly indicate the choice of option no. and financial ones in the form of a positive financial result.

5. Summary. The issues raised in this article concerned the selected aspect of the functioning and assessment of the economic activity of the enterprise. The essence of the considerations is contained in the specific solutions presented in the article in the field of controlling and indications of possible corrective and remedial actions, etc., e.g. the financial situation of the examined enterprise. Based on the results of the research, it can be concluded that the short-term financial analysis plays an important role in assessing the functioning of this type of companies. It is also an important instrument for optimizing activities and processes within the package of instruments, including those in the field of management engineering.

Список використаної літератури

1. Jajuga K. Nauka o finansach — dyscyplina nauk ekonomicznych. Nauki Ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności / B. Fiedor (Ed.). Warszawa : PTE, 2015.
2. Kaczmarek T. Zarządzanie płynnością finansów małych i średnich przedsiębiorstw — ujęcie praktyczne. Warszawa : Difin, 2007.
3. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. Ekonomia. Warszawa : PWN, 2005.
4. Bednarski L. Analiza finansowa w przedsiębiorstwie. Warszawa, 2000.
5. Sokołowski A. Analiza szeregów czasowych i prognozowanie. Wiedza Sukces. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.
6. Sierpińska M. Zarządzanie płynnością finansową w przedsiębiorstwie, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
7. Olchowicz I., Tłaczała A. Sprawozdawczość finansowa według krajowych i międzynarodowych standardów. Warszawa : Difin, 2009.
8. Kotarbiński T. Abecadło praktyczności. Warszawa : Wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1972.
9. Odlanicka-Poczobutt M. Prakseologia a klasyczne kryteria oceny systemów logistycznych. Katowice : «Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej», 2014.
10. Striker M. Applying praxeological analysis of activities in the assessment of management performance in health care. *International Journal of Contemporary Management*, 2014. Vol. 13. № 1.

References

1. Jajuga, K. (2015). Nauka o finansach — dyscyplina nauk ekonomicznych. Nauki Ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności. B. Fiedor (Ed.). Warszawa: PTE [in Polish].

2. Kaczmarek, T. (2007). Zarządzanie płynnością finansów małych i średnich przedsiębiorstw — ujęcie praktyczne. Warszawa: Difin [in Polish].
3. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2005). Ekonomia. Warszawa: PWN [in Polish].
4. Bednarski, L. (2000). Analiza finansowa w przedsiębiorstwie. Warszawa [in Polish].
5. Sokołowski, A. (n. d.). Analiza szeregów czasowych i prognozowanie. Wiedza Sukces. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie [in Polish].
6. Sierpińska, M. (1997). Zarządzanie płynnością finansową w przedsiębiorstwie, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].
7. Olchowicz, I., & Tłaczała, A. (2009). Sprawozdawczość finansowa według krajowych i międzynarodowych standardów. Warszawa: Difin [in Polish].
8. Kotarbiński, T. (1972). Abecadło praktyczności. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza Powszechna. [in Polish]
9. Odlanicka-Poczobutt, M. (2014). Prakseologia a klasyczne kryteria oceny systemów logistycznych. Katowice: «Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej» [in Polish].
10. Striker, M. (2014). Applying praxeological analysis of activities in the assessment of management performance in health care. *International Journal of Contemporary Management*, *Vol. 13,* 1 [in English].

УДК 657.6

ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЗА МСФЗ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТОРА

Карпачова Ольга Володимирівна,
аспірант Університету банківської справи
e-mail: olga.owlblack@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7163-2177

Анотація. Актуальним питанням на початку виконання завдання з аудиту є інформаційне забезпечення аудитора, яке стане базою для його якісної роботи. Таким базисом при аудиті підприємств, що складають свою звітність як за національними стандартами, так і за міжнародними стандартами, є облікова політика підприємства. Аудит облікової політики допомагає встановити відповідність міжнародним стандартам і чинним законодавчим актам, а також характеру діяльності підприємства. Тобто головною ціллю при аудиті облікової політики є вивчення внутрішніх документів підприємства, що регулюють питання організації і ведення бухгалтерського обліку.

Як показує аудиторська практика, підприємства, що перейшли на міжнародні стандарти, здебільшого не мають облікової політики, яка би повністю відповідала вимогам Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Досліджено облікову політику, складену відповідно до вимог міжнародних стандартів, як інструмент інформаційного забезпечення аудитора. Досліджено ціль і завдання аудиту облікової політики. Розглянуто вимоги міжнародних стандартів до облікової політики і розкриття інформації про неї. Сформовано висновок щодо важливості облікової політики як інформаційного забезпечення аудитора.

Ключові слова: аудит, МСФЗ, інформаційне забезпечення, фінансова звітність, облікова політика.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 8.

IFRS ACCOUNTING POLICY AS AN AUDITOR'S INFORMATION

Karpachova Olga,
Ph. D. student
Banking University
e-mail: olga.owlblack@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7163-2177

Abstract. An important issue at the beginning of the audit task is the information support of the auditor, which will be the basis for work. Such a basis for the audit of enterprises that prepare their reports according to both national standards and international standards is the company's accounting policy. An audit of accounting policies helps to establish compliance with international standards and applicable laws, as well as the nature of the enterprise. That is, the main purpose of the audit of accounting policy is to study the internal documents of the enterprise governing the organization and conduct of accounting.

As auditing practice shows, companies that have moved to international standards in most cases do not have an accounting policy that would fully meet the requirements of international financial reporting standards. The auditor in performing the task of auditing the following accounting policy must establish the presence of a management order to adopt the accounting policy of the enterprise; determine the compliance of the adopted accounting policy with the requirements of international standards and current legislation; to study compliance with the assumptions and requirements established by regulatory documents when developing an order on accounting policy; to investigate the completeness of the disclosure of selected in the formation of accounting policies of accounting methods that significantly affect the assessment and decision-making of users of accounting, analyze and evaluate the general and specific elements of accounting policy.

This article explores the accounting policies developed in accordance with the requirements of international standards as an information support of the auditor. The purpose and objectives of the audit of accounting policies are studied. The requirements of international standards for accounting policy and disclosure are considered. The conclusion on the importance of accounting policy as information support of the auditor is formed.

Keywords: audit, IFRS, information support, financial report, accounting policy.

JEL Classification B26

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 8.

УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА ПО МСФО КАК ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АУДИТОРА

Карпачева Ольга Владимировна,
аспирант Университета банковского дела
e-mail: olga.owlblack@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7163-2177

Аннотация. Актуальным вопросом в начале выполнения задания по аудиту является информационное обеспечение аудитора, которое станет базой для его качественной работы. Таким базисом при аудите предприятий, составляющих свою отчетность как по национальным стандартам, так и по международным стандартам, является учетная политика предприятия. Аудит учетной политики помогает установить соответствие международным стандартам и действующим законодательным актам, а также характера деятельности предприятия. То есть главной целью при аудите учетной политики является изучение внутренних документов предприятия, регулирующих вопросы организации и ведения бухгалтерского учета.

Как показывает аудиторская практика, предприятия, перешедшие на международные стандарты, в большинстве случаев не имеют учетной политики, которая бы полностью отвечала требованиям международных стандартов финансовой отчетности.

Исследовано учетную политику, составленную в соответствии с требованиями международных стандартов как инструмент информационного обеспечения аудитора. Исследованы цель и задачи аудита учетной политики. Рассмотрены требования международных стандартов к учетной политики и раскрытие информации о ней. Сформирован вывод о важности учетной политики как информационного обеспечения аудитора.

Ключевые слова: аудит, МСФО, информационное обеспечение, финансовая отчетность, учетная политика.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библ.: 8.

Вступ. Головним та одним із перших етапів при виконанні аудиту є перевірка облікової політики підприємства. Облікова політика як об'єкт дослідження може показати, чи дотримується підприємство принципів ведення бухгалтерського обліку, коректність відображення бухгалтерських операцій тощо.

Основою для аудиторського дослідження облікової політики є внутрішня документація підприємства, у тому числі організаційно-нормативна документація, внутрішні правила і регламенти, проєкти організації бухгалтерського обліку, документація на організацію автоматизованого ведення обліку, облікова документація, бухгалтерська звітність.

Отже, аудит облікової політики є одним із важливих питань аудиту фінансової звітності підприємства, що дозволяє швидко визначити особливості обліку підприємства, методи, принципи і підходи, що застосовуються при складанні фінансової звітності. Таким чином, для аудитора облікова політика є інформаційною базою, в якій сформовано правила відображення господарських операцій і результатів фінансової діяльності, що використовуються в ході перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності з метою висловлення думки про їхню достовірність в усіх суттєвих аспектах.

Підприємства в обліковій політиці мають відобразити конкретні методи і способи організації та форми бухгалтерського обліку, що прийняті підприємством, із урахуванням загальних правил і особливостей господарської діяльності. Тому зміст облікової політики безпосередньо впливає на вибір напрямів аудиту, а отже, і на зміст плану, і програми аудиту, характер і послідовність застосування аудиторських процедур.

На практиці аудитори часто виявляють, що облікова політика підприємства має формальний характер і часто містить інформацію, яка дублює вимоги міжнародних стандартів без адаптації до специфіки господарської діяльності такого підприємства.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням аудиту облікової політики приділяли значну увагу такі вчені: А. І. Глушаченко, А. Ж. Пшенична, П. Є. Житний, С. І. Дерев'янко, Н. П. Кузик, С. О. Олійник та інші.

А. І. Глушаченко вважає, що ознайомлення з діяльністю підприємства аудиторові треба розпочинати з вивчення змісту облікової політики підприємства, що дозволить швидко скласти точний план перевірки з урахуванням специфіки фінансово-господарської діяльності і стану підприємства [1].

А. Ж. Пшенична стверджує, що центральне місце в перевірці системи бухгалтерського обліку посідає вивчення облікової політики та основних принципів ведення бухгалтерського обліку, тобто взаємозв'язку обліку з управлінням, його інформаційного забезпечення.

У процесі перевірки встановлюється відповідність обраної підприємством облікової політики характеру й умовам діяльності цього підприємства, а також чинним правилам діяльності підприємства і загальновизнаним процедурам [2].

П. Є. Житний наголошує на тому, що облікова політика підприємств сприяє формуванню системи інформаційного забезпечення управлінських рішень [3].

С. І. Дерев'янко, Н. П. Кузик і С. О. Олійник зазначають на внутрішню документацію, з якою допоможе ознайомитися процедура аудиту облікової політики [4].

Отже, можна зробити висновок, що сучасні вчені наголошують на важливості аудиту облікової політики. Але слід зазначити, що питання важливості аудиту облікової політики за міжнародними стандартами досі не досліджено повною мірою, особливо якщо розглядати аудит облікової політики як інформаційне забезпечення аудитора. Не можна застосовувати процедури і методи аудиту облікової політики за національними стандартами для аудиту облікової політики, складеної відповідно до вимог міжнародних стандартів. Міжнародні стандарти мають свої вимоги до складання облікової політики, а це значить, що облікова політики має свій базис інформаційного забезпечення для аудитора.

Головною метою дослідження є аналіз облікової політики, складеної відповідно до вимог міжнародних стандартів як інструмент інформаційного забезпечення аудитора.

Результати дослідження. Облікова політика передбачає побудову інформаційної системи, за якої управлінські рішення, ухвалені на основі інформації показників звітності, є обґрунтованими й ефективними.

У зв'язку з цим облікова політика підприємства є об'єктом перевірки на всіх етапах аудиту бухгалтерської звітності — від планування до формування висновку [5].

Відповідно до міжнародних стандартів обліковою політикою є конкретні принципи, основи, домовленості, правила і практика, застосовані підприємством при складанні та поданні фінансової звітності [6].

Отже, аудит облікової політики допоможе аудиторові дослідити організацію та порядок ведення обліку на підприємстві, а також коректність підготовки, складання і подання фінансової звітності.

Аудит облікової політики передбачає ознайомлення із затвердженими при формуванні облікової політики:

- робочого плану рахунків бухгалтерського обліку, що містить застосовувані підприємством-клієнтом рахунки, які потрібні для організації і ведення синтетичного та аналітичного обліку активів, власного капіталу і забезпечення зобов'язань;
- форми первинних облікових документів, типові форми яких не затверджені на законодавчому рівні, форми внутрішньої звітності;
- методи оцінки окремих видів майна і зобов'язань;
- порядок проведення інвентаризації майна і зобов'язань;
- особливості документообігу і обробки облікової інформації;
- порядок контролю процесів, господарських операцій підприємства [4].

Документом, у якому фіксуються положення облікової політики, є наказ керівника підприємства. При цьому з метою зіставлення даних при веденні бухгалтерського обліку підприємство повинно забезпечити незмінність протягом поточного року прийнятої методології відображення окремих господарських операцій та оцінки майна. Зміна положень облікової політики на наступний звітний рік повинна бути обґрунтована й відображена у Примітках до фінансової звітності.

На вибір і обґрунтування облікової політики впливають такі фактори:

- форма власності й організаційно-правова форма діяльності підприємства;
- вид діяльності;
- обсяг діяльності, середньооблікова численність працюючих;
- співвідношення із системою оподаткування;
- ступінь свободи діяльності в умовах ринкових відносин;
- стратегія фінансово-господарського розвитку;
- наявність матеріальної бази;
- система інформаційного забезпечення підприємства;
- рівень кваліфікації бухгалтерського персоналу;
- система матеріальної зацікавленості в ефективності роботи підприємства і матеріальної відповідальності за коло виконуваних обов'язків [2].

Відповідно до визначення облікової політики було сформовано завдання з аудиту облікової політики:

- установити наявність наказу (розпорядження) керівника про прийняття облікової політики підприємства;
- визначити відповідність прийнятої облікової політики вимогам законодавства і Міжнародних стандартів фінансової звітності;
- вивчити дотримання при розробленні наказу про облікову політику припущень і вимог, установлених нормативними документами;
- дослідити повноту розкриття обраних при формуванні облікової політики способів ведення бухгалтерського обліку, що істотно впливають на оцінку й ухвалення рішень користувачами бухгалтерської звітності;
- перевірити наявність посадових інструкцій, наявність та ефективність затвердженої системи документообігу, вибір форми ведення бухгалтерського обліку, встановлений порядок проведення інвентаризації майна і зобов'язань, затверджений робочий план рахунків бухгалтерського обліку;
- проаналізувати й оцінити загальні й конкретні елементи облікової політики.

Відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності облікова політика підприємства повинна бути складена відповідно до МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки», метою

якого є визначення критеріїв до обрання та змінювання облікових політик разом з обліковим підходом і розкриттям інформації про зміни в облікових політиках, зміни в облікових оцінках та виправлення помилок.

Вимоги до розкриття інформації про облікові політики регулюється МСБО 1 «Подання фінансової звітності». Далі буде розглянуто вимоги міжнародних стандартів до облікової політики і розкриття інформаці] про неї.

В обліковій політиці, якщо є конкретні вимоги міжнародних стандартів до застосування конкретної операції, іншої події або умови, то такі вимоги повинні бути чітко зазначені в такій обліковій політиці. Але якщо міжнародні стандарти не мають конкретних вимог до застосування будь-якої операції, то управлінський персонал має застосовувати професійне судження під час розроблення та застосування облікової політики, щоб інформація була доречною і достовірною для потреб користувачів з ухвалення економічних рішень і відповідала концептуальним вимогам [6].

Тому треба зазначити, якщо в обліковій політиці управлінський персонал застосовує своє професійне судження, то аудиторові треба бути більш обачним і дослідити, на чому ґрунтується таке судження. Наприклад, це може бути звична практика попередніх подій.

Також аудиторові треба звертати увагу на послідовність застосування облікових політик. Підприємство має обирати і застосовувати свої облікові політики послідовно для подібних операцій та подій. Якщо аудитором виявлено порушення послідовності, то підприємство повинно пояснити причину таких відхилень.

Одним із важливих пунктів при аудиті облікової політики є перевірка змін у такій обліковій політиці. Підприємство змінює свою облікову політику, тільки якщо зміна вимагається міжнародними стандартами або призводить до того, що фінансова звітність надає достовірну і доречнішу інформацію про вплив операцій та інших подій на фінансову звітність. Якщо підприємство обліковує зміну в обліковій політиці, яка є наслідком першого застосування міжнародних стандартів, то така зміна обліковується відповідно до положень перехідного періоду відповідних стандартів.

Отже, аудиторові треба перевірити при застосуванні нових стандартів коректність відображення обліку відповідно до перехідних положень. А якщо підприємство змінило облікову політику відповідно до свого професійного судження, то перевірити обґрунтованість і відповідність до міжнародних стандартів такої зміни.

Також важливим є перевірка коректності розкриття інформації про облікову політику. При дослідженні облікової політики аудиторові варто звернути увагу на те, щоб підприємство розкривало інформацію у примітках до фінансової звітності про основи оцінки, застосовані у фінансовій звітності (історична собівартість, поточна вартість, чиста вартість реалізації, справедлива вартість або сума очікуваного відшкодування тощо), оскільки основа, за якою підприємство складає фінансову звітність, значно впливає на здійснюваний користувачами аналіз. Якщо підприємство у фінансовій звітності застосовує більше ніж одну основу, наприклад, якщо переоцінюються конкретні класи активів, достатнім є позначення категорій активів і зобов'язань, до яких застосовано кожну з основ обраної оцінки. Відповідно до міжнародних стандартів обліковими оцінками за справедливою вартістю є складні фінансові інструменти, якими не торгують на відкритому ринку, виплати на основі акцій, нерухомість або обладнання, утримувані для продажу, забезпечення майбутніх виплат персоналу за відпустками та іншими гарантіями, гудвіл і нематеріальні активи, придбані в разі об'єднання бізнесу, операції, що передбачають обмін активами чи зобов'язаннями без грошової компенсації. Іншими обліковими оцінками є резерв сумнівних боргів, старіння запасів, гарантійні зобов'язання, метод амортизації або строк корисної експлуатації активів, забезпечення балансової вартості інвестиції, якщо існує невизначеність її очікуваного відшкодування, результат довгострокових контрактів, витрати, які виникають унаслідок результатів судових розглядів [7].

Наприклад, якщо в обліковій політиці підприємства зазначено, що всі основні засоби обліковуються за історичною вартістю і справедливою вартістю без зазначення конкретних класів, то це означає, що керівництво підприємства не розуміє методики обліку, а це вже є «червоним прапором» для аудитора і ставить під сумнів коректність складання фінансової звітності.

Аудитор обов'язково повинен перевірити наявність розкриття підприємством інформації про його облікові політики щодо податків на прибуток, включаючи ті, що застосовуються до відстрочених податкових зобов'язань та активів. Якщо підприємство має значні закордонні господарські одиниці або операції в іноземній валюті, то повинно бути розкрито інформацію про облікові політики щодо визнання прибутків і збитків від курсових різниць. У викладі суттєвих облікових політик або в інших примітках підприємство повинно розкривати інформацію про застосування професійного судження управлінським персоналом щодо операцій, які мають суттєвий вплив на суми, визнані у фінансовій звітності [8].

Проаналізувавши фактори, що впливають на формування облікової політики, зроблено висновок, що при аудиті облікової політики аудитор повинен ураховувати специфіку підприємства. Аудитор може зробити висновок про правильність ведення облікової політики лише тоді, коли вона відображає коректність і правильність операцій.

Висновки. У ході дослідження облікової політики, складеної відповідно до вимог міжнародних стандартів як інформаційного забезпечення аудитора, зроблено висновок, що облікова політика є найважливішим

базисом та інструментом інформаційного забезпечення аудитора.

Аудит облікової політики та інформації про облікову політику є одним із головним об'єктів аудиторської перевірки. У процесі перевірки встановлюється відповідність обраної підприємством облікової політики характеру й умовам діяльності підприємства, а також відповідності міжнародним стандартам. Аналіз облікової політики дасть аудиторові можливість скласти досить повне уявлення про господарську діяльність підприємства і правильність складання фінансової звітності відповідно до вимог міжнародних стандартів. Аудитор також повинен перевірити не тільки відповідність відображення господарських операцій відповідно до облікової політики, а ще й правильність складання самої облікової політики відповідно до міжнародних стандартів.

Головним висновком нашого дослідження є те, що облікова політика відіграє важливу роль при аудиті будь-якого підприємства. Аудитор при виконанні аудиту повинен перш за все перевірити облікову політику. При перевірці облікової політики на відповідність вимогам міжнародних стандартів аудитор повинен оформити робочий документ, чек, лист, де буде зазначено результати дослідження облікової політики.

Правильність оформлення робочих документів при аудиті облікової політики за міжнародними стандартами є досить актуальним питанням, яке потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Глушаченко А. І. Сучасні аспекти облікової політики сільськогосподарських підприємств та її застосування при аудиті / А. І. Глушаченко // Вісник СНАУ. Економіка та менеджмент. — 2005. — Вип. 6—7. — С. 150—156.
2. Пшенична А. Ж. Аудит : навч. посібник / А. Ж. Пшенична. — Київ : Центр учбової літератури, 2008. — 320 с.
3. Житний П. Вплив організаційних аспектів облікової політики на фінансову стійкість банку / П. Житний, В. Тищенко // Економіст. — 2007. — № 8. — С. 56—59.
4. Дерев'янко С. І. Аудит : навч. посібник / С. І. Дерев'янко, Н. П. Кузик, С. О. Олійник та ін. — Київ : «Центр учбової літератури», 2016. — 380 с.
5. Баєвська Л. Л. Особливості облікової політики та її вплив на фінансову звітність інтегрованих підприємств / Л. Л. Баєвська // Облік і фінанси АПК. — 2005. — № 5. — С. 16—21.
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text.
7. Карпачова О. В. МСФЗ: короткий курс для практиків : посібник / О. В. Карпачова, С. Я. Зубілевич, О. І. Мазіна, С. А. Рогозний, О. О. Дядюн. — Харків : ТОВ «Фактор-друк», 2020. — 364 с.
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013.

References

1. Glushachenko, A. I. (2005). Suchasni aspekty oblikovoi polityky silskohospodarskykh pidpryiemstv ta yii zastosuvannia pry audyti [Modern aspects of accounting policy of agricultural enterprises and its application in auditing]. *Visnyk SNAU. Ekonomika ta menedzhment — Visnyk of SNAU. Economics and Management, 6—7,* 150—156 [in Ukrainian].
2. Pshenychna, A. Zh. (2008). *Audyt [Audit].* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Zhytnyi, P., & Tyshchenko, V. (2007). Vplyv orhanizatsiinykh aspektiv oblikovoi polityky na finansovu stiikist banku [Influence of organizational aspects of accounting policy on the financial stability of the bank]. *Ekonomist — Economist, 8,* 56—59. Kyiv [in Ukrainian].
4. Derevianko, S. I., Kuzyk, N. P., & Oliinyk, S. O. (et al.). (2016). *Audyt [Audit].* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Baievska, L. L. (2005). Osoblyvosti oblikovoi polityky ta yii vplyv na finansovu zvitnist intehrovanykh pidpryiemstv [Peculiarities of accounting policy and its impact on the financial reporting of integrated enterprises]. *Oblik i finansy APK — Accounting and Finance of AIC, 5,* 16—21 [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (n. d.). Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 8 «Oblikovi polityky, zminy v oblikovykh otsinkakh ta pomylky» [International Accounting Standard 8 «Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors»]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020 [in Ukrainian].
7. Karpachova, O. V., Zubilevych, S. Ya., Mazina, O. I., Rohoznyi, S. A., & Diadiun, O. O. (2020). *MSFZ: korotkyi kurs dlia praktykiv [IFRS: a short course for practitioners].* Kharkiv: TOV «Faktor-druk» [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada Ukrainy. (n. d.). Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 1 «Podannia finansovoi zvitnosti» [International Accounting Standard 1 «Presentation of Financial Statements»]. *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text [in Ukrainian].

УДК 338.001.36

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Медведь Яна Сергіївна,
аспірантка,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
e-mail: yanina.medved@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0077-380X

Анотація. Досліджено питання природи спроможності до конкуренції національних економік і макроекономічних суб'єктів, яким чином здійснюються вимірювання конкурентоспроможності різних учасників діяльності та які сучасні методи дозволяють оцінити спроможність до конкуренції між різними одиницями діяльності в геоекономічній діяльності.

Розглянуто феномен конкурентоспроможності, яким чином вона формується на різних рівнях фінансово-економічної діяльності, як відбулася зміна способів дослідження наукових аспектів здатності до конкуренції від появи перших економічних робіт до сучасних систем оцінювання від провідних наукових і фінансових інститутів.

Дослідження сучасних методик оцінювання конкурентоспроможності стосувалося трьох найбільш впливових світових агенцій та інститутів — Світовий економічний форум, Світовий банк і Міжнародний інститут розвитку менеджменту. Кожна із зазначених інституцій вивчає національні економіки за власними розробленими критеріями, до складу яких входять як неекономічні фактори (політичний вплив, соціальні проблеми, стан законодавства), так і фінансово-економічні параметри (показники боргу, стан форфейтингових і кредитних послуг, вплив діяльності держави).

Вивчення та аналіз сучасних методик оцінювання конкурентоспроможності від міжнародних агенцій дозволяє враховувати всі фактори економічної діяльності конкретної держави, брати до уваги всі аспекти ефективної діяльності країни з усіма перевагами і недоліками, що призводять до певної оцінки в рейтингу конкурентоспроможності між державами.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, методики оцінювання, оцінка конкурентоспроможності, національна конкурентоспроможність, оцінювання конкурентоспроможності країни.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 9.

MODERN METHODS OF COMPETITIVENESS ASSESSMENT: THEORETICAL DISCOURSE

Medved Yana,
Ph. D. student,
National University of Kyiv-Mohyla Academy
e-mail: yanina.medved@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0077-380X

Abstract. The article examines the nature of the competitiveness of national economies and macroeconomic entities, how the competitiveness of different actors is measured and what modern methods allow to assess the competitiveness between different units of activity in geoeconomic activities.

The article considers the phenomenon of competitiveness, how it is formed at different levels of financial and economic activity, how there has been a change in research methods of competitiveness from the first economic works to modern evaluation systems from leading scientific and financial institutions.

The study of modern methods of assessing competitiveness concerned the three most influential world agencies and institutions such as the World Economic Forum, the World Bank and the International Institute for Management Development. Each of these institutions studies national economies according to its own developed criteria, which include both non-economic factors (political influence, social problems, the state of legislation) and financial and economic parameters (debt indicators, the state of forfeiting and credit services, the impact of government) .

The study and analysis of modern methods of competitiveness assessment by international agencies allows to take into account all factors of economic activity of a country, to take into account all aspects of effective performance of the country with all the advantages and disadvantages leading to a certain assessment

In general, the following results were obtained in the course of the research: the essence of the concept of «competitiveness», its main characteristics and features of formation in different conditions of economic activity are investigated; modern methods of competition assessment by international institutions and agencies

are analyzed; systematized the main advantages and disadvantages of methodological tools for assessing competitiveness; the ways of elimination of key shortcomings, and also planning of effective activity of the country for increase of the rating are proved; accentuation of proposals on the use of positive and promising ideas to improve the rating of the Ukrainian economy at the global level.

Keywords: competitiveness, assessment of competitiveness, modern methods of competitiveness, national competitiveness, methodological implementation of interstate competitiveness.

JEL Classification F53, F55

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 9.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС

Медведь Яна Сергеевна,
аспирантка,
Национальный университет «Киево-Могилянская академия»
e-mail: yanina.medved@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0077-380X

Аннотация. Исследован вопрос природы способности к конкуренции национальных экономик и макроэкономических субъектов, каким образом осуществляются измерения конкурентоспособности разных видов деятельности и какие современные методы позволяют оценить способность к конкуренции между различными единицами деятельности в геоэкономической деятельности.

Рассмотрен феномен конкурентоспособности, каким образом она формируется на разных уровнях финансово-экономической деятельности, как произошло изменение способов исследования научных аспектов способности к конкуренции от появления первых экономических работ до современных систем оценки от ведущих научных и финансовых институтов.

Исследования современных методик конкурентоспособности касалось трех наиболее влиятельных мировых агентств и институтов — Всемирный экономический форум, Всемирный банк и Международный институт развития менеджмента. Каждый из указанных институтов изучает национальные экономики по собственным разработанным критериям, в состав которых входят как неэкономические факторы (политическое влияние, социальные проблемы, состояние законодательства), так и финансово-экономические параметры (показатели долга, состояние форфейтинговых и кредитных услуг, влияние деятельности государства).

Изучение и анализ современных методик конкурентоспособности от международных агентств позволяет учитывать все факторы экономической деятельности конкретного государства, принимать во внимание все аспекты эффективной деятельности страны со всеми преимуществами и недостатками, которые приводят к определенной оценки в рейтинге конкурентоспособности между государствами.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, методики оценки, оценка конкурентоспособности, национальная конкурентоспособность, осуществления оценок конкурентоспособности стран.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библ.: 9.

Вступ. Феномен конкурентоспроможності постав одним із ключових питань економічних студій. Протягом декількох десятків років основна діяльність держав і фінансових інститутів була спрямована на ефективне накопичення капіталу, перерозподілу ринків збуту і діяльності, усунення конкурентів без формування загальноприйнятих правил функціонування різних суб'єктів фінансової діяльності.

Поява поняття «бути здатним до конкуренції», або «конкурентоспроможність», сформувала чіткі параметри діяльності для багатьох різнорівневих гравців економічної царини. Після чого ідея максимально коректної і чіткої оцінки здатності до конкуренції стала основою для досліджень фінансового, а потім — і наукового вимірів.

Формування перших методик оцінювання конкурентоспроможності стосувалися винятково базових факторів діяльності, що призводило до появи не тільки неправильно сформованих висновків. Такі первинні моделі також не враховували особливі, специфічні аспекти конкурентної діяльності між регіонами, державами, підприємствами і споживачами, починаючи від економічних особливостей країн, експорту, фінансово-банківської діяльності, кредитної спроможності, умов ведення бізнес-активності, прозорості законодавства з питання регулювання оподаткування і ліцензування тощо.

Починаючи з другої третини XX сторіччя, поява рейтингових агенцій і компаній почала допомагати формувати чіткі критерії та параметри, за якими

можна враховувати спроможності до конкуренції різних суб'єктів такої діяльності. Поступове розширення параметрів уже наприкінці минулого сторіччя сформували сучасні методики, які брали до уваги вже комплексну оцінку, що допомагає максимально достеменно оцінити конкурентоспроможність країн та регіонів.

Ми пропонуємо розглянути найбільш оптимальні методики оцінювання конкурентоспроможності від різних агенцій та організацій, яким чином здійснюються сучасні процеси оцінки спроможності держав до конкуренції, які параметри формують рейтинги і що не враховується при здійсненні таких оцінок.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідження питання методик оцінки конкурентоспроможності є одним із передових питань у галузі економічної науки. Формування основних досліджуваних аспектів діяльності у сфері конкуренції та спроможності до такої можна знайти в роботах таких науковців, як Ф. Езіла-Хррісон, П. Кругман, М. Портер, Е. Райтнер, Л. Сайяна, Дж. Фаренберг та інших.

Досліджуючи різні аспекти конкурентоспроможності, основні принципи її формування, а також передумови і наслідки для такої діяльності, наукові дослідження сформували основні критерії для створення передових методик оцінки спроможності до конкуренції різних рівнів об'єктів і суб'єктів економічної діяльності.

Виходячи з ключових критеріїв формування конкурентоспроможності, тема цього дослідження стосується саме сучасних методик спроможності до конкуренції держав і регіонів, вивчення локальних і периферійних особливостей економік, у яких формується певна здатність до отримання переваги над іншими суб'єктами фінансово-економічної діяльності, що передбачає формування конкуренції.

Саме тому основними завданнями для цього дослідження є:

а) зрозуміти феномен конкурентоспроможності, що її формує, і які суб'єкт-об'єктні особливості притаманні для неї;

б) вивчення поняття «методика оцінки конкурентоспроможності», дослідження історії розвитку методик та її правил;

в) формування сучасних методик, її критеріїв та умов реалізації;

г) які агенції, компанії чи інститути проводять подібні дослідження конкурентоспроможності, на що вони опираються і як отримують відповідні результати;

ґ) які наукові особливості та методи використано для отримання відповідних результатів;

д) оцінити переваги і недоліки кожного з обраної методик оцінювання конкурентоспроможності, а також яким чином можна поліпшити вже наявні.

Метою статті є дослідження сучасних методик оцінювання конкурентоспроможності.

Результати дослідження. Розвиток конкуренції як важливого елементу у глобальній і національній економіці дозволяє справедливо оцінити спроможність до неї об'єктів і суб'єктів діяльності на різних рівнях — від локального до світового. Наявність переваг і кращих умов для перевершення конкурентів формує особливе середовище, яке щоразу вимагає нових методик оцінки. Виходячи з постійного процесу взаємодії між суб'єктами і об'єктами діяльності, фінансисти та економісти говорять про феномен конкурентоспроможності.

Прийнято вважати, що конкурентоспроможністю слід називати здатність якогось об'єкта або суб'єкта переважати конкурентів у певних умовах [8]. Відповідно, усі учасники цієї діяльності намагаються здобути перевагу над конкурентами, враховуючи чітко визначені рамки чи царину діяльності [1].

Об'єктами, які мають ознаки конкурентоспроможності, варто визначити такі чотири види: товар, підприємство (як виробники певних товарів), галузь (як певне об'єднання підприємств, що надають товари та/або послуги) і зона діяльності (адміністративно-територіальні одиниці, країни, союзи, організації тощо).

Суб'єктів, які оцінюють відповідну конкурентоспроможність певних об'єктів, є також чотири: споживачі, виробники, інвестори і держава. Кожен зі суб'єктів здійснює свою оцінку діяльності: споживач намагається оцінити якість задоволених потреб і рівень їхнього задоволення; виробник прагне оцінювати конкурентоспроможність через прибуток та умови його отримання; інвестор здійснює загальну оцінку ризиків і рентабельності, що можуть вплинути на його прибутки через вкладені інвестиції. Держава намагається оцінювати конкурентоспроможність за сумою факторів, звертаючи увагу й на затребуваність і соціальну значущість товарів і послуг, яку надають конкуренти [3].

Це дозволяє підкреслити особливу увагу на факт здійснення самої оцінки досліджуваного феномену. Саме розроблення нових методик конкурентоспроможності дозволяє максимально коректно та уважно здійснювати оцінку якості здатності до конкуренції в певному регіоні, галузі чи підприємстві. Останні наукові розробки виміру конкурентоспроможності слід спостерігати на регіональному і галузевому рівнях. Суб'єкти і об'єкти діяльності конкурентного характеру проходять певну комплексну перевірку та верифікацію своїх можливостей.

Перші проведені оцінювання конкуренції слід шукати у витоках політичної економії в англійського економіста Адама Сміта, спроби оцінок якого полягали у вивченні причин достатку та бідності в різних частинах планети. Пізніше концепція «вивчення бідності та багатств» переросла в систему оцінок ризиків, витрат і факторів впливу на загальну діяльність держав і навіть регіонів.

Сучасні методики оцінювання конкурентоспроможності особливо яскраво виділяються у вивченні національних економік і галузей виробництв. Міжнародні організації та компанії беруть за основу свої детальні програми, що розкривають перспективність розвитку, інвестиційну складову, фактор політичної стабільності та оцінку фінансових ризиків [3].

За останні більш як тридцять років такі провідні світові організації, як Всесвітній економічний форум, Світовий банк, Міжнародний інститут розвитку менеджменту, Організація економічної співпраці та розвитку й інші, розробили власні методики оцінювання стану конкурентоспроможності на глобальному і національному рівнях. Кожна з організацій досліджує особливості конкуренції та конкурентоспроможності через власний полісемантичний алгоритм [4]. Якщо говорити про основні завдання, які ставляться перед кожною організацією, що здійснює заміри за критеріями конкурентоспроможності, то вони формуються на основі таких трьох постулатів:

1. Показник ефективного використання засобів шляхом порівняння витрат і цін.
2. Аналіз здійсненних конкурентних переваг за даними про зовнішньоторговельну діяльність певного регіону (країни, союзів тощо).
3. Складання рейтингів конкурентоспроможності країн, які є середніми значеннями від сукупності тих факторів, що впливають на ефективність функціонування національної економіки в загальному вимірі (рейтинги Світового економічного форуму, компаній Fitch, Moody's, S&P тощо) [4].

Розглянемо найбільш відомі методи оцінки конкурентоспроможності від провідних світових організацій і компаній.

Одним із найбільш відомих досліджень у цьому питанні є оцінка конкурентоспроможності країн на підставі глобального індексу конкурентоспроможності (the Global Competitiveness Index — GCI), що розраховується як спільний зведений індекс на підставі субіндексів експертами Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum, WEF).

Результати оцінки щорічно анонсуються у звіті цієї організації («The Global Competitiveness Report»). У підсумковому індексі обов'язково враховуються проміжні індекси, розраховані на основі різних мікро- та макроекономічних показників, що здійснюють найбільший вплив на конкурентоспроможність країн. Рейтинг з цього звіту може служити достатнім аргументом для інвесторів, а також якісним інструментом для економістів, політиків і великих підприємців для аналізу стану економіки країн при їхньому порівнянні [6].

Всесвітній економічний форум проводить дослідження спільно з мережею партнерських організацій. Звіт для кожної з економік, які потрапляють під комплексне дослідження, також містить детальні та ретельні дані з конкретної країни та основні параметри національної економіки, загальні оцінки позиції в рейтингу, огляд конкурентних переваг і слабких сторін конкурентоспроможності країн, визначення пріоритетних областей, а також статистичний розділ із таблицями рейтингів за різними індикаторами. Дослідники постійно вдосконалюють методологію розрахунку індексу для вимірювання рівня конкурентоспроможності країн.

На теперішній час рейтинг світової конкурентоспроможності країн формується на основі глобальної конкурентоспроможності та індексі конкурентоспроможності бізнесу, які дозволяють виміряти мікроекономічні і макроекономічні параметри національної конкурентоспроможності.

Методика оцінки глобального індексу конкурентоспроможності базується на агрегуванні ряду цілої групи показників. Тут ураховуються спотворення у структурі економіки, переміщення робочої сили, якість освіти населення, рівень системи охорони здоров'я тощо. Індекс глобальної конкурентоспроможності розраховується з урахуванням 114 показників, які об'єднані у 12 блоків, що є основними факторами конкурентоспроможності країн. З них 34 показники розраховуються на підставі офіційних статистичних даних (дефіцит бюджету, державний борг, тривалість життя тощо). Інші показники оцінюються на підставі анкетування великого числа керівників середніх і великих організацій у кожній із досліджуваних країн [6].

Методика оцінювання Світовим банком, у порівнянні з індексом глобальної конкурентоспроможності, звертає увагу на особливості діяльності національних економік. Рейтинг конкурентоспроможності країн, який складає Світовий банк, включає вісім факторів національної конкурентоспроможності:

- політичний ризик;
- економічні перспективи;
- зовнішня заборгованість;
- борг у зв'язку з дефолтом або реструктуризацією боргу;
- кредитний рейтинг (рейтинг платоспроможності через кредитні борги);
- наявність банківських ресурсів;
- наявність короткострокових фінансових ресурсів;
- наявність форфейтингових послуг.

Кожен із факторів оцінки конкурентоспроможності від Світового банку має чіткий критерій його визначення в цифровому еквіваленті. Політичний ризик, на думку аналітиків установи, пов'язаний із наявністю можливостей неплатежів щодо поставок продукції чи надання послуг, невиплат за позиками, фінансовими зобов'язаннями, дивідендами, а також неможливістю повернення вкладених капіталів у регіон їхнього походження.

Економічні перспективи оцінюються у прогнозах на поточний і наступний календарний рік. Оцінка

зовнішньої заборгованості визначається загальною оцінкою у співвідношенні сумарного боргу країни до ВВП, балансу між боргом до суми експорту, сальдо платіжного балансу країни за поточними операціями до ВВП [9].

Ключовим критерієм щодо оцінки в питанні можливого дефолту чи реструктуризації боргу є виконання чи невиконання фінансових зобов'язань або перенесення терміну виплати щодо всієї заборгованості. Причому максимальний бал отримують ті країни, у яких не було чи не передбачається поточних платежів, а найнижчий бал отримають ті держави, у яких є невиконання фінансових зобов'язань або перенесений термін виплат. Оцінка Світового банку за кредитним рейтингом здійснюється за рахунок виведення середнього значення за даними від провідних агенцій Fitch, Moody's Standard and Poor's. Визначення наявності банківських ресурсів здійснюється за допомогою співвідношення між приватними, довгостроковими і негарантованими позиками до ВВП. Фактор присутності короткострокових фінансових ресурсів визначається через оцінку можливості отримання певних ресурсів на ринку капіталу без додаткових витрат. Якщо таку опцію доволі складно втілити, тоді Світовий банк присвоює найнижчий рейтинг і навпаки [9].

Останнім фактором конкурентоспроможності від Світового банку є доступ до форфейтингових послуг. Критерій оцінки передбачає таку умову: якщо ризики при реалізації таких послуг — від факторів тиску на фінансову, економічну чи залучену до політичної діяльності осіб, які мають характеристики PEP, — тоді виставляється негативна оцінка. За мінімальних ознак вищевказаних факторів — задовільна чи позитивна [2]. Зазначимо, що PEP (Politically exposed person (політично значуща персона) — це фізична особа, яка має впливову громадську роль як усередині своєї країни, так і на міжнародному рівні. У законодавстві певних країн особи в категорії PEP розглядаються як такі, що мають підвищений ризик потенційної участі в хабарництві та корупції в силу свого становища і впливу, яке вони можуть надавати.

Не варто забувати і про методику оцінки конкурентоспроможності від Міжнародного інституту розвитку менеджменту (IMD). Цей рейтинг є відображенням того, як державі та її підприємствам вдається об'єднати досягнення для збільшення сукупного добробуту громадян й ефективнішого функціонування економіки. Конкурентоспроможність економіки, на думку фахівців Інституту, — це досить обширне поняття, що включає величезний пласт факторів. Її не можна описати тільки за допомогою виявлення обсягу ВВП або продуктивності. Міжнародний інститут розвитку менеджменту щорічно випускає звіти з рейтингів, у яких є важливі та ключові гравці світового ринку. Ці держави були обрані до рейтингу на підставі аналізу внесків і впливів на світову економіку. В останньому звіті організації за 2019 рік представлені 63 країни [7].

Фахівці цієї організації стверджують, що рейтинг є відмінним орієнтиром щодо ухвалення рішень, причому не тільки як допомога в розміщенні інвестицій. Рейтинг конкурентоспроможності — це можливість для урядів різних держав стежити за «успішними історіями» країн, а також переймати позитивний досвід проведення реформ і змін.

Оцінки від IMD будуються на основі такого співвідношення: приблизно 1/3 — це оцінки експертів і близько 2/3 — це офіційна статистика. Методологія дослідження здійснюється на базі аналізу відомостей за 314-ма критеріями, об'єднаними в чотири групи чинників: економічні перетворення, ефективність держави, ефективність бізнесу і розвиток інфраструктури.

Кожна група факторів включає п'ять субфакторів, яких загалом нараховується до 20. Кількісний показник одного субфактора становить 5 %. При цьому первинні критерії, засновані як на статистичних, так і на опитувальних даних, мають однакову питому вагу і не змінюють загальну оцінку. Побудова рейтингу ґрунтується на розрахунку стандартизації похибок для всіх критеріїв. Спочатку проводиться розрахунок стандартних відхилень кожного показника для кожної країни.

За характером ці показники конкурентоспроможності поділяють на дві великі групи. До першої групи належать статистичні показники, а до другої групи — показники, що базуються на опитуваннях менеджерів вищої і середньої ланок кожної з аналізованих країн. Такі якісні показники мають характер експертних оцінок. Для більш чіткої репрезентативності кількість опитуваних експертів завжди відносно пропорційна обсягу ВВП країни. В опитуванні беруть участь менеджери середньої та вищої ланок, що представляють різноманітні сектори економіки. Учасникам пропонується провести оцінку поточних й очікуваних конкурентних умов економіки, в якій вони працювали протягом попереднього року. Оцінка виставляється за шкалою від 1 до 6. Для кожної країни розраховується середнє значення, яке потім перетворюється співробітниками IMD у шкалу від 1 до 10 [7].

На підставі результатів опитувань розраховуються стандартні похибки для подальшого розрахунку рейтингу. Розрахувавши всі можливі похибки і неточності, країни отримують своє місце в рейтингу за кожним із критеріїв. Так само окремо формується підсумковий рейтинг країн на основі вищевказаних параметрів, до яких ще долучається додаткова група чинників: темпи економічних перетворень, ефективність державного управління, ефективність бізнесу і розвиток інфраструктури.

На думку експертів Міжнародного інституту розвитку менеджменту, для зростання національної конкурентоспроможності потрібно:

1) звертати увагу на розроблення стабільного і прозорого законодавства;
2) працювати над гнучкістю і мобільністю економіки;
3) здійснювати інвестування в національну інфраструктуру;
4) стимулювати приватні заощадження і внутрішні інвестиції;
5) підвищувати привабливість країни для залучення прямих іноземних інвестицій;
6) працювати над транспарентною діяльністю уряду;
7) підтримувати паритет між рівнем заробітної плати, рівнем продуктивності та рівнем оподаткування;
8) інвестувати в освіту і підвищення кваліфікації робочої сили;
9) забезпечувати баланс між національними особливостями і глобальними економічними процесами [7].

Дослідження в питанні національної конкурентоспроможності проводить Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Ця організація однією з перших зацікавилася питанням конкурентоспроможності країн і привернула увагу інших організацій до цього питання. ОЕСР у своїй методиці виходить з того принципу, що національна конкурентоспроможність складається з кращих компаній і провідних галузей країни.

У свою чергу, конкурентоспроможність компаній виходить не тільки з однієї лише їхньої внутрішньої ефективності, однак більшою мірою зі загального середовища компанії (її інфраструктури, стратегій, конкуренції, якості продукції тощо). Для визначення зміни конкурентоспроможності ОЕСР використовує в основному кількісні показники, що базуються на офіційних статистичних даних, хоч і дотримується думки, що якісні показники також впливають на загальну оцінку рейтингу [5].

Сучасні методики оцінювання конкурентоспроможності дозволяють оцінити чіткі параметри, за якими можна зрозуміти про якісні переваги кожної конкретної методики від певної організації або агенції.

Різні досліджувані методики дозволяють глибше вивчити кожну окрему складову, зрозуміти принципи конкурентоспроможності та фінансової привабливості країни чи регіону. Наявність різних показників, що формують кожну конкретну методику, дають можливість оцінити бачення подальшого розвитку регіону чи держави, чи дійсно тут присутня конкурентоспроможність і чи є вона достатньою, чи можна правильно і коректно здійснити таку оцінку без втрати усіх важливих аспектів дослідження. На підставі цих умов можна говорити про достатню ефективність методик оцінювання конкурентоспроможності між різними об'єктами і суб'єктами. намагається користуватися правилами балансу, надаючи рівноцінні значення обом частинам досліджень.

Перевагами кожної з досліджуваних методик слід відзначити їхню широку функціональність, використання комплексних і комбінованих способів вимірювання наявності конкуренції, оцінка ймовірних змін в економічній діяльності, а також формування здорової конкуренції між державами в рамках обраних методик дослідження конкурентоспроможності в цілому.

Методики оцінювання також мають негативні сторони, як фактори порівняння з більш стабільними економіками, занижена чи завищена оцінка рейтингування держав за непрямими факторами. Кожна з вказаних методик намагається поступово прибрати несуттєві чи суб'єктивні фактори, однак цей процес затягується через недосконалу систему виміру і вибірковий характер досліджень. Це призводить до спрощення отриманих висновків, а подекуди може загрожувати отриманням некоректних результатів.

Саме тому до оцінки рівня конкурентоспроможності між країнами слід застосовувати винятково комплексний і мультиінструментальний підхід. Що більше буде залучено різноманітних факторів, то якіснішим буде агрегований показник, і більш чіткою та прозорою буде як методика оцінки рівня конкурентоспроможності, так і конкуренція між державами в цілому.

Висновки. Отже, для зростання будь-якої національної конкурентоспроможності варто звертати увагу на такі важливі чинники:

– розроблення стабільного і прозорого законодавства, контроль за діяльністю уряду;
– формування паритету між рівнем заробітної плати, рівнем виробництва і показниками оподаткування;
– створення гнучкої та мобільної економіки, забезпечення балансу між національними особливостями і глобальними економічними процесами;
– підвищення привабливості країни для залучення прямих іноземних інвестицій, а також стимулювання приватних заощаджень і внутрішніх інвестицій (у тому числі в інфраструктуру національної економіки);
– поліпшувати рівень освіти і підвищувати кваліфікацію робочої сили, скорочувати рівень безробіття та стимулювати розвиток бізнес-діяльності.

Таким чином, до оцінки рівня конкурентоспроможності країни потрібно застосовувати винятково комплексний підхід. Що більше буде залучено різноманітних факторів, то якіснішим буде агрегований показник і прозорішою та чіткішою буде як сама методика оцінки рівня конкурентоспроможності, так і конкуренція в цілому.

Ключова перевага всіх сучасних методик оцінювання конкурентоспроможності дозволяє використовувати надзвичайно широкі спектри інструментарію для більш точної оцінки. Тим самим дослідники

зменшують ризики та уникають можливих несвідомих чи свідомих впливів на результати здійснюваного оцінювання. Тому постійне вдосконалення в перспективі поліпшить використання найновіших методик оцінювання конкурентоспроможності різних суб'єктів діяльності.

Список використаної літератури

1. Коваленко А. И. Теоретические и методологические аспекты использования концепции «конкуретноспособность» в научных исследованиях / А. И. Коваленко // Современная конкуренция. — 2013. — № 6. — С. 65—79.
2. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер. — Москва : Альпина Паблишер, 2016. — 947 с.
3. Пунгин И. В. Инновационный подход к изучению конкурентоспособности продукции, отрасли, региона [Электронный ресурс] / И. В. Пунгин, В. С. Пунгина // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. — 2009. — № 2. — С. 79—86. — Режим доступа : https://www.elibrary.ru/download/elibrary_14313879_44771401.pdf.
4. Черченко Н. В. Этапы формирования конкурентоспособности национальной экономики [Электронный ресурс] / Н. В. Черченко // Вестник Белорусского государственного университета. Экономика. — 2005. — № 3. — С. 74—78. — Режим доступа : https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/149479/1/74-78.pdf.
5. Огляди ОЕСР законодавства і політики у сфері забезпечення конкуренції : Звіт щодо виконання попередніх рекомендацій [Електронний ресурс] / OECD. — 2016. — 94 с. — Режим доступу : https://www.oecd.org/daf/competition/UKRAINE-OECD-Reviews-of-Competition-Law-and-Policy_WEBUKR.pdf.
6. Global Competitiveness Report 2017—2018 / World Economic Forum ; Ed. Pr. K. Schwab. — 2017. — 393 p.
7. IMD World Competitiveness Rankings 2019 Results [Electronic resource] // IMD. — 2019. — Available at : https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2019.
8. Lawrence R. Z. Competitiveness [Electronic resource] / R. Z. Lawrence. — Available at : https://www.econlib.org/library/Enc1/Competitiveness.html.
9. World Development Indicators [Electronic resource] / World Bank. — 2018. — Available at : http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators.

References

1. Kovalenko, A. I. (2013). Teoreticheskie i metodologicheskie aspekty ispol'zovaniya koncepcii «konkuretnosposobnost'» v nauchnyh issledovaniya [Theoretical and methodological aspects of using the concept of «competitiveness» in scientific research]. *Sovremennaya konkurenciya — Modern Competition, 6*, 65—79 [in Russian].
2. Porter, M. (2016). *Mezhdunarodnaya konkurenciya. Konkurentnye preimushchestva stran [International competition. Competitive advantages of countries]*. Moscow: Al'pina Pablisher [in Russian].
3. Pungin, I. V., & Pungina, V. S. (2009). Innovacionnyj podhod k izucheniyu konkurentosposobnosti produkcii, otrasli, regiona [An innovative approach to the study of the competitiveness of products, industries, regions]. *Vestnik Nauchno-issledovatel'skogo centra korporativnogo prava, upravleniya i venchurnogo investirovaniya Syktyvkarskogo gosudarstvennogo universiteta — Bulletin of the Research Center for Corporate Law, Management and Venture Investment of Syktyvkar State University, 2,* 79—86. Retrieved from https://www.elibrary.ru/download/elibrary_14313879_44771401.pdf [in Russian].
4. Cherchenko, N. V. (2005). Etapy formirovaniya konkurentosposobnosti nacional'noj ekonomiki [Stages of formation of the competitiveness of the national economy]. *Vestnik Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomika — Bulletin of the Belarusian State University. Economy, 3,* 74—78. Retrieved from https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/149479/1/74-78.pdf [in Russian].
5. Ohliady OESR zakonodavstva i polityky u sferi zabezpechennia konkurentsii: Zvit shchodo vykonannia poperednikh rekomendatsii [OECD reviews of competition law and policy: Report on the implementation of previous recommendations]. (2016). *OECD*. Retrieved from https://www.oecd.org/daf/competition/UKRAINE-OECD-Reviews-of-Competition-Law-and-Policy_WEBUKR.pdf [in Ukrainian].
6. Schwab, K. (Ed.). (2017). Global Competitiveness Report 2017—2018. World Economic Forum.
7. IMD World Competitiveness Rankings 2019 Results. (2019). *IMD*. Retrieved from https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2019.
8. Lawrence, R. Z. (n. d.). Competitiveness. Retrieved from https://www.econlib.org/library/Enc1/Competitiveness.html.
9. World Bank. (2018). World Development Indicators. Retrieved from http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators.

УДК 336.6

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ЛІКВІДНОСТІ У ПОРТФЕЛЬНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ

Шевченко Дмитро Ігорович,
аспірант,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
e-mail: dima.shevchenkooo@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6621-7005

Анотація. Присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і розробленню науково-практичних рекомендацій щодо особливостей формування показників ліквідності у портфельному менеджменті фінансових інститутів. Обґрунтовано сутність категорії «ліквідність» і виявлено її структуру, доведено необхідність її оцінювання. Систематизовано умови низької ліквідності в компаніях, що розвиваються.

На основі статистичних матеріалів Держкомстату України, звітних даних Міністерства фінансів України, матеріалів Світового банку і звітів Всесвітнього економічного форуму проаналізовано ефективність розвитку компаній Європейського Союзу і України. Розглянуто дефініцію ліквідності фондового ринку та оцінку ліквідності на фондовому ринку і модель, що враховує ліквідність при побудові оптимального інвестиційного портфеля. Також досліджується питання комплексної оцінки ліквідності на фондовому ринку і фактори, що враховують ліквідність при побудові оптимального інвестиційного портфеля.

Дослідження проводилося з використанням таких методів: аналізу і синтезу наукових робіт — при розгляді дефініції ліквідності фондового ринку; економіко-статистичні та оціночні — при аналізі статистичних даних, які характеризують ліквідність ринку; графічного — для наочного подання результатів дослідження; моделювання — при побудові моделі, що враховує ризик ліквідності в портфельній теорії.

Ключові слова: ліквідність, методика, оцінка ліквідності, інвестиційний портфель, фондовий ринок, менеджмент фінансових інститутів.

Формул: 33; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 11.

PECULIARITIES OF FORMATION OF LIQUIDITY INDICATORS IN PORTFOLIO MANAGEMENT OF FINANCIAL INSTITUTIONS

Shevchenko Dmytro,
Ph. D. student,
National University of Kyiv-Mohyla Academy
e-mail: dima.shevchenkooo@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6621-7005

Abstract. The article is devoted to the substantiation of theoretical and methodological principles and the development of scientific and practical recommendations on the peculiarities of the formation of liquidity indicators in the portfolio management of financial institutions. The study substantiates the essence of the category "liquidity" and identifies its structure, proves the need for its evaluation. The conditions of low liquidity in developing companies are systematized.

Based on statistical materials of the State Statistics Committee of Ukraine, reporting data of the Ministry of Finance of Ukraine, materials of the World Bank, and reports of the World Economic Forum, the efficiency of development of companies of the European Union and Ukraine is analyzed.

The article considers the definition of stock market liquidity and the assessment of liquidity in the stock market and the model that takes into account liquidity when building the optimal investment portfolio. The issue of comprehensive assessment of liquidity in the stock market and factors that take into account liquidity in building an optimal investment portfolio are also investigated.

The study was conducted using the following methods: analysis and synthesis of scientific papers — when considering the definition of stock market liquidity; economic-statistical and evaluation — in the analysis of statistical data that characterize the liquidity of the market; graphic — for visual presentation of research results; modeling — when building a model that takes into account liquidity risk in portfolio theory.

It is substantiated that in order to create a liquid market, the state needs to take the following steps: maintain a competitive market environment; minimize transaction costs; maintain adequate, modern and safe market infrastructure through the introduction of new technologies; maintain the diversity of market participants;

maintain political stability in the country; effectively manage debt in a crisis; maintain exchange rate stability; achieve a reduction in inflation; sell state-owned enterprises (privatization); reduce the share of the public sector; maintain a high rate of savings; to support the growth of foreign capital inflows; weaken government regulation and liberalize financial markets; to support the growth of international trade, etc.
Keywords: liquidity, methodology, evaluation of liquidity, investment portfolio, stock market, management of financial institutions.

JEL Classification G32, G34

Formulas: 33; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 11.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЛИКВИДНОСТИ В ПОРТФЕЛЬНОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ ФИНАНСОВЫХ ИНСТИТУТОВ

Шевченко Дмитрий Игоревич,
аспирант
Национального университета «Киево-Могилянская академия»
e-mail: dima.shevchenkooo@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6621-7005

Аннотация. Исследован вопрос обоснования теоретико-методологических основ и разработки научно-практических рекомендаций относительно особенностей формирования показателей ликвидности в портфельном менеджменте финансовых институтов. Обоснована сущность категории «ликвидность» и определено ее структуру, доказана необходимость оценки ликвидности. Систематизированы условия низкой ликвидности в компаниях, что развиваются.

На основе статистических материалов Госкомстата Украины, отчетных данных Министерства финансов Украины, материалов Всемирного банка и отчетов Всемирно экономического форума проанализирована эффективность развития компаний Европейского Союза и Украины.

Рассмотрено дефеницию ликвидности фондового рынка, оценку ликвидности на фондовом рынке и модель, учитывающая ликвидность при построении оптимального инвестиционного портфеля. Также исследуется вопрос комплексной оценки ликвидности на фондовом рынке и факторы, учитывающие ликвидность при построении оптимального инвестиционного портфеля.

Исследование проводилось с использованием следующих методов: анализа и синтеза научных работ — при рассмотрении дефиниции ликвидности фондового рынка; экономико-статистические и оценочные — при анализе статистических данных, характеризующих ликвидность рынка; графического — для наглядного представления результатов исследования; моделирования — модель, учитывающая риск ликвидности в портфельной теории.
Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, методики оценки, оценка конкурентоспособности, национальная конкурентоспособность, осуществление оценок конкурентоспособности стран.

Формул: 33; рис.: 0; табл.: 0; библ.: 11.

Вступ. Ф. Фернандез у своїх працях зазначав, що ліквідність є «кровоносною системою» фінансових ринків і джерелом життєвої сили фондових ринків [1]. Відповідне становище ліквідності на фондових ринках має вирішальне значення для нормального функціонування будь-якої економіки. Раптова ерозія фондового ринку в розрізі лікідності хоча б в одній галузі економіки або окремих інструментах, що існують на цьому ринку, може стимулювати порушення, які передаються через все більш взаємозалежні та взаємопов'язані фінансові ринки по всьому світу. Отже, проблема ліквідності фондового ринку є глобальною як у національному масштабі, так і у світовому. Попри свою значущість, проблеми вимірювання і контролю ризику ліквідності все ще існують. Насамперед, це пов'язано з процесом усе більшої глобалізації фінансових ринків, наслідком якої стає формування єдиної світової фінансової системи. Глобалізація, з одного боку, відкриває перед учасниками фінансових ринків нові, небачені раніше інвестиційні можливості, а з другого — змушує враховувати ризики, на які раніше не звертали достатньої уваги, зокрема на ризик ліквідності.

Одним із наслідків процесу глобалізації стає зростання впливу ринкової ліквідності на ризик інвестиційного портфеля. Відповідь на питання про те, наскільки ліквідним є цінний папер, усе частіше стає визначальним при формуванні інвестиційного портфеля інституційними або будь-якими іншими інвесторами, а врахування ризику ліквідності може сильно змінювати оцінку сукупного ризику портфеля.

Дефініції «ліквідність ринку» і показникам, якими вона вимірюється, а також моделюванню ризику ліквідністі в інвестиційному портфелі присвячено чимало праць як відчизняних, так і зарубіжних авторів.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Характеристика показників ліквідності фондового ринку, наприклад, бід-аск спред, глибина ринку тощо, описана у працях таких учених, як А. А. Лобанов, У. Шарп,

Ф. Фернандез, М. Джанабі та Ф. Блек, також у дослідженнях співробітників російської лабораторії аналізу фондових ринків. Напрямом, що базується на вивченні мікроструктури ринку та впливу устрою і поведінки його учасників на ліквідність ринку, займалися С. Моїсеєв, А. Кайл, Дж. Муранаги, Б. Малькольм, Д. Стейн, М. О'Хара, Л. Харріс та ін. Урахування ризику ліквідності в інвестиційному портфелі висвітлено у працях А. Б. Камінського, В. В. Науменка та інших.

Метою статті є дослідження сучасних методик оцінювання ліквідності ринку.

Результати дослідження. Перш ніж розкрити особливості оцінки ліквідності фондового ринку, уточнимо типологію цін, що використовується для аналізу на українському фондовому ринку, а також слугують базовими даними для розрахунку показників та опису характеристик ліквідності.

На фондовому ринку існують різні ціни за кожною акцією. Наприклад, для довільної акції *A* на ринку є такі ціни:

- найкраща ціна попиту:

$Ask(A) = \min\{P_j^{ask}(A); j = 1, \dots, l\}$;

- найкраща ціна пропозиції,

$Ask(A) = \min\{P_j^{ask}(A); j = 1, \dots, l\}$;

- ціна закриття — ціна виконання останньої угоди за акцією в торгівельній системі. Вона, на погляд більшості аналітиків, є найбільш інформативною, тому що в цій ціні включена вся біржова інформація за підсумками дня. Саме на основі ціни закриття будують графіки як на сайті «Першої Фондової торгівельної системи» (ПФТС) [2], так і в аналітичних матеріалах більшості інвестиційних і брокерських компаній.

Також на офіційних сайтах фондових бірж «ПФТС» та «Українська біржа» (УБ) [3] доступна інформація про обсяги торгів і кількість укладених угод по днях.

На основі вищенаведеної інформації стосовно цін та обсягів торгів можна розрахувати або описати показники ліквідності. Отже, для фондового ринку виділяють три критерії ліквідності, а саме: в'язкість, глибина і час поновлення [1].

В'язкість (*Tightness*) показує, як сильно ціна угод відхиляється від середньої ціни на ринку. Іншими словами, розглядаються загальні витрати, які несе трейдер незалежно від рівня ринкових цін. Для розрахунку показників «в'язкості» слід розуміти, що таке спред цін на купівлю і продаж (*Bid-Ask Spread*).

Припустімо, у момент часу *t* для активу є краща заявка на продаж (за ціною *A*) і краща заявка на купівлю (за ціною *B*).

Тоді рівноважна ринкова ціна активу (що не відбиває витрати недосконалості ринкової торгівлі) буде відповідати середній точці (*Bid-Ask Midpoint*), яку визначаємо за формулою (1):

$$M = \frac{1}{2} \cdot (A + B). \quad (1)$$

Однак якщо ви бажаєте купити (продати) актив негайно, угода відбудеться не за рівноважної ціною, а за запропонованою ціною продажу (купівлі), тобто ви маєте доплатити. Здійснення угоди супроводжується додатковими витратами в розмірі $\frac{1}{2}S$. Тоді негайна операція в обидві сторони буде супроводжуватися платою, що дорівнює величині спреду

$$S = A - B.$$

Найдоступнішим показником в'язкості є показник спостережуваного спреду. Спостережуваний спред в абсолютному вираженні (*Quoted Spread*) визначаємо за формулою (2):

$$S_{quoted,t} = A_t - B_t, \quad (2)$$

де A_t і B_t — найкращі ціни на продаж і купівлю в момент часу *t* відповідно.

Слід зазначити, що використання абсолютних показників можливе для дослідження динаміки ліквідності одного активу. Для порівняльного аналізу ступеня ліквідності двох або більше активів переважно використовувати відносні показники, особливо, якщо ціни двох активів значно відрізняються один від одного.

Тож спостережуваний спред у відносному вираженні (*Percentage Quoted Spread*) визначаємо за формулою (3):

$$S_{quoted_per,t} = \frac{A_t - B_t}{M_t} = \frac{2 \cdot (A_t - B_t)}{(A_t + B_t)}, \quad (3)$$

де M_t — середня точка, яку визначаємо за формулою (1).

Спостережуваний спред відображає величину мінімальних трансакційних витрат при укладенні угоди. Однак якщо обсяг потенційної угоди відрізняється від обсягів найкращих котирувань, то спред буде відрізнятися від наведених у формулах (2) і (3). Для оцінки цієї відмінності доцільно використовувати різницю середньозважених цін купівлі і продажу, взятих на певний період часу. Такий спред має назву «реалізований спред» (*Realised Spread*). Якщо на певний період часу *k* торговців виставили заявки на купівлю акції *A* в обсягах $V_1^{bid}(A), \dots, V_k^{bid}(A)$ за цінами $P_1^{bid}(A), \dots, P_k^{bid}(A)$, та *l* торговців виставили заявки на продаж акції *A* в обсягах $V_1^{bid}(A), \dots, V_l^{bid}(A)$ за цінами $P_1^{ask}(A), \dots, P_l^{ask}(A)$, то «реалізований спред» розраховуємо таким чином.

Позначимо $V^{bid} = V_1^{bid} + \dots + V_k^{bid}$ та $V^{ask} = V_1^{ask} + \dots + V_l^{ask}$. Тоді середньозважену ціну купівлі визначаємо за формулою (4):

$$\underline{P}^{bid} = \sum_{i=1}^{k} \frac{V_i^{bid}}{V^{bid}} \cdot P_i^{bid}, \quad (4)$$

а середньозважену ціну продажу визначаємо за формулою (5):

$$\underline{P}^{ask} = \sum_{i=1}^{l} \frac{V_i^{ask}}{V^{ask}} \cdot P_i^{ask}. \quad (5)$$

«Реалізований спред» в абсолютному вираженні (*Realised Spread*) визначаємо за формулою (6):

$$S_{realized} = \underline{P}^{ask} - \underline{P}^{bid}. \quad (6)$$

«Реалізований спред» у відносному вираженні (*Percentage Realized Spread*) визначаємо за формулою (7):

$$S_{realized_{per}} = \frac{\underline{P}^{ask} - \underline{P}^{bid}}{\frac{1}{2}\cdot(\underline{P}^{ask} + \underline{P}^{bid})} \cdot 100\%. \quad (7)$$

Тож величина «реалізованого спреду» показує, наскільки «тонким» є ринок: що більше ця величина відрізняється від спостережуваного спреду, то сильніше трансакційні витрати залежать від обсягу угоди.

Найбільш точним показником в'язкості є «ефективний спред» (*Effective Spread*), який розраховується для конкретного учасника — залежно від потенційних обсягів угоди, її напрямку (купівля чи продаж) і часу на виконання угоди. Визначається як різниця між реальною ціною угоди і середньою ціною ринку в момент укладення угоди.

«Ефективний спред» в абсолютному вираженні визначаємо за формулою (8):

$$S_{eff,t} = 2 \cdot |P_t - M_t|, \quad (8)$$

де P_t — ціна вчиненої угоди в момент часу t; M_t — середня точка відповідно в момент часу t.

Різниця між ціною угоди і середньою точкою подвоюється для того, щоб зробити фактичний спред порівнянним зі спредом цін на купівлю і продаж.

«Ефективний спред» у відносному вираженні (*Percentage Effective Spread*) визначаємо за формулою (9):

$$S_{eff_per,t} = \frac{2\cdot|P_t - M_t|}{M}. \quad (9)$$

Таким чином, вищенаведені показники ліквідності відображають рівень трансакційних витрат. Що менший є спред, то вищою є ліквідність ринку.

Отже, при виборі показника спреду потрібно, перш за все, керуватися наявністю даних для розрахунку. Наявність даних, у свою чергу, залежить від типу організації торгів, а саме: біржовий (більш ліквідний і відкритий) і дилерський (менш ліквідний і відкритий).

Слід зазначити, що брокери і дилери, які є безпосередніми учасниками торгів і мають доступ до повної біржової інформації, можуть використовувати всі три форми розрахунку спреду, тоді як інвестори або дослідники можуть користуватися тільки «дистанційною» інформацією. «Дистанційна» інформація існує й в Україні, яка надається низкою інформаційних агентств і фондовими біржами (ПФТС, УБ), та включає: найкращі ціни купівлі та продажу, ціни закриття, ціни відкриття, також інформацію про обсяг угод і кількість укладених угод.

Глибина ринку (*Depth*), як один із критеріїв ліквідності, вказує на активність учасників ринку щодо певної акції або обсягу торгівлі нею. Цей аспект ліквідності дозволяє судити про розвиненість ринку в категоріях його обсягу, числа учасників та інтенсивності торгівлі. Суть цієї характеристики полягає в оцінці потенційного обсягу попиту (пропозиції) на ринку.

Непрямою характеристикою глибини ринку може служити відношення обсягу торгівлі активом за даний період часу до загального обсягу, що перебуває в обігу. Отримане значення може служити показником глибини тільки за нормальних ринкових умов. Також слід зауважити, що обсяг торгівлі активом може говорити лише про реалізовану глибину, але не про потенційну глибину ринку.

Для дослідження глибини ринку, за наявності інформації, також можна використовувати такі дані: максимальний обсяг угод, шо не впливає на зміну котирувань, кількість угод, частка угод за даною акцією в загальному обороті торгівельної системи тощо.

Для розрахунку наступних показників «глибини ринку» слід розуміти структуру книги лімітованих заявок (*Limit Order Book*). На момент часу t існує певна кількість активу в пропозиції на продаж (*Ask*) і в пропозиції на купівлю (*Bid*); пропозиції реалізуються шляхом виставлення лімітованих заявок. Кращі за ціною лімітовані заявки на продаж і купівлю (*Best Ask* і *Best Bid*) з'являються «нагорі» книги лімітованих заявок (A*t The Top of The Book*) на рівні однієї або декількох бірж. Глибина ринку для активу визначається параметрами сукупної пропозиції на продаж і купівлю — це кількість активу, заявленого в усіх лімітованих заявках.

Отже, глибину ринку для активу в штуках активу визначаємо за формулами (10)—(13):

- для сукупної глибини за формулою (10):

$$D_t = \sum_{i=1}^{N^A} q_{t,i}^A + \sum_{i=1}^{N^B} q_{t,i}^B; \quad (10)$$

- для середньої глибини за формулою (11):

$$D_t = \frac{\sum_{i=1}^{N^A} q_{t,i}^A + \sum_{i=1}^{N^B} q_{t,i}^B}{2}; \quad (11)$$

- для односторонньої глибини за формулами (12) і (13):

$$D_t^A = \sum_{i=1}^{N^A} q_{t,i}^A; \quad (12)$$

$$D_t^B = \sum_{i=1}^{N^B} q_{t,i}^B, \quad (13)$$

де N_t^A та N_t^B — кількість лімітованих заявок на продаж і купівлю в момент часу t відповідно; q_t^B та q_t^B — кількість активу в лімітованій заявці на продаж і купівлю відповідно.

Вивчення глибини ринку для активу за пропозицією і попитом окремо (дві останні формули) обґрунтовується тим, що динаміка цих показників не завжди схожа.

Глибину ринку для активу у грошовому вимірі (наприклад, у гривнях) визначаємо за формулами (14)—(17):

- для сукупної глибини за формулою (14):

$$D_t = \sum_{i=1}^{N^A} (q_{t,i}^A \cdot p_{t,i}^A) + \sum_{i=1}^{N^B} (q_{t,i}^B \cdot p_{t,i}^B); \quad (14)$$

- для середньої глибини за формулою (15):

$$D_t = \frac{\sum_{i=1}^{N^A} (q_{t,i}^A \cdot p_{t,i}^A) + \sum_{i=1}^{N^B} (q_{t,i}^B \cdot p_{t,i}^B)}{2}; \quad (15)$$

– для односторонньої глибини за формулами (16) і (17):

$$D_t^A = \sum_{i=1}^{N^A} \quad (q_{t,i}^A \cdot p_{t,i}^A); \qquad (16)$$

$$D_t^B = \sum_{i=1}^{N^B} \quad (q_{t,i}^B \cdot p_{t,i}^B), \qquad (17)$$

де p_t^A та p_t^B — ціна активу в лімітованої заявці на продаж і купівлю в момент часу t відповідно.

Таким чином, цей критерій ліквідності відображає як трансакційні витрати, так і механізм установлення цін. Що ліквідніший такий ринок, то більшою повинна бути його глибина (D) і меншою волатильність ціни залежно від обсягу угоди.

Також показники «глибини ринку» можна розрахувати у відносних величинах за аналогією розрахунків відносних величин для спреду [формули (3), (7) і (9)].

В умовах обмеженої інформації, що існує в Україні, як показники глибини, досліджуються такі параметри на ринку, як: обсяг угод (у грошових одиницях і штуках), кількість укладених угод і кількість днів торгівлі даною акцією на місяць.

Третім критерієм ліквідності виступає час поновлення (*Resiliency*), який характеризує термін, за який зникає коливання цін, породжене певною угодою, чи дисбалансом між попитом і пропозицією. Його вимірювання, безсумнівно, має практичну цінність для розуміння потенційної глибини ринку, яка не може бути спостережувана в нормальних ринкових умовах. Але щодо «дистанційної» інформації такий показник обчислити неможливо.

Крім вищезазначених показників, виокремлюють такі показники, як ширина, яка доповнює показник глибини ринку, показники ліквідності на основі обсягу активу і показники ліквідності на основі часу [4].

Ширина ринку для активу визначається параметрами найкращою пропозицією на продаж і купівлю — це кількість активу, який продають і купують за найкращою ціною.

Ширину (*Breadth* або *Width*) ринку для активу в штуках активу визначаємо за формулами (18)—(21):

– для сукупної широти визначаємо за формулою (18):

$$W_t = q_t^{Abest} + q_t^{Bbest}; \qquad (18)$$

– для середньої широти визначаємо за формулою (19):

$$W_t = \frac{q_t^{Abest} + q_t^{Bbest}}{2}; \qquad (19)$$

– для односторонньої широти визначаємо за формулами (20) і (21):

$$W_t^A = q_t^{Abest}; \qquad (20)$$

$$W_t^B = q_t^{Bbest}, \qquad (21)$$

де q_t^{Abest} та q_t^{Bbest} — кількість активу в найкращій лімітованій заявці на продаж і купівлю в момент часу t відповідно.

Вивчення широти ринку для активу за пропозицією і попитом окремо (дві останні формули) обґрунтовується тим, що динаміка цих показників не завжди схожа (як і щодо показників глибини).

Ширину (*Breadth* або *Width*) ринку для активу в грошових одиницях визначаємо за формулами (22)—(25):

– для сукупної широти визначаємо за формулою (22):

$$W_t = q_t^{Abest} \cdot p_t^{Abest} + q_t^{Bbest} \cdot p_t^{Bbest}; \qquad (22)$$

– для середньої широти визначаємо за формулою (23):

$$W_t = \frac{q_t^{Abest} \cdot p_t^{Abest} + q_t^{Bbest} \cdot p_t^{Bbest}}{2}; \qquad (23)$$

– для односторонньої широти визначаємо за формулами (24) і (25):

$$W_t^A = q_t^{Abest} \cdot p_t^{Abest}; \qquad (24)$$

$$W_t^B = q_t^{Bbest} \cdot p_t^{Bbest}, \qquad (25)$$

де p_t^{Abest} та p_t^{Bbest} — ціна активу в кращій лімітованій заявці на продаж і купівлю в момент часу t відповідно.

Що ліквідніший такий ринок, то більшою повинна бути його ширина (W).

Показники ліквідності на основі обсягу активу можна охарактеризувати такими показниками:

– абсолютний обсяг торгів (*Trading Volume*) у штуках активу визначаємо за формулою (26):

$$Q_{t,abs} = \sum_{i=1}^{N_t} \quad q_i\,, \qquad (26)$$

де $Q_{t,abs}$ — обсяг торгів; N_t — кількість угод з активом до часу t; q_i — кількість штук активу в угоді i;

– абсолютний обсяг торгів (*Trading Volume*) у грошових одиницях визначаємо за формулою (27):

$$V_{t,abs} = \sum_{i=1}^{N_t} \quad q_i \cdot p_i, \qquad (27)$$

де $V_{t,abs}$ — обсяг торгів; N_t — кількість угод з активом до часу t; q_i — кількість штук активу в угоді i; p_i — ціна угоди i;

– відносний обсяг торгів визначаємо за формулами (28) і (29):

$$Q_{t,per} = \sum_{i=1}^{N_t} \quad \frac{q_i}{q_{shares\ out,t}}, \qquad (28)$$

де $q_{shares\ out,t}$ — кількість акцій у вільному обігу (*shares outstanding*) у момент часу t;

$$V_{t,per} = \sum_{i=1}^{N_t} \quad q_i \cdot \frac{p_i}{c_t}, \qquad (29)$$

де c_t — ринкова капіталізація емітента в момент часу t.

Показники формул (26)—(29), які стосуються обсягу, крім цього, ще характеризують прояв ліквідності в часі: що вищі показники Q та V, то більша ймовірність укласти угоду негайно і, як наслідок, на ринку більша ліквідність.

Показники ліквідності на основі часу можна охарактеризувати такими показниками:

– кількість укладених угод N_t,

де N_t — кількість укладених угод в інтервалі часу $[t - 1; t]$;

– середній час очікування між двома послідовними угодами, який визначаємо за формулою (30) або (31):

$$AWT_t = \frac{T_{trade_N} - T_{trade_1}}{N-1}; \quad (30)$$

$$AWT_t \approx \frac{T}{N-1}, \quad (31)$$

де T_{trade_i} — час укладення угоди *i; T* — тривалість основних торгів на біржі.

На денному зрізі для активів, за якими найбільше укладають угоди, цей показник може бути розрахований в апроксимації $\frac{T}{N-1}$.

Проте використання показника $\frac{T}{N-1}$ для активів, за якими найменше можна укладати угоди, призводитиме до зміщення оцінки ліквідності в бік її зменшення.

Показники кількості укладених угод і середнього часу очікування є значущим доповненням до підрахунку ліквідності на основі обсягу, оскільки такий підхід дозволяє з'ясувати, чи є великий обсяг торгів наслідком декількох великих угод або великої кількості невеликих угод. Це представляємо такими показниками:

– кількість розміщених заявок на продаж (купівлю) O_t, де O_t — кількість розміщених лімітованих заявок на продаж (купівлю) між моментами часу *t* та *t* — 1;

– середній час очікування між двома послідовними заявками на продаж (купівлю), який визначаємо за формулою (32) або (33):

$$AWT_t = \frac{T_{order_N} - T_{order_1}}{O-1}; \quad (32)$$

$$AWT_t \approx \frac{T}{O-1}, \quad (33)$$

де T_{order_i} — час розміщення заявки *i*; *T* — тривалість основних торгів на біржі. Показники, що визначають за формулою (32) або (33), схожі в інтерпретації з показниками, які визначаємо за формулою (30) або (31).

Що більша кількість укладених угод (*N*) і кількість розміщених заявок на продаж і купівлю (*O*), то більш ліквідніший повинен бути ринок. Що вищий середній час очікування між двома послідовними заявками на продаж (купівлю) або між двома послідовними угодами (*AWT*), то меншою буде ліквідність ринку.

Висновки. Отже, ліквідність характеризується легкістю реалізації, продажу, перетворення активів у грошові кошти або їхні еквіваленти без істотних трансакційних втрат.

Ліквідний ринок існує тоді, коли на ринку швидко укладають угоди у великому обсязі, без істотних коливань цін за мінімальних фінансових витрат. Звідси виокремлюються чотири ключові фактори ліквідного ринку — це час, обсяг, ціна і трансакційні витрати. Вимірюється ліквідність ринку за допомогою таких вимірників ліквідності, як: в'язкість (спред), глибина (обсяг торгів) і здатність до відновлення.

Основною проблемою при розрахунку цих показників є складність збору статистичних даних або їхня відсутність, особливо на ринках, що розвиваються, або на тих, які тільки виникають (наприклад, на українському фондовому ринку).

Для ринків, що розвиваються, притаманна низька ліквідність через те, що на таких ринках відсутня політична стабільність, високий рівень зовнішньої заборгованості, валютні ризики, торгові обмеження, неадекватне регулювання і нагляд за біржовими операціями; недостатня інформаційна відкритість. Також через те, що, з одного боку, на цих ринках існує всього близько десятка акцій, якими торгують щодня і на яких постійно підтримується як попит, так і пропозиція, а з другого — обмежена можливість придбання акцій (багато великих компаній на ринках, що розвиваються, є державними чи приватними, а не тими, які публічно торгують). На цих ринках навіть найліквідніші акції мають великий показник спреду між цінами купівлі та продажу. Ціни акцій суттєво залежать від обсягів купівлі-продажу і часу, відведеного на купівлю-продаж.

Саме через це ринки, що розвиваються, характеризуються малою «глибиною», значною різницею цін пропозиції на різних біржах, великими розривами цін продавців і покупців, різкими кон'юнктурними коливаннями курсів акцій бірж, що говорить про їхню низьку ліквідність.

Для створення ліквідного ринку державі потрібно здійснити такі кроки: підтримувати конкурентне ринкове середовище; мінімізувати трансакційні витрати; підтримувати адекватну, сучасну і безпечну інфраструктуру ринку через упровадження нових технологій; підтримувати різнорідність учасників ринку; підтримувати політичну стабільність у країні; ефективно управляти боргами в умовах кризи; підтримувати стабільність валютного курсу; досягти зниження темпів інфляції; продати державні підприємства (приватизація); зменшити частки державного сектору; підтримувати високу швидкість накопичення заощаджень; підтримувати зростання надходжень іноземного капіталу; послабити державне регулювання і провести лібералізацію фінансових ринків; підтримувати зростання обсягів міжнародної торгівлі тощо.

Щодо фінансових інститутів, то їхній інвестиційний портфель має враховувати ліквідність залежно від часу тримання тимчасових акумульованих коштів для задоволення потреб своїх клієнтів та уникнення ризику банкрутства.

Наприклад, якщо це «довгі» гроші, зібрані від страхування життя страховими компаніями, чи гроші пенсійних фондів, то при формуванні портфеля слід ураховувати дохідність, а не ліквідність. Ситуація є протилежною, якщо це «короткі», але дуже ризикові гроші (гроші клієнтів банку, гроші від ризикових видів страхування тощо).

Список використаної літератури

1. Лобанова А. А. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / А. А. Лобанова, А. В. Чугунова. — Москва : Альпина Паблишер, 2003. — 786 с.
2. Перша Фондова Торгівельна Система [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ПФТС. — Режим доступу : www.pfts.com.
3. Українська Біржа [Електронний ресурс] // Офіційний сайт УБ. — Режим доступу : www.ux.ua.
4. Родина В. А. Расчет показателей на фондовом рынке / В. А. Родина, Т. В. Теплова. — Москва : ЛАФР, 2012. — 26 с.
5. Маргевич А. Как оценить ликвидность акций при работе на бирже: новый подход к старой проблеме / А. Маргевич, А. Волков // Рынок ценных бумаг. — 2007. — № 21 (348). — С. 75—79.
6. Factors Influencing Liquidity in Emerging Markets [Electronic resource] // Report of the IOSCO Emerging Markets Committee. — 2007. — 41 p. — Available at : https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD258.pdf.
7. Hillson D. Understanding and Managing Risk Attitude / D. Hillson, R. Murray-Webster. — Gower, 2007. — 180 p.
8. Keppler M. Emerging Markets: Research, Strategies and Benchmarks / M. Keppler, M. Lechner. — Chicago : Irwin Professional Publishing, 1997. — 374 p.
9. Market Liquidity: Research Findings and Selected Policy Implications [Electronic resource] / Bank for International Settlements // CGFS Papers. — Basel, 1999. — № 1. — May 12. — Available at : https://www.bis.org/publ/cgfs11.htm.
10. Morgan Stanley Capital International (MSCI) Index [Electronic resource] // Official site. — Available at : http://www.msci.com.
11. Connor G. Portfolio Risk Analysis / G. Connor, L. R. Goldberg (et al.). — Princeton : Princeton University Press, 2010.

References

1. Lobanova, A. A., & Chugunova, A. V. (2003). *Enciklopediya finansovogo risk-menedzhmenta [Encyclopedia of financial risk management]*. Moscow: Al'pina Pablisher [in Russian].
2. Persha Fondova Torhivelna Systema. (n. d.). *Ofitsiinyi sait [Official site]*. Retrieved from www.pfts.com. [in Ukrainian].
3. Ukrainska Birzha. (n. d.). *Ofitsiinyi sait [Official site]*. Retrieved from www.ux.ua. [in Ukrainian].
4. Rodina, V. A., & Teplova, T. V. (2012). *Raschet pokazatelej na fondovom rynke [Calculation of indicators on the stock market]*. Moscow: LAFR [in Russian].
5. Margevich, A., & Volkov, A. (2007). Kak ocenit' likvidnost' akcij pri rabote na birzhe: novyj podhod k staroj probleme [Calculation of indicators on the stock market]. *Rynok cennyh bumag — Securities Market*, *21* (348), 75—79 [in Russian].
6. Factors Influencing Liquidity in Emerging Markets. (2007). *Report of the IOSCO Emerging Markets Committee.* Retrieved from https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD258.pdf.
7. Hillson, D., & Murray-Webster, R. (2007). Understanding and Managing Risk Attitude. Gower.
8. Keppler, M., & Lechner, M. (1997). Emerging Markets: Research, Strategies and Benchmarks. Chicago: Irwin Professional Publishing.
9. Bank for International Settlements. (1999, May 12). Market Liquidity: Research Findings and Selected Policy Implications. *CGFS Papers, 1.* Basel. Retrieved from https://www.bis.org/publ/cgfs11.htm.
10. Morgan Stanley Capital International (MSCI) Index. (n. d.). *MSCI*. Retrieved from http://www.msci.com.
11. Connor, G., & Goldberg, L. R. (et al.). (2010). Portfolio Risk Analysis. Princeton: Princeton University Press.

УДК 339.137

ФІНАНСОВИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гайович Вадим Юрійович,
аспірант Університету банківської справи

email: gaiovych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4337-1376

Анотація. Присвячено сутності поняття такого нового виду підприємництва, як екологічне. Наведені різні позиції як українських, так і зарубіжних учених щодо поняття «екологічне підприємництво». На нинішньому етапі розвитку не визначено єдиного універсального поняття, а отже, це означає, що воно в Україні відносно недавно увійшло в науковий обіг і ще вимагає доопрацювання.

Протиріччя між зростаючими потребами населення і деградацією довкілля свідчать про потребу гармонійного поєднання екологічного, економічного і фінансового компонентів розвитку, зміщення акцентів на користь природоохоронної складової у процесі господарювання.

Проаналізовано потенціал законодавчої і нормативної бази та їхню ефективність при стимулюванні розвитку екологічного підприємництва, визначено організаційно-управлінські умови його розвитку в Україні.

Розглянуто теоретичний базис, на якому ґрунтується фінансовий механізм природоохоронної сфери; відображено роль і місце вказаного механізму в межах упровадження фінансової політики держави; висвітлено законодавчі засади, на яких ґрунтується фінансова складова національної екологічної стратегії; проведено аналітичний моніторинг процесів фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: екологічне підприємництво, фінансовий механізм, економічні механізми, природні ресурси.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 15.

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF ENVIRONMENTALLY SAFE ENTREPRENEURSHIP: LEGAL ASPECT

Gaiovych Vadym,
Ph. D. student of Banking University

email: gaiovych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4337-1376

Abstract. The article is devoted to the essence of the concept of such a new type of entrepreneurship as environmental. The aim of the article is to study the conceptual foundations of environmental entrepreneurship in the context of law, financial and economic mechanisms. The article presents different points of view of both Ukrainian and foreign scientists on the concept of «environmental entrepreneurship». At the current stage of development, there is no single universal concept, and, therefore, this means that this concept in Ukraine has relatively recently entered into scientific circulation and still requires refinement.

The contradictions between the growing needs of the population and the degradation of the environment indicate the need for a harmonious combination of environmental, economic and financial components of development, shifting the emphasis in favor of the environmental component in the management process.

The potential of the legislative and regulatory framework and their effectiveness in stimulating the development of environmental entrepreneurship are analyzed, the organizational and managerial conditions of its development in Ukraine are determined. The scheme of financial and economic mechanism of ecologically safe business in the context of legal regulation is constructed.

The theoretical basis on which the financial mechanism of the environmental sphere is based is considered; the role and place of the specified mechanism within the limits of implementation of financial policy of the state are reflected; the legislative bases on which the financial component of the national ecological strategy is based are covered; analytical monitoring of the processes of financial support of environmental protection was carried out. It is proposed to define ecologically safe entrepreneurship as entrepreneurial activity carried out, including in the ecological market, which is aimed at providing people with the cleanest possible products, meeting the

needs of society in environmentally friendly living and working conditions. It is substantiated that financial and economic mechanisms from the point of view of regulation of ecologically safe business need to improve the relationship between state authorities and local governments, as their activities in this area are economic management.

Keywords: ecological entrepreneurship, financial mechanism, economical mechanism, natural recourses.

JEL Classification G10, K32

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 15.

ФИНАНСОВЫЙ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКИ БЕЗОПАСНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Гайович Вадим Юрьевич,
аспирант Университета банковского дела
email: gaiovych@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4337-1376

Аннотация. Посвящено сущности понятия такого нового вида предпринимательства, как экологическое. Приведены различные точки зрения как украинских, так и зарубежных ученых относительно понятия «экологическое предпринимательство». На нынешнем этапе развития не определено единого универсального понятия, а, следовательно, это означает, что данное понятие в Украине относительно недавно вошло в научный оборот и еще требует доработки.

Противоречие между растущими потребностями населения и деградацией окружающей среды свидетельствуют о необходимости гармоничного сочетания экологического, экономического и финансового компонентов развития, смещение акцентов в пользу природоохранной составляющей в процессе хозяйствования.

Проанализированы потенциал законодательной и нормативной базы и их эффективность при стимулировании развития экологического предпринимательства, определены организационно-управленческие условия его развития в Украине.

Рассмотрен теоретический базис, на котором основывается финансовый механизм природоохранной сферы; отражено роль и место указанного механизма в пределах внедрения финансовой политики государства; освещены законодательные основы, на которых основывается финансовая составляющая национальной экологической стратегии; проведен аналитический мониторинг процессов финансового обеспечения охраны окружающей природной среды.

Ключевые слова: экологическое предпринимательство, финансовый механизм, экономические механизмы, природные ресурсы.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библ.: 15.

Вступ. Раціональне використання природних ресурсів й охорона довкілля можливі за умови виконання комплексу дій, які сприяють збереженню невідновлюваних ресурсів, відновленню і поновленню відновлюваних, сприяють проведенню природоохоронних заходів. Виходячи з цього, питання екологічно безпечного підприємництва виступає перманентно актуальним напрямом наукових досліджень і практичних розробок. Питання екологічного підприємництва, як міждисциплінарної наукової проблеми, досліджено вітчизняними вченими. З погляду права відзначимо вагомий внесок у питання екологічної складової підприємництва як на мікрорівні, так і щодо національної безпеки України відомого вітчизняного вченого А. Г. Бобкової [7; 8]. Д. Д. Задихайло [10] розглядає питання екологічного підприємництва як напряму розвитку законодавства України. М. С. Кравченко [11], і А. В. Печенюк [13] — щодо сутності поняття екологічного підприємництва і перспектив його розвитку в Україні. Ю. Головня і О. Трубей — як основу збалансованого регіонального розвитку. Фінансовий та економічний механізми охорони довкілля досліджено у працях Р. С. Филипіва.

Високо оцінюючи наукові доробки, зазначимо, що в науковій літературі екологічне підприємництво розглядається як таке, що має екологічну складову. Проблемам екологічно безпечного підприємництва в умовах розвитку ринкових відносин приділяється увага, здебільшого, окремо в розрізі підприємництва та екологічної безпеки. Вважаємо, що наукові розвідки названих підходів дозволять узагальнити екологічний, фінансовий, економічний, правовий аспекти проблеми.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Метою статті виступає дослідження концептуальних засад екологічного підприємництва в контексті права,

фінансового та економічного механізмів. У категорії «екологічне підприємництво» відображається синтез понять підприємництва та екологічної безпеки. Зазначимо, що на сьогодні науковці не дійшли згоди щодо цього поняття. Аналіз наукових доробків з питання екологічного підприємництва, його спрямованості та проблем екологічної відповідальності бізнесу дозволить дати узагальнювальне розуміння категорії «екологічно безпечне підприємництво. Тому вважаємо за доцільне провести огляд наукових висновків і нормативно-правового регулювання щодо змісту екологічно безпечного підприємництва.

Результати дослідження. Причиною накопичення екологічних проблем вважаємо невирішені протиріччя між економічними інтересами і впливом діяльності людини на довкілля.

Р. С. Филипів першопричину екологічних проблем убачає в антропогенній діяльності, яка, з огляду на принцип невичерпності та неушкодженості природних благ, завдає значної шкоди навколишньому природному середовищу, породжуючи дисбаланс між суспільством і природою [14].

У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [6] вказано, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку. У цьому ж Законі перелічені основні, на думку законодавчого органу, першопричини екологічних проблем в Україні:

- економічну доцільність ставлять пріоритетом порівняно з екологічними наслідками;
- у законодавчих і нормативно-правових актах недостатньо враховані наслідки для довкілля;
- висока питома вага ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки та їхній часто негативний вплив на навколишнє середовище;
- висока питома вага фізично і морально зношених основних фондів практично в усіх галузях української економіки;
- система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища і регулювання використання природних ресурсів є неефективною;
- рівень дотримання природоохоронного законодавства і контроль за його дотриманням — незадовільний;
- фінансування з державного і місцевих бюджетів природоохоронних заходів здійснюється за залишковим принципом.

Економічні та фінансові механізми виступають одним з основних інструментів реалізації державної екологічної політики.

Ми пропонуємо стимулювати екологічну модернізацію промислових підприємств.

Законом [6] пропонується зниження ставки екологічного податку або надання фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку).

Очікується, що такі пільги забезпечать:

- стабільне фінансування природоохоронної діяльності та стимулювання розвитку екологічного підприємництва;
- виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення;
- створення податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів і приватного капіталу в природоохоронну діяльність;
- створення суб'єктами господарювання систем екологічного управління;
- упровадження більш чистого виробництва, технологій ресурсо- та енергозбереження;
- розширене відтворення лісів.

Вважаємо, що ключовими проблемами глобалізаційних процесів, які становлять загрозу національній безпеці щодо охорони навколишнього середовища, можна назвати:

- зміну клімату і глобальне потепління;
- переробку відходів виробництва і життєдіяльності людей;
- транснаціональне забруднення атмосфери і водних ресурсів;
- знищення родючих ґрунтів;
- проблеми браку та зниження якості питної води тощо.

Також варто звернути увагу на вплив глобалізаційних процесів у країнах, які залучені у процес глобалізації економіки і зазнають впливу на довкілля з боку транснаціональних корпорацій.

Усвідомлення цього на глобальному рівні полягає в тому, що деякі провідні країни світу, наприклад США і Німеччина, змінюють пріоритети, спрямовуючи кошти не на введення в дію нового очисного обладнання, а на створення екологічно безпечних технологій.

М. С. Кравченко [11] виділяє напрями екологічного підприємництва:

- виробництво спеціальної екологічної техніки, пристроїв, приладів і апаратів для контролю стану навколишнього середовища й очищення викидів, скидів і відходів від забруднювальних компонентів;
- застосування вторинних ресурсів і здійснення екологічного відтворення;

– створення та впровадження менш шкідливих і ресурсозберігальних технологій, техніки й обладнання;
– формування в суспільства потрібної екологічної освіти і виховання;
– надання спеціалізованих екологічних послуг.

А. В. Печенюк [13] ототожнює екологічне підприємництво з поняттям «зелений бізнес». Така назва екологічного підприємництва є досить вживаною, зокрема, і за кордоном.

У посібнику «Зелений бізнес для малих та середніх підприємств» [12, с. 50] «зелений бізнес» визначено як підприємництво, що дотримується принципів екологічної збалансованості у своїй діяльності, прагне до використання відновлюваних ресурсів і намагається мінімізувати негативний вплив своєї діяльності на довкілля.

Оскільки наведене визначення є досить узагальненим, то автори посібника уточнюють його такими аспектами.

Зелений бізнес дотримується нормативних вимог щодо екологічних показників, утім, робить конкретні кроки для перевищення цих показників з метою мінімізації свого впливу на довкілля.

Зелений бізнес може виробляти або постачати традиційні чи нові продукти та послуги таким способом, щоб мінімізувати вплив на довкілля.

Зелений бізнес прагне використовувати ресурси й енергію, які було вироблено так, аби мінімізувати вплив на довкілля.

Відзначимо широке охоплення середовища життя людини і суспільства категорією «довкілля»: «Складові довкілля — аспекти довкілля, які є важливими через свою екологічну, наукову, ресурсну, соціально-економічну, культурну, естетичну або духовну цінність.

Природними складовими довкілля можуть бути атмосферне повітря, водні ресурси, земельні ресурси, відходи, біорізноманіття тощо; соціокультурними – економіка, енергетика, транспорт, здоров'я населення, традиційне природокористування, культурна спадщина тощо».

Також до «зеленого бізнесу» відносять циркулярну економіку. Європейський Союз до неї включає таку підприємницьку діяльність, у якій: цінність продуктів і матеріалів зберігається якомога довше; використання ресурсів та утворення відходів зведено до мінімуму; ресурси зберігаються тоді, коли продукт досягає кінця свого життєвого циклу, щоб бути повторно використаними для створення нової цінності [15].

Ю. Головня і О. Трубей [9], на основі вивчення зарубіжного досвіду, зазначають, що з активізацією цього виду діяльності зростає роль фіскальних та економічних стимулів у галузі екологізації регіонального розвитку і пріоритетним стає збільшення частки нематеріальних активів: екологічних інновацій, альтернативної енергетики, рециклінгу та повторного використання ресурсів, а також зростання соціальної відповідальності бізнесу.

Крім того, відбувається акумулювання коштів для активізації екологічного підприємництва шляхом консолідації ресурсів держави і приватного бізнесу на пріоритетних напрямах діяльності. Відтак, стратегічним напрямом збалансованого регіонального розвитку сьогодення в Україні має стати створення економічно ефективних, нормативно-правових, інституціональних та організаційних умов для розвитку екологічного підприємництва. Його кінцевою метою повинно стати створення стійкої системи, за якої покриваються не тільки експлуатаційно-організаційні витрати, пов'язані з поточним виконанням робіт, наданням послуг, а й з'явиться можливість інвестування в ресурсо- та енергозберігальні проєкти.

А. Бобкова і Ю. Павлюченко [8], провівши ґрунтовний аналіз поняття «екологічне підприємництво», розподіляють екологічне підприємництво на види:
– виробництво спеціальної екологічної техніки, приладів, пристроїв і апаратів для контролю стану навколишнього середовища та очищення скидів, викидів і відходів від забруднювальних компонентів;
– розширене використання вторинних ресурсів;
– екологічне відтворення;
– створення ресурсозберігальних технологій;
– надання спеціалізованих екологічних послуг;
– органічне сільськогосподарське виробництво;
– виробництво енергії з альтернативних джерел;
– виробництво екологічної продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання.

Також слушною є пропозиція зазначених науковців щодо ухвалення базового закону «Про екологічне підприємництво («зелену» економіку»)». Ключовим моментом такої пропозиції вважаємо розроблення критеріїв віднесення певної конкретної господарської діяльності до екологічного підприємництва. До суб'єктів екологічного підприємництва можна запропонувати виробників продукції (товарів, робіт, послуг), яка відповідає відповідним вимогам екологічності, тобто екологічної.

Д. Д. Задихайло [10] пропонує впровадити термін «екологічне господарювання». Очевидно, що стан екологічних проблем суспільства і необхідність їх розв'язання спонукає до розширення арсеналу спеціальних режимів господарювання екологічного спрямування.

Вважаємо, що категорію екологічно безпечного підприємництва потрібно проаналізувати як поєднання підприємництва та екологічної безпеки.

Розглянемо основні правові аспекти нормативного регулювання екологічно безпечного підприємництва.

Схематично синтез екологічних, економічних і фінансових аспектів підприємництва можна відобразити на *рис*.

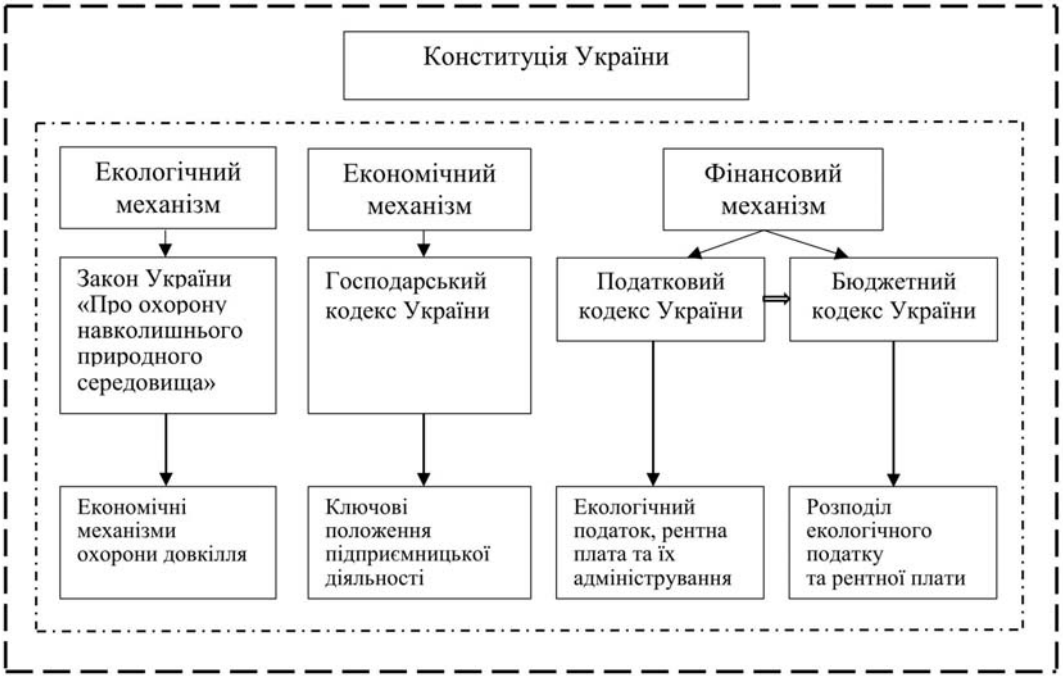

Рис. **Схема фінансового та економічного механізмів екологічно безпечного підприємництва в контексті правового регулювання**

Примітка. Складено автором.

Згідно з Господарським кодексом України [2], підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Кодексом визначено ключові положення підприємницької діяльності, які, на думку автора, безпосередньо пов'язані також із регулюванням екологічної безпеки. Екологічна безпека визначена Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5] як такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки і виникнення небезпеки для здоров'я людей. Цим же Законом передбачений економічний механізм охорони навколишнього природного середовища, який реалізується через відповідні статті.

Плата за використання природних ресурсів виступає частиною економічного механізму в управлінні користування ними та охороною довкілля. Податковим кодексом України [4] передбачені екологічний податок і рентна плата. Бюджетний кодекс України [3] регламентує акумуляцію і розподіл екологічного податку, ренти на рівні державного і місцевих бюджетів.

Основні положення з наведених законодавчих актів наведено в *табл.*

Таблиця

Законодавче забезпечення екологічно безпечного підприємництва в Україні

№ пор.	Назва законодавчого акта	Номер і дата ухвалення законодавчого акта	Статті законодавчого акта
1.	Конституція України	28 червня 1996 р.	3, 16, 50
2.	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»	№ 1264-XII від 25 червня 1991 р.	41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59
3.	Господарський кодекс України	№ 436-IV від 16 січня 2003 р.	42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 413, 414, 415, 416
4.	Податковий кодекс України	№ 2755-VI від 02 грудня 2010 р.	240, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258
5.	Бюджетний кодекс України	№ 2456-VI від 08 липня 2010 р.	29, 64

Примітка. Складено за [1—5].

Таким чином, фінансовий та економічний механізми екологічно безпечного підприємництва являють собою комплекс важелів, метою яких передбачено стимулювання як збереження довкілля, так і природоохоронної діяльності. Аналізуючи Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року, А. Г. Бобкова резюмує, що «…підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання, тобто по суті йдеться про низький рівень забезпечення екологічної безпеки. Такий рівень серед іншого не в останню чергу зумовлений станом розвитку в нашій країні екологічного підприємництва як інноваційної діяльності з виробництва і реалізації екологічної (природоохоронної) продукції, спрямованої на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища та отримання прибутку» [7].

Раціональними є пропозиції Д. Д. Задихайла [10], що проблему правової та суспільної інституціалізації екологічного господарювання слід розглядати на мікрорівні як проблему формування критеріїв юридичної кваліфікації здійснення того чи іншого виду діяльності у сфері екологічного господарювання та отримання від неї екологічного ефекту. Але проблема екологічного господарювання має розглядатись і на макрорівні, на рівні реалізації державою власної політики — сталого економічного розвитку.

Висновки. Узагальнюючи законодавчу базу і результати наукових пошуків, пропонуємо визначати екологічно безпечне підприємництво як підприємницьку діяльність, що здійснюється, у тому числі, й на екологічному ринку, яка спрямована на забезпечення людей максимально можливо екологічно чистою продукцією, задоволення потреб суспільства в екологічно сприятливих умовах життя і трудової діяльності.

Вважаємо, що екологічно безпечне підприємництво є одним із напрямів розвитку і вдосконалення підприємницької діяльності та має такі ознаки:

- діяльність, яка спрямована на усунення негативних наслідків господарювання;
- виробництво екологічно безпечних товарів;
- виробництво, в якого екологічний ефект є побічним результатом;
- частка екологічної корисності є превалюючою в загальній корисності продукції та послуг;
- раціональне використання природних ресурсів;
- використання екологічно безпечної сировини, матеріалів, обладнання, технологій;
- виробництво спеціальної екологічної техніки для контролю стану довкілля та очищення його від викидів, скидів і відходів діяльності;
- використання вторинних ресурсів;
- маловідхідне або безвідхідне виробництво;
- інноваційні характеристики;
- наявність внутрішнього екологічного аудиту;
- має позитивний економічний та екологічний ефект як на мікро-, так і на макрорівні.

Фінансовий та економічний механізми щодо регулювання екологічно безпечного підприємництва потребують удосконалення взаємовідносин державної влади та органів місцевого самоврядування, оскільки їхня діяльність у цій сфері є господарським керівництвом. Особливо важливим вбачаємо визначення перспектив розвитку, стратегічне планування. Конституція України [1] статтею 16 зобов'язує державу забезпечувати екологічну безпеку і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу, а також статтею 50 гарантує право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Таким чином, проблема є широкомасштабною і потребує подальших ґрунтовних досліджень, як наукових, так і виробничих.

Список використаної літератури

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, 19—20, 21—22. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page12.
3. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50—51. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.
4. Податковий кодекс України : Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13—14, 15—16, 17. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2019. — № 16. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n14.
7. Бобкова А. Г. Правові засади розвитку екологічного підприємництва як умова забезпечення екологічної безпеки / А. Г. Бобкова // Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р.). Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. — С. 18—22.
8. Бобкова А. Учасники відносин у сфері екологічного підприємництва / А. Бобкова, Ю. Павлюченко // Підприємництво, господарство і право. — Київ, 2017. — № 9. — С. 56—61.
9. Головня Ю. І. Екологічне підприємництво як основа збалансованого регіонального розвитку [Електронний ресурс] / Ю. І. Головня, О. М. Трубей // Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 черв. 2015 р.). — Київ : КНЕУ, 2015. — С. 51—53. — Режим доступу : http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/18399/1/51-53.pdf.
10. Задихайло Д. Д. Відносини екологічного господарювання як напрям розвитку законодавства України / Д. Д. Задихайло // Економічна теорія та право. — 2017. — № 3. — С. 96—107.
11. Кравченко М. С. Екологічне підприємництво в Україні: сутність поняття, сучасний розвиток і перспективи цього виду діяльності в країні / М. С. Кравченко, В. М. Погорелов // Вісник Приазовського державного технічного університету. Економічні науки. — 2017. — Вип. 34. — С. 361—368.
12. Марушевський Г. Зелений бізнес для малих та середніх підприємств : посібник / Г. Марушевський, Д. Хікман, О. Кучеренко ; Проект «Партнерство для розвитку міст». — Київ, 2017. — 50 с.
13. Печенюк А. В. Перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні / А. В. Печенюк // Інноваційна економіка. — 2013. — Вип. 3 (41). — С. 172—175.
14. Филипів Р. С. Фінансовий механізм охорони довкілля у процесі реалізації фінансової політики держави : автореф. … дис. канд. екон. наук : 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / Р. С. Филипів. — Львів : Львівська державна фінансова академія, 2010. — 22 с.
15. Циркулярна економіка — запитання та відповіді : інформаційний бюлетень [Електронний ресурс] / Європейська комісія. — Брюссель, 2015. — 2 грудня. — Режим доступу : www. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6204_en.htm.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 30*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV [Economic Code of Ukraine: Code of Ukraine of 16.01.2003 № 436-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 18, 19—20, 21—22*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page12 [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (2010). Biudzhetnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI [Budget Code of Ukraine: Code of Ukraine of 08.07.2010 № 2456-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 50—51*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2011). Podatkovyi kodeks Ukrainy: Kodeks vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Code of 02.12.2010 № 2755-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 13—14, 15—16, 17*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (1991). Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII [On environmental protection: Law of Ukraine of 25.06.1991 № 1264-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 41*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 № 2697-VIII [On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2030: Law of Ukraine of February 28, 2019 № 2697-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 16*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n14 [in Ukrainian].
7. Bobkova, A. H. (2019). Pravovi zasady rozvytku ekolohichnoho pidpryiemnytstva yak umova zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky [Legal principles of development of ecological entrepreneurship as a con-

dition for environmental safety]. *Pravove zabezpechennia intehratsii Ukrainy v yevropeiskyi politychnyi, ekonomichnyi, bezpekovyi, intelektualnyi prostir: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Khmelnytskyi, 23 kvitnia 2019 r.) — Legal support of Ukraine's integration into the European political, economic, security, intellectual space: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference (Khmelnytsky, April 23, 2019).* (pp. 18—22). Vinnytsia: Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa [in Ukrainian].

8. Bobkova, A., & Pavliuchenko, Yu. (2017). Uchasnyky vidnosyn u sferi ekolohichnoho pidpryiemnytstva [Participants in relations in the field of environmental entrepreneurship]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo — Entrepreneurship, Economy and Law, 9,* 56—61 [in Ukrainian].
9. Holovnia, Yu. I., & Trubey, O. M. (2015). Ekolohichne pidpryiemnytstvo yak osnova zbalansovanoho rehionalnoho rozvytku [Ecological entrepreneurship as the basis of balanced regional development]. *Rehionalnyi rozvytok Ukrainy: problemy ta perspektyvy: materialy III Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 4 cherv. 2015 r.) — Regionalnyi rozvytok Ukrainy: problemy ta perspektyvy: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. conf. (Kyiv, June 4, 2015).* (pp. 51—53). Kyiv: KNEU. Retrieved from http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/18399/1/51-53.pdf [in Ukrainian].
10. Zadykhailo, D. D. (2017). Vidnosyny ekolohichnoho hospodariuvannia yak napriam rozvytku zakonodavstva Ukrainy [Relations of ecological management as a direction of development of legislation of Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo — Economic Theory and Law, 3*, 96—107 [in Ukrainian].
11. Kravchenko, M. S., & Pohorelov, V. M. (2017). Ekolohichne pidpryiemnytstvo v Ukraini: sutnist poniattia, suchasnyi rozvytok i perspektyvy tsoho vydu diialnosti v kraini [Ecological entrepreneurship in Ukraine: the essence of the concept, modern development and prospects of this type of activity in the country]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky — Bulletin of the Azov State Technical University. Economic sciences, 34,* 361—368 [in Ukrainian].
12. Marushevskyi, G., Hikman, D., & Kucherenko, O. (2017). *Zelenyi biznes dlia malykh ta serednikh pidpryiemstv [Green business for small and medium enterprises]*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Pecheniuk, A. V. (2013). Perspektyvy rozvytku ekolohichnoho pidpryiemnytstva v Ukraini [Prospects for the development of environmental entrepreneurship in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika — Innovative Economy, 3* (41), 172—175 [in Ukrainian].
14. Fylypiv, R. S. (2010). Finansovyi mekhanizm okhorony dovkillia u protsesi realizatsii finansovoi polityky derzhavy [Financial mechanism of environmental protection in the process of implementing the financial policy of the state]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Lviv: Lvivska derzhavna finansova akademiia [in Ukrainian].
15. Yevropeiska komisiia. (2015, December 2). *Tsyrkuliarna ekonomika — zapytannia ta vidpovidi: Informatsiinyi biuleten [Circular Economy — Questions and Answers: Newsletter].* Brussels. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6204_en.htm [in Ukrainian].

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ! ЗАПРОШУЄМО ВАС І ВАШИХ КОЛЕГ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Університет банківської справи видає збірник наукових праць «Вісник Університету банківської справи» (сайт збірника: visnuk.ubsnbu.edu.ua). Вісник входить до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук [Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.03.2017 № 374 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 28 лютого 2017 року» (Додаток 8)].

У Віснику висвітлюються тенденції та напрями розвитку фінансово-економічної науки, фінансових систем, результати аналізу особливостей функціонування банківської системи України і зарубіжних країн.

Мови публікації: українська, англійська або російська. Періодичність видання — три номери на рік.

Тематичні рубрики збірника:

– *Теоретичні засади та макроекономічні аспекти розвитку фінансових систем*;
– *Проблеми і перспективи розвитку банків та небанківських фінансових установ у сучасних умовах*;
– *Проблеми обліку, аналізу і аудиту*;
– *Економіко-математичне моделювання та інформаційні технології*;
– *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку фінансово-економічних систем*.

Вісник розрахований на науковців, працівників НБУ, комерційних банків, підприємств та фінансових установ, студентів.

«Вісник Університету банківської справи» представлено у міжнародних інформаційних та наукометричних базах даних: Index Copernicus (Польща), Ulrich's Periodicals Directory (США), ResearchBib (Японія), Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, міжнародній пошуковій системі Google Scholar та в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова».

До публікації приймаємо статті, які відповідають таким вимогам

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.
2. Стаття має бути написана українською, англійською або російською мовами, ретельно вичитана автором, відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності) відповідно до п. 3 Постанови ВАК України від 15.01.2003 № 7-05/1, а саме:
   – на першій сторінці зліва — індекс Універсальної десяткової класифікації (УДК), що розміщується на початку статті;
   – посередині — назва статті;
   – метадані (інформація про автора (ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, англійською і російською мовами та включають:
     • відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання, e-mail);
     • ORCID ID автора (авторів) та тематичну спрямованість статті відповідно до класифікатора економічної літератури (Journal of Economic Literature, JEL);
     • анотація; кожна публікація не англійською мовою (українською або російською) супроводжується анотацією англійською мовою (Abstract) обсягом не менше ніж 1 800 знаків (включно з ключовими словами); кожна публікація не українською мовою (англійською або російською) супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менше ніж 1 800 знаків, включаючи ключові слова; анотація оригіналу статті має бути обсягом не менше ніж 150 слів (1 000 знаків);
     • ключові слова (5—8 слів);
     • кількість формул, таблиць, рисунків і літературних джерел зазначаємо так: для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);
   – текст статті, який повинен вміщати взаємопов'язані розділи, які починаються вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:
     • **Вступ** (постановка проблеми в загальному варіанті і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також із важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність);
     • **Аналіз досліджень і постановка завдання** (формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається);
     • **Результати дослідження** (виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів);
     • **Висновки** (наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок упровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі);

- **Список використаної літератури,** складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»). Список використаних джерел має містити **не менше ніж 8 найменувань.** На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті порядковий номер першоджерела проставляють у квадратних дужках. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. До **списку літератури** додається її переклад англійською мовою (**References**), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних українських і російських видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках — англійською мовою. Назва статей допускається транслітерацією, згідно з правилами транслітерації (Постанова від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). **Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті (а не за абеткою).**

3. Обсяг статті має становити не менше ніж 10 сторінок формату А4, набраних шрифтом «Times New Roman», 14 кеглем (розмір шрифту), через 1,5 інтервалу, верхнє і нижнє поля — 1,5 см, ліве — 3 см, праве — 1 см, абзацний відступ — 1 см.
4. Файл статті слід готувати за допомогою текстового редактора Word. У файлі не використовувати стилі тексту, сторінки нумерувати. Слова друкувати без переносів.
5. Усі нетекстові об'єкти створювати вбудованими засобами Word, формули за допомогою редактора Equation, діаграми, графіки — Graph або Excel. Весь графічний матеріал повинен бути чорно-білого кольору, заповнення виконувати штрихуванням. При створенні діаграм, графіків потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 12 кегль (розмір шрифту). Математичні формули мають бути чіткими, із загальноприйнятим використанням символів, написані за допомогою текстового редактора Microsoft Word із застосуванням шрифту Symbol при написанні математичних символів і грецьких букв. При наборі складних формул слід застосовувати Редактор формул. Усі символи повинні пояснюватися.
6. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) — мінімальною і застосовувати їх потрібно лише в тому разі, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.
7. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер і короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Цифровий матеріал по можливості зводиться в таблиці і не дублюється в тексті.
8. Усі дані в таблиці слід набирати шрифтом «Times New Roman», 12 кеглем. Таблиці не повинні виходити за межі полів сторінки.
9. За наявності ілюстрацій їх доцільно додатково подавати окремими файлами того формату, в якому вони були виготовлені. Якщо ілюстрації виконані у програмі «Corel Draw», то потрібно надати файли у форматі *.cdr. Якщо ілюстрації відскановані — то у форматі *.tif і т. п.
10. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею і рисунком має бути зазначено джерело. Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 10 кегль (розмір шрифту).
11. У кінці статті автор має вказати, що надсилає її лише для публікації у збірнику «Вісник Університету банківської справи», поставити підпис і дату.
12. Статтю автор має подати в електронному форматі.
13. До статті додають довідку про автора (авторів).
14. Наукова редколегія здійснює внутрішнє і зовнішнє рецензування статті. У разі негативної рецензії статтю може бути повернуто авторові на доопрацювання або відхилено. Статті, що оформлені з відхиленнями від вказаних вимог, редакція не розглядатиме. Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти статті.

Статтю, довідку про автора (ів) і сканoвану рецензію надсилати на електронну адресу редакції: visnuk_ubs@ukr.net.

Публікації Вісника захищені міжнародним законодавством і не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

У **Довідці про автора** треба вказати:

1) прізвище, ім'я та по батькові автора (співавторів);
2) науковий ступінь, учене звання, посаду, установу;
3) назву статті та її обсяг (вказати кількість сторінок);
4) точну поштову адресу (з поштовим індексом);
5) контактні телефони;
6) електронну скриньку (вона має містити прізвище автора), яка буде зазначена у збірнику.

З повагою і надією на плідну співпрацю
редакція збірника наукових праць «Вісник Університету банківської справи».

DEAR AUTHORS!
WE INVITE YOU AND YOUR COLLEAGUES TO COOPERATION

Banking University publishes the Banking University Bulletin (site of the Bulletin: visnuk.ubsnbu.edu.ua). The Bulletin is devoted to the questions of Economics, Accounting, Finance and Banking.

Languages of publication: Ukrainian, Russian and English. The periodicity of Bulletin is three per year.

The topical subjects of Bulletin are following:

– *Theoretical principles and macroeconomic aspects of the financial systems development;*
– *Banks and other financial institutions development problems and prospects in modern terms;*
– *Accounting, analysis and audit problems;*
– *Ekonomik mathematical modelling and informational technologies;*
– *Social aspects* of the financial-ekonomik systems' development.

The Bulletin is intended for specialists of banking and financial systems, enterprise managers of all types of ownership, academics and students.

By the regulations of presidium of High Attestation Commission of Ukraine from M, the 13th, 2017 № 374 the Banking University Bulletin is included to the list of the specialized editions of Ukraine.

The Bulletin is presented in such international information and scientometric databases: Index Copernicus (Poland), National library of Ukrainenamed after V. I. Vernadsky, Ulrich's Periodicals Directory (USA), Research Bib (Japan), Google Scholar International Search Engine, The national abstract database "Ukraine Science".

For publication we accept the articles meet with the following requirements:

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.
2. The paper must be written in Ukrainian, Russian or English; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of Review and include all structural elements (in specified order) in accordance with paragraph 3 of Regulation of High Attestation Commission of Ukraine from 15.01.2003 № 7-05/1, namely:
   – index of Universal decimal Classification (UDC), that is placed at the beginning of article;
   – metadata (information about author (s) of the article and its abstract part) that is placed sequentially in Ukrainian, Russian and English and include:
     - information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, place, E-mail);
     - The ORCID ID of the author (s) and topic of the article according to the Journal of Economic Literature (JEL);
     - title of the article;
     - keywords (5—8 words);
     - number of formulas, tables, figures and literature should be as follows (Formulas: 2; fig. 3, table 1; bibl.: 8);
     - Papers in English should have an abstract in Ukrainian with no less than 1800 characters, including keywords, where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality; abstract in English with no less than 150 words (1000 characters).
   – The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold
     - **Introduction** (statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality.)
     - **Literature review and the problem statement** (statement of purpose and methods of theme research that is considered).
     - **Research results** (description of main material with explanation of scientific results).
     - **Conclusions** (scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area).
     - **Literature**.
     - **For domestic authors.** The list of used literature should be made in accordance with Ukrainian standard bibliographic description (GOST 7.1:2006 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drawing up»). For all source material must be corresponding references. In the text the sequence number of original source should be taken in square brackets. Original sources are specified in original language. References to the unpublished works are not permitted. **The reference list** is added with translation in English (**References**) due to the international standard bibliographic APA-2010. Names

periodic Ukrainian and Russian editions (magazines, collections and other) are served transliteration, and in brackets in English. The name of articles Pets transliteration, according to the rules of transliteration (Decision of 27 January 2010 N 55 On regulation transliteration of Ukrainian Latin alphabet). The titles of Ukrainian and Russian periodicals (magazines, books etc.) are presented with transliteration, and in brackets — in English. **Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically).** To make references to textbooks, teaching aids, journalistic articles are not rational.

- **For foreign authors.** The list of used literature should be made in accordance with international standard bibliographic APA-2010. For all source material must be corresponding references. In the text the sequence number of original source should be taken in square brackets. Original sources are specified in original language. Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically). To make references to textbooks, teaching aids, journalistic articles are not rational.

3. The volume of the article is no less than 10 pages of A4 (Times New Roman 14 point, 1,5 line spacing, margins: top and bottom — 1,5 cm, left — 3,0 cm, right — 1,0 cm; paragraph indent — 1,0 cm).
4. The document should be in MS Word. Don't use the text styles and don't number the pages. Print words without hyphen.
5. Create all nontextual objects with the text redactor of Word, formula — with Equation editor, diagrams, and graphs — with Graph or Excel. All graphic material should be in black and white, fillings are made by shading. By making of diagrams, graphs and formulas it is necessary to use Times New Roman, 12 point.
6. The presentation of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) — minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.
7. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table.
8. All data in tables should be presented with font Times New Roman, 12 point. The tables should not go beyond the page margins.
9. If there are illustrations they should additionally submit as separate files in the format they were made. If illustrations are made with program Corel Draw, it is necessary to give files in format of *.cdr. If illustrations are scanned — in format of *.tif, etc.
10. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source: ….). For notations should be used the font: Times New Roman, 10 point.
11. At the end of article the author should indicate that it is submitted for publication only in the Banking University Bulletin, then sign and date.
12. The author should submit the article to the Editorial board of Bulletin in electronic form.
13. Add to the article the information about author.
14. Scientific editorial board provides an internal and external review of article. In case of negative review the article can be returned to the author for improvement or can be rejected. Articles issued with deviations from these requirements, will be not considered. Editorial board has the right to reduce and correct the articles.

Article, information about author (s) should be sent to the following e-mail address of editorial board: visnuk_ubs@ukr.net.

The publications of Bulletin are protected by an international legislation and cannot be reprinted in any form without writing permission of the publisher.

Every author has the right to get one copy of Bulletin of scientific papers, in which his article is published.

Information about author

Here should be indicated the following information:

1) The full name of the author (co-authors),
2) Degree, academic title, position, institution (in two languages — Ukrainian and English);
3) Title of the article and its volume (indicate number of pages);
4) The exact postal address (with postal code) for sending the author copy;
5) Contact phones;
6) E-mail.

With kind regards and hope for fruitful cooperation,
Editorial Board of the Bulletin.

Зміст

Теоретичні засади та макроекономічні аспекти розвитку фінансових систем

Жеребило Ірина Владиславівна
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК ОСНОВА ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ . . . 3

Проблеми і перспективи розвитку банків та небанківських фінансових установ у сучасних умовах

Вовчак Ольга Дмитрівна
Дмитренко Ірина Болеславівна
УРАХУВАННЯ РИЗИКУ КОНЦЕНТРАЦІЇ У РАМКАХ КОНЦЕПЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ПРОЦЕДУРИ ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ 11

Запорожець Світлана Володимирівна
ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ REGTECH 21

Хуторна Мирослава Емілівна
Костогриз Вікторія Григорівна
ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 27

Герасименко Аліна Валеріївна
СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ . . . 35

Путінцева Тетяна Володимирівна
УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ 43

Харченко Анатолій Миколайович
КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ БАНКІВ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ, ФАКТОРИ, ТЕНДЕНЦІЇ 54

Проблеми обліку, аналізу і аудиту

Wartecki Andrzej
Jermacz Wiesław Józef
THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE SHORT-TERM RESULT AND PRAXEOLOGICAL ANALYSIS OF THE COMPANY'S OPERATIONAL ACTIVITY (ON THE EXAMPLE OF PRZEDSIĘBIORSTWO GOSPODARKI KOMUNALNEJ W ŚREMIE SPÓŁKA Z O. O.) 61

Карпачова Ольга Володимирівна
ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА ЗА МСФЗ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТОРА 69

Медведь Яна Сергіївна
СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС 74

Економіко-математичне моделювання та інформаційні технології

Шевченко Дмитро Ігорович
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ЛІКВІДНОСТІ У ПОРТФЕЛЬНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ 81

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку фінансово-економічних систем

Гайович Вадим Юрійович
ФІНАНСОВИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 88

До уваги авторів! 96
Information for Authors 98

Підписано до друку 01.09.2020. Формат 60 x 84$^{1}/_{8}$.
Обл.-вид. арк. 10,81. Умовн. друк. арк. 11,63. Тираж 100. Зам. № 1434.

Університет банківської справи.
04070, м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5033 від 29.12.2015.